॥ॐ॥ॐनमःसिद्धेभ्यः॥श्रीमद्वर्द्धमानाय॥ॐ॥ऊर्जयन्तगिरिनाथायनमोजन्मप्रभाधिने॥ नमः=
॥नयप्रमाणवाग्विभ्वस्तध्वांतायशान्तये॥१॥ इत्याहारस्यादौविघ्नध्वंसायेष्टदेवतास्तुतिवचनमं।
गलार्थमुपात्तं मंगलंचाविघ्नेनाभिप्रेतार्थसंसिद्ध्यर्थमिति उक्तंच॥ आदौमध्येवसानेच
मंगलंनाभिषंसुधैः तज्जिनेंद्रगुणस्तोत्रंतद्विघ्नप्रसिद्धये मंगंसुखंपुण्यमितियावत् तं।
द्लातिन्यादत्तेइतिवामंगलं तथाचोक्तं॥ मंगशब्दोयमुद्दिष्टःपुण्यार्थस्यभिधायकः तद्व्य २
र्तीत्युच्यतेसद्भिर्मंगलंमंगलार्थिभिरिति अथवामलंपापंडरितमितियावत् तत्कालय।
तिविनाशयतिविध्वंसयतीतिवामंगलं तथाचोक्तं॥ पापंमलमितिप्रोक्तमुपचारसमाश्र
यात् तद्धिगालयतीत्युक्तंमंगलंपंडितैर्जनैः किंतन्मंगलमितिचेत् जिनेंद्रगुणस्तो

त्रं इंद्रनाद्राजतइतिइंद्रः अनेकविषमनवग्रहनव्यसनपापगहेतून् कर्मारातीन्जयं
तीतिजिनाः जिनानामिंद्रोजिनेंद्रः तस्यगुणाजिनेंद्रगुणाः जिनेंद्रगुणानांस्तोत्रंजिनेंद्र
गुणस्तोत्रंनान्यत् तथाचोक्तं॥ त्रैलोक्यानमस्कारलक्षणंमंगलंमतं विघ्नोत्पातहृतत्वा।
द्वानांशास्त्रादावथवास्मृतिरिति उक्तंच॥ सिद्धिर्द्वेधिर्जयोवृद्धीराजापुष्टिस्तथैवच नैं
कारश्चाथशब्दश्चनांदीमंगलवाचिनः विघ्नमंतरंव्यवधानमितियावत् नविघ्नमविघ्नं
अविघ्नेनप्रसिद्धिरविघ्नप्रसिद्धिः तस्याअविघ्नप्रसिद्धिस्तद्विघ्नप्रसिद्धिस्तस्यैतद्वि।
घ्नप्रसिद्धये प्रारब्धमाणायाःक्रियायाः अविघ्नप्रसिद्धयेइत्यर्थः उक्तंच॥ विघ्नाःप्रणश्यं
तिनयंनजातु नक्रूरदेवाःपरिलंघयंति अर्थान्पिपेषांश्चसदात्मनंते जिनोत्तमानांपरि।

कीर्त्तनेन तन्मंगलं द्विविधं मुख्यममुख्यं चेति तत्र मुख्यमंगलं नाम जिनेऽस्यनगवद्
र्हद्भट्टारकस्यनिरतिशयसंपूर्णकेवलज्ञानादिगुणस्तवनंमुख्यमंगलमुच्यते पूर्वा-
कृत्यनादध्यक्षतसितऊसुमोपहारादिमुख्यमंगलप्राप्त्युपायत्वात् अमुख्यमंगल
मित्युच्यते तथाचोक्तं अर्हद्गुणगणस्तोत्रं तन्मुख्यमंगलंमतं अमुख्यंतद्गुणोपमा-
तृप्तेरुक्तादितोलौकिकं प्रधानमंगलप्राप्तेः सूत्रयोर्हद्गुणस्तवं तद्गुणैकपदेनोत्तमाप्त
हृध्यादिगौणतइति तच्चमुख्यमंगलं द्विविधं निबद्धमंगलं निबद्धमंगलंचेति तत्र
शास्त्रादौस्वेनैवशास्त्रकारेणयद्विचिंतंतन्निबद्धमंगलमित्युच्यते यथात्मीयाभी
तिकीर्त्येवमादिनिबद्धमंगलमित्युच्यते अन्यस्मिन्शास्त्रेन्येनकृतमानीयान्यत्रोधा

रोप्यशास्त्रमागमेनिबद्धमंगलमित्युच्यते यथाजगत्त्रितयनाथायेत्येवमादिनिबद्धंस्व
नेनशास्त्रमस्वस्यादौकथितंमतं अन्येनान्यार्थेमुक्तस्यपाठेन्यत्रानिबद्धता इदंमु
ख्यमंगलं अस्यव्याख्यानंकरिष्यामः पूर्वंकुर्यात्पदच्छेदंसमासंतदनंतरं
समासेउक्तेपश्चादर्थंब्रूयाद्विचक्षणइति तावत्पदच्छेदःक्रियंते जगत्त्रितयनाथ २
यइत्येकंपदं नमःइत्येकंपदे जन्मप्रमाथिनेइत्येकंपदं नयप्रमाणवाग्भिरभ्यस्तख्या
तयइत्येकंपदं शांतयेइत्येकंपदं नमइत्येतदेकंपदंवायाएकवचनांतं इतराणि
सप्तापि अपःएकवचनांतानि उक्तःपदच्छेदोविभक्तिनिर्देशश्च इदानींसमासंक-
रिष्यामः अवयवार्थपतिपत्तिपूर्विकासमुदायार्थपतिपत्तिरितितावदवयवार्थःक

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

ष्यते जगत्त्रोकोनुवनंत्रिविष्टपमितियावत् त्रयोन्त्रवयवान्त्रस्येतित्रितयंनीयतां
इतिनाथःनाथःस्वामीईश्वरोवक्त्रनइत्यनर्थांतरमित्यवयवार्थः जगतांत्रितयंजग।
त्त्रितयंजगत्त्रितयस्यनाथःजगत्त्रितयनाथःतस्मैजगत्त्रितयनाथाय इतिसमासः मक
त्तनुवनस्वामिनेइत्यर्थः नमइत्यव्युत्पन्नः पूजावचनोझिस्तिसंज्ञकःशब्दःतेनयोगो।
नमःस्वस्तिस्वाहास्वधावंवषट्योगेऽत्यधिधिःसर्व्वत्रभवति नमइत्यत्रवाविभक्तिः न
मइत्यत्रैकपदत्वात्नास्तिसमासः तथाचोक्तं पदयोस्तुपदानांवाविभक्तिर्यत्रलु
प्यतेसमासइतिज्ञेयःकविभिःपरिकीर्त्तितः इतिवचनात् जननंजन्मसंसारःतस्मा।
ज्जन्मजीवनावइत्यनर्थांतरंतत्त्वमथातीतंवर्त्तमानंजन्मप्रमाणंतस्मैजन्मप्रमाणिने

विनाशितसंसारायेत्यर्थः नयानैगमादयःकेते नैगमसंग्रहव्यवहारऋजुसूत्रशब्दस
मभिरूढएवंभूतइतिग्रामेवस्तिविटपेक्षारवाग्यांतत्पदेशकेकायेकंवेचरोतिशक्नुयथा
क्रमंनैगमादीनां केवलप्रमाणेत्यत्रेदंपरोक्षमिति वाग्वाणीवचनंभारतीत्यर्थोनेतरं
नमयः किरणादीधितयोरश्मइत्यनर्थांतरं ध्वस्तंनिराकृतमपास्तंविनाशितमित्यनर्थां
तरं ध्वांततिमिरमंधतमसमंधकारमित्यनर्थांतरं नयाश्चप्रमाणेचनयप्रमाणानि।
प्रप्रमाणानांवाचःनयप्रमाणवाचःनयप्रमाणवाचएवरश्मयःनयप्रमाणवाग्रश्मयः
तेध्वस्तध्वांतयेनासौनयप्रमाणवाग्रश्मिध्वस्तध्वांतः तस्मैनयप्रमाणवाग्रश्मिध्वस्त।
ध्वांतायेनयप्रमाणवचनकिरणनिराकृतपरमतबहलतिमिरपटलायेत्यर्थः ध्वांतये

न्नांतिनहारकार्यनमः नमस्कारोस्तुक्रियतेऽर्हद्भ्यः इतिवाक्यशेषः समर्थितो न्नर्थेत्यर्थेन्ना
हेवकर्थेषुदृष्टप्रयोगः कंतवकथोः मंगलाधिकारस्वधर्मानंतर्यप्रतिवचनकंठसमी
करणहेतुदृष्टांतपादपूरणैर्व्यतिरेकसमुच्चयोच्चारणादिष्वर्थेषुप्रवर्त्तते उक्तंच हेतौनि
दर्शनेप्रश्नेस्तुतौकंठसमीकृतौ न्नानंतर्याधिकारेर्थेमंगलेन्वाथऽष्यते कथमयमेकः
न्नाहः सकृदुच्चरितः परस्परविरुद्धमनेकार्थंयुगपत्प्रतिपादयितुंन्नाक्रोतिनिपातत्वन्ना
हस्यायंधर्मोनेकार्थेप्रतिपादकत्वंनामनेवदानींमयोक्तं पूज्यपादाचार्यैरप्येवमेवोक्तं
निपाताश्चोपसर्गाश्चधातवश्चापितत्त्रयः न्नानेकार्थाःस्मृताःसंज्ञिःपावस्तेषांनिदर्शनं
॥तत्रनिपातनन्नाह्वोनाम॥ न्नञ्न्नणोकिन्नचवाहाहऽइत्येवमादयःनञ्पसर्गाःप्रादयः

केतेषांपरार्थंसमन्ववनिर्व्याङ्ध्यौप्रतिमूहनयश्चप्रतिनासहस्तद्धयितव्याःपर्युपयो
गेपिलक्षणमंत्रधातवोभूसत्तायामित्येवमादयःतेषुमंगलादिषुकस्मिन्नर्थेप्रवर्त्तमा
नोयन्नाहःपरिगृह्यतेइत्युक्तेमांगल्येन्नानंतर्येवामंगल्यस्योक्तत्वात्मंगल्यार्थोयन्नाह्वो
नर्थकःनानर्थकःकृतेपिमंगल्येपुनर्मंगल्यकरणेदोषोनावात् तथाचोक्तं यदीपेनार्चा
येदर्कंमुहूर्तकेनमहोदधिं वागीश्वरंतथावाग्निर्मंगल्येनापिमंगल्यमिति प्रत्याक्रियंतेवर्णा
न्ननेनेतिप्रत्याहारः प्रस्तानांवर्णानामेकमुखीकरणंप्रत्याहारः पुनःपुनरोहरणंप्रत्या
हारः उक्तंच प्रत्याहारोहिवर्णैकमुखीकरणमिष्यते पोनःपुन्येनवान्येषांग्रहणंकाय।
सिद्धये क्रमन्नाह्स्यवहवोर्थाः पदोत्तराधीतिपादपरिपाटीप्रकृतयःक्रमः पदोत्तराधीतिः

क्रमः पाठोपिनाभ्यते क्रमोहिपरिपाटीस्याक्रमः प्रकृतिरेवच इतिनेषुचउद्धर्षेषुमध्येप
रिपाट्यांप्रवर्तमानः क्रमशब्दः परिगृह्यते सचक्रमश्चतुर्विधः सूत्रक्रमः वर्णक्रमः अनुवं
धक्रमः प्रत्याहारक्रमश्चेति तत्रसूत्राणामानुपूर्व्यांपाठः सूत्रक्रमः प्रत्याहारेपन्यस्तवर्णा
नांतथैवपाठोवर्णक्रमः रचितानामनुबंधानामेवग्रहणंयथास्यादितिनियोगावस्थाप
नमनुबंधक्रमः विवक्षितानुबंधनसहादिवर्णोच्चारणंप्रत्याहारक्रमःसंहपरिगृह्यते
अत्रचसूत्रवर्णानुबंधात्मासक्रमस्त्रिविधोमतः समुदायोपेक्षयाकैश्चिच्चतुर्थश्चाभिहि
तेपुनः पूर्वाचार्यमतानुवृत्त्यर्थमनुवर्ण्यतइत्युच्यते अत्रचप्रत्याहारक्रमःपूर्वैरा
चार्यैर्विवक्षितोयथा तथैववर्ण्यतेसमाम्नानान्यथेतिविनिश्चयइति हेतावेवंप्रकारादौवा।

DR. BHAU DAJI
MEMORIAL

वक्ष्येदेविपर्यये षाऽङ्गोवेममाङ्गोचइतिशब्दःप्रकीर्तितः अत्राहताक्षरेरूपेब्राह्मणादि
षुजातिषु मात्र्यांनुपनेचैववर्णशब्दःषडर्थेनाकु स्युश्चतुर्दशसूत्राणितावन्त्यनुबंध
काः त्रिचत्वारिंशतोवर्णाःप्रत्याहारस्यसंग्रहः संज्ञापरिभाषाविधिनियमातिषेधाधिका
रविकल्पसमुच्चयातिदेशानुवादभेदनदशप्रकाराणिसूत्राणिभवंति तत्राद्यानिसंज्ञा
चपरिभाषाचविधिर्नियमश्चेव प्रतिषेधाधिकारश्च विकल्पसमुच्चयः अतिदेशोनु
वादश्चयोगादशविधःस्मृता जैनेंद्रशब्दशास्त्रेस्मिन्विवक्षितुंयदर्णिताः प्रदेशेषुसंज्ञि
स्वरूपप्रतिपादनार्थंसंज्ञास्वरूपांगप्रयोजनंसंज्ञा संज्ञिप्रत्यायनपरंवासंज्ञासूत्रंलिंगा
वत्प्रदेशेषुतल्लिंगोपलक्षणमुखेनानिषेतप्रयोजननिष्पादनार्थंपरतंत्रंप्रदीपवत्प्रवि

तोव्याप्यव्याप्तियमाणंपरिभाषासूत्रंस्वतंत्रोज्ञापणोविधिः विधिमुखप्रतिषेधफलो
नियमः पूर्वसूत्रविषयसंकोचनपरोवातियमः सात्तात्त्राप्तहाणरूपःप्रतिषेधःस्वरित
तिंगासंगोनोन्नरस्त्रैकदेशाध्यावापोधिकारःयथेच्छातिसर्गोविकल्पः एकस्मिन्नर्थ
गुपदिष्टेन्यस्यतस्मिन्नदिष्टस्यतेध्यावापःसमुच्चयः त्रन्यत्रप्रसिद्धस्यधर्म्मस्यान्यत्रस
मारोपणंभ तिदेशः लोकेप्रसिद्धशब्दसमुदायरूपोच्चारणंनिपातनं सणवानुवादः
तेषुदत्तापकारेषु सूत्रेषुमध्येसंज्ञासूत्रमेतत् त्रस्यप्रत्युदोषविवर्जितस्यषाड्गुणा
त्तंहतस्यव्याख्यानेकर्त्तव्येगानन्यवक्तव्यंवक्तव्यानिभवंति पदविभक्तिविग्रहसविध
र्थोदाहरणचात्तनाप्रत्यवस्थानानीतिश्रुतपूर्वसाम र्थ्यानुमितःसूत्रार्थइति त्रस्य

संज्ञासूत्रस्यकिंलक्षणं विप्रतिषेधेनिन्नार्थंगुरुव्याहतमेवच पुनरुक्तपदार्थंचपं
चदोषानुपचक्षते त्रल्पाक्षरमसंदिग्धंसारवद्विश्वतोमुखं निर्दोषंहेतुमत्तथ्यंसूत्रमित्यु
च्यतेबुधैः त्रर्थस्यसूचनात्सम्यक्सूतेर्वार्थस्यसूरिणा सूत्रमुक्तमनल्पार्थंसूत्रकारेण
तच्चतः पूर्वंकृतीत्पदच्छेदंसमासंतदनंतरं समासेउक्तेपश्चादर्थंब्रूयाद्विचक्षणः संहि
तोक्तानांपदानांविभागेनोच्चारणंपदच्छेदः पदसमुदायोवाक्यं त्रत्रचसाद्यंतंसाध्यंचै
वंसविशेषंसकारकंवाक्यमित्युच्यतेसज्ञिः कैश्चिदर्थंप्रसाधकं त्रर्थपदानिपरंवाक्यं
विग्रहःसविग्रहेसमासः सचविग्रहस्त्रिविधःसमासविग्रहः कारकविग्रहः तद्धितविग्रह
श्चेति त्रांत्येनेतादिः त्रंतेनवः त्रंत्यःतेनोत्यनेत्यपगच्छतीतिइत् तेनइतं त्रादान

मादिः॒ आदीयत इति वा आदिः॒ कार्यार्थो प्रयोगो॑ इति॒ क्रियत इति कार्यं॑ अर्थशब्देन प्रयोज॒
नमभिधीयते कार्यमेवार्थः॒ प्रयोजनं यस्य सन्नवति कार्यार्थः॒ प्रयोजनं प्रयोगः॒ प्रयोगो स्यास्ती
ति प्रयोगी नप्रयोगी॒ अप्रयोगी॒ ॥ आगृहितस्वस्यानानाद्यंतः परः॥ अणिति प्रत्याहारग्रहणं
कं सन्निविष्टानां॑ अइत्यंतः प्रकृत्या तणोणकारात् तदंतरात्तवर्त्तिनां वर्णानांस्वस्यच।
अणिति संज्ञा नकार इत्यस्य सोयमुदित् नकारो पलक्षितानां पंचवर्गीणां ग्रहणं भवति
अणश्चनदिश्च अणुदित नाच्यतेषाङ्नोच्यतेयः सनाद्यः तः परोयस्मात् सोयंतपरः ता
हीपिपरः तपरः ननपरः॒ अतपरः॒ तात्परंचतत्पूर्वश्चस्वेन गृह्यते णांकुत्वं विग्रहक्रियासंका
त्याद्यर्थादेडे॑ विति॒ ॥ ङ्ङ्॥ स्वानक्रियंस्वं॑ अवयवार्थ॒ इतिपत्तिश्चिकासमुदायार्थ ।७।

पतिपत्तिरिति तावदवयवार्थः॒ कथ्यते तिष्ठंतिवर्णाः स्वेनरूपेणास्मिन्निति स्थानं॑ द्रव्यस्पर्शेन
हेत्वंतरप्राप्तिहेतुः परिस्पंदपर्यायाक्रियाइत्यु॑च्यते वर्णश्चना॑ वुत्पद्यमानेयया स्थाना
नि परस्परेस्पृशंतिमास्पृष्टानामक्रियाभवति यथाईषत्स्पृशंतिमाईषत्स्पृष्टानामक्रि
यानवति यथाईषद्विवृतैस्पृशंतिमाविवृतानामक्रियानवति यथाईषद्विवृतैस्पृशंतिमाईष
द्विवृतानामक्रियानवति स्थानंचक्रियाचस्थानक्रिये समानेस्थानक्रिये यस्मात्तद्दिसं
स्थानक्रियंस्वं॑ कंठश्चतालुश्चमूर्धाचदंताश्चनस्यौजिकायामूलंजिकामूलंचनासि
काचइतिकंठताल्वोष्ठमूर्धदंतोनोजिकामूलनासिकं॑ अश्चकुश्चहश्चइति॑ अकुहाः॑ कंठ
नवाः॑ कंठ्याः॑ अवर्णकवर्गहकाराः॑ कंठ्याः॑ इश्चनश्चयश्चशुश्चएत्वैश्चेति इशयचैते।

स्तालुनिनवास्तात्तव्याः। इवर्णेनाकारयकारश्चवर्गणकारणेकारास्तात्तव्याः। ञश्चपुश्च
ईचेमश्च ञपध्मानीयश्चइति ञ्वोदोष्ठपध्मानीयाः। र्नेष्याः र्नेष्योभवाः र्नेष्याः। नवर्गो
पवर्गर्नेकारोकारेपध्मानीयार्नेष्याः। ऋश्चटुश्चरश्चषश्चइतिऋटुरषामूर्द्धनिनवामूर्द्धन्याः
ऋवर्गटवर्गरेफषकारामूर्द्धन्याः। ऌश्चतुश्चलश्चसश्च तुल्यसाः दंतेनवाः दंत्याः। ऌवर्णो ऌ
तवर्गलकारसकारादंत्याः। दंताश्चर्नेष्योच्चदंतोष्ठंतोष्ठेनवः दंतोष्ठ्यः। वकारोदंतोष्ठ्यः। उ
रसिनवः उरस्यः उरस्योविसर्जनीयः। जिकायामूलंजिकामूलं। जिकामूलेनवः जिका।
मूलीयः। जिकामूलीयोजिह्वः। नासिकायांनवः नासिक्यः नासिकोनुस्वारइति स्थानं।
करणंयेषांतेस्पृष्टकरणाः। वर्गाः गिरिनिखरपरिलुठितमहा ग्रैंपिंडवत्। ६

ईषत्स्पृष्टंकरणंयेषांतेईषत् स्पृष्टकरणाःअंतस्थाः। गिरिनिखरपरिनिसिक्तदारुपिंड।
वत् विवृतंकरणंयेषांतेविवृतकरणाः स्वराः। अर्धाटितकपाटसंपुटवत् ईषत्विवृतंकरा।
णंयेषांतेईषद्विवृतकरणाः। ऊष्माणः। अर्धाटितकपाटैकपुटवत् कंठादिस्थानजन्मानःस्व
रादिविवृतक्रियाः। तेष्णषड्स्तोप्यंच स्यामं वर्णइष्यते योगंवहं तीतियोगर्वहाः। नयोग
वाहाः। अयोगवाहानेषामयोगवाहानांचविसर्जनीयश्चजिकामूलीयश्चउपध्मानीयश्च।
अनुस्वारश्चइतिविसर्जनीयजिकामूलीयोपध्मानीयानुस्वाराः। तेषांविसर्जनीयजिका
मूलीयोपध्मानीयानुस्वाराणांकचटतपयुतोवर्गोउपध्मानीयइष्यतेकेवलस्यापयोग
वात्प्रकारसंनिधीयते। वक्रकारयुतोवर्गोजिकामूलीयइष्यते केवलस्यापयोगत्वात्

कत्कारसंनिधीयते शृंगवद्दांतवत्स्यवालिकाऋत्वयुग्मवत् नेत्रवत्कक्षसर्पस्य विसर्ज्ज
नीयइतिस्मृतः ऋर्कचंद्रोपमोविंदुश्छेदोनुस्वारइष्यते केवलस्यापयोगात्वादेकारःसन्नि।
धीयते नञ्छेद्यनिरुदात्तस्यान्नचिनोदोनुदात्तकः एताभ्यामुद्यनीचाभ्यांयोमिश्रःस्वरितःस्वरः
श्रंतेषुपंचवर्गाणांतिष्ठंतीतिमनीषिनिः ऋंतस्थाख्याःप्रणीयंते चत्वारोपिचापरःस्था।
नान्यूष्मनिरुपाख्यावृत्तेगात्मजन्मनि ऊष्मनाम्नानिधीयंतेशषसाःसहकारकाः हकार।
निरुपादानमप्यल्पेवांछता गृहेणा क्षुत्तदित्पत्तयेमिश्रंनविष्यति छ संधीयंतेय
तोन्योन्यं विश्लिष्टौनिन्नवृत्तिवत् तस्मात्संधीत्रराणीतिपाठेचंचक्रितान् ऋचामिह
उसद्वैषांनिपातत्वनिदर्शनात् संदेहजनकत्वाच्चसंधिस्तुनविधीयते छ पंचमीगतिमापः ॥

नंपंचतत्वार्थदेशिनंप्रणम्यवचसांवरेपपंचंपंचवस्तुकं पंचानांपूरणीपंचमीतिपंचमी
गम्यतेगमनमितिवागतिः ऋथवानुवाऋवसंक्रांतिर्गतिः गतयः पंच नारकीचाथतिरश्ची
मानुषीदेवीचानिर्देशेतिः गतयः पंचनिर्दिष्टमुनिभिस्तत्वदर्शिभिरिति तांगतिंप्रापद्यतेस्मऋ
त्यापन्नःप्राप्नवानुपसेदिवानित्यर्थः तांप्रापन्नं तत्वंपरमार्थेःतत्वभूताःऋर्थाःतत्वार्थाः पं
चचतेतत्वार्थाश्चतेपंचतत्वार्थाःकतेपंचतत्वार्थाःजीवपुद्गलधर्माधर्माकाशाःतान्दिग्ना
तिवदतीत्येवंशीलंपंचतत्वार्थदेशीतिपंचतत्वार्थदेशिनंप्रणम्यप्रकीर्त्यानिवंद्येत्यर्थः
वचसांगिरांनारतीनामित्यर्थांतरंवक्ष्येकथयिष्येपपंचंविस्तरंतं पंचवस्तुनियस्मिन्।
शास्त्रेविद्यंतेतत्पंचवस्तुकंनामधेयंप्रणम्यंवक्ष्येकथयिष्येइतिक्रियाकारकसंबंधः छ ॥

संधिर्नामसन्नंचतर्थऋविधिरेवच। मिश्रंचेतितस्मिन्पंचास्मिन्पंचवस्तुके। यस्मात्पूर्वं
नास्तिपरमस्तिस्रादिः सः। यस्मात्परंनास्तिपूर्वमस्तिसोंतः। उभयोरंतरंमध्यमित्युपचरितं।
तावच्छब्दःक्रमार्थवाचीयुगपदप्रयुक्तःक्रमशब्दस्तिर्नारतीवाणांसंधिः संश्लेषः
प्रश्लेषश्चत्यनर्थांतरं। विसृतानांवर्णानांपरस्परेणसंधानंसंधिः संधीयतइतिवासंधिः संधे
र्द्वेदागंसंधिलक्षणं। तावत्संधिलक्षणमनुवर्ण्यते। तत्संहितातुवर्णनंयथानवति। ग्रामश्चे
त्यर्णकरचरणादीनांसंधीनांवक्ष्यमाणसंज्ञानांसंनकत्वात्। संशयानःनिष्पः संछतिस्मिंकस्मिंधि
ति। संज्ञास्वरप्रकृतिहल्ड्विसर्गो जन्मासंधिस्तत्पंचकइतिवक्ष्यमिहाकुरंन्ये तत्रस्वर
प्रकृतिहल्डविकल्पतोस्मिन्संधित्रिधाकथयतिश्रुतकीर्तिरार्यो। छत्रित्वापदक्ष्यंपूर्वं

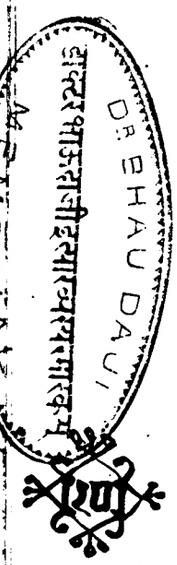

स्वापत्यित्वायथाविधिवुध्यास्वरं श्चनिरूप्यसंधौसत्रंवदेवुधः सर्वोश्चेष्टाकुरौकृत्वा
वक्ष्याधीस्तन्वन्नीतिः शास्त्रेनार्थान्वाच्यानदृष्ट्वाकुर्यात्पोद्यो पर्यं संधावित्यधिकारं
दृष्ट्वायावंतिसंधिकार्यप्रतिपादकानिसूत्राणितावत्सुयुगपत्प्राज्ञेषुसत्सुकिमिवेत्फलकस्वल्पे।
कपोतवत् सरसिहंसवत् कुसुमितवृक्षेभ्रमरगणवत् आमंत्रणेवटुकचटवत् महि
मायांरुद्रवत्कुजनवत् अहमहंनविद्यामीतिप्राज्ञेषुस्वनिमित्तसन्निधामापेक्षयाइदं
सूत्रमवतरतिकिंतत्सूत्रंश्रीकोयणितिसंबंध समीपसमूहविकारनिमित्ता।
वयवस्वानादयस्तार्थो तानिदिष्टस्वानीवानिर्दिष्टः प्रधानमादेशः इमंनिर्दिष्टंपूर्वंकानि।
र्दिष्टंपरंतुविज्ञेयं तत्स्थानिसंज्ञयैहादंलक्षणमनुक्षीयते कार्यिणाहन्यतेकार्यीकार्यंका

र्थेनाहन्यते निमित्तंचनिमित्तेनयच्छेषंतदनुक्तेते सूत्रं ऋतंत्र्यधित्रियमाणंऋतंत्र
ध्याज्रियमाणंक्रियापदंसामर्थ्यं ऋतंचऋतंचसामर्थ्यंचऋतऋतसामर्थ्यानि।
ऋतऋतसामर्थ्यैरनुमितः परिच्छिन्नःऋतऋतसामर्थ्यानुमितः सूत्रार्थःसर्वेषा
मेकस्थानेयुगपत्सान्निध्यंसंकरः परस्परविषयगमनंव्यतिकरः लिंगवतीयंपरिभाषा
स्थानंलिंगंदृष्ट्वेयंव्यवस्थाकारिणीपरिभाषोपतिष्ठते स्थानेंऽतरतमः इति। त्र्यंतरंत्र।
त्यासन्निरासन्नतासर्वेऽमेत्र्यंतराः त्र्ययमेषामतिशयेनत्र्यंतरइतिविगृह्यत्र्यंतरतम
इतिभवति यत्तदोर्नित्यःसंबंधः यच्छब्देनयोऽर्थोनिधीयते तच्छब्देनसएवार्थःपरामृश्य
ते। नञोद्वावर्थौप्रसज्यपर्युदासौ। क्रियाप्रतिषेधःप्रसज्यप्रतिषेधः विधंगत्वेप्रतिषेध

प्राधान्यःप्रसज्यब्राह्मणोनभवतीत्यब्राह्मणःक्रियानिधायीपर्युदासः प्रतिषेधांगत्वेवि
धिप्राधान्यःपर्युदासः ब्राह्मणादयमन्योनभवतीत्यब्राह्मणः त्र्यत्रनञ्समेप्रसज्यप्रतिषेधवा
ची। ब्रा। नञ्यञ्त्र्यनच्युतस्मिन्ननचिरश्वश्वरंतस्मात्परहात् त्र्ययुच्त्र्यवुच्त्र्याय
च्त्र्यावुच इतित्र्ययवायावः यथासंख्यं समाः। त्र्यर्थोःसंख्यायंतेऽनयेतिसंख्या एका
दिका यायासंख्यायथासंख्यं व्याःसंख्यावेप्सायांव्याघ्रयश्चद्व्योर्द्वोः नाशौरवं नासौद्विपत्नीत्वि
त्यावोऽयोगइत्यनर्थांतरं पूर्वेत्रासिद्धं पूर्वस्मिन्नितिपूर्वेत्रासिद्धंतेस्मइतिसिद्धं।
सिद्धमसिद्धंसूत्रादस्मात्पूर्वंपूर्वंशास्त्रं त्र्यस्माच्चपरंपरंशास्त्रं ब्र त्र्यच्चणडुत्र्यदेङ्णा
डिःपररूपमित्यनपरग्रहणंसिंहावलोकनन्यायेन। यथा। मत्तुंगमत्तमातंगकुंभस्थलो

च्छलितरक्तधारासंगितघटाटोपविराजमानकेसरीगिरेर्गिर्यंतरमुद्दंघ्य पुनरवलो
कनेममायंपुरुषकारइतितेदमपिपरगृहणंसत्रात् सूत्रांतरमुद्दंघ्यपुनरवलोक
ते सर्व्वसुखस्थानीयमवगंतुंते ऋकारल्कारयोरुपरिपर्षहमिवदकारनागोप्यति
।।यथा।। समानपत्रपल्लवः समानपुष्पतुंडकः निलीनकोनहूपतेसकिंशुकेशुकोयथा
रंतौ एकैरःअंतोयस्यसोयंरंतः।।ञा।।न्त्रादेशेपू।।न्त्राचोष्टे।।न्त्राकालोऽच्प्रदीपः।।न्त्रश्चन्त्राश्च
न्त्राश्चइतिन्त्रान्त्राङित्यस्यकालइवकालोयस्याचःसोच न्त्राकालः तत्रैकस्यकालस्य
ह्रस्यनष्टमुखन्यायेननिर्द्दिष्टः नष्टस्यमुखमिवमुखंयस्यसनवति नष्टमुखः यथैकस्या
मुखशब्दस्यवंशमिहंविविक्षतोकेपश्चदीप्तयश्चइतिप्रदीपः सूत्रेस्मिन्सुपविधिरि ।१२।

ष्टः न्त्रास्मिन्जेनेऽनुग्रहणास्त्रेयोगावयवाः तत्रसुपाम्प्रयोविधिरिष्टोवेदितव्यः न्त्रंगुली
स्फोटतन्मात्रः कालोमात्रेतिकथ्यते स्वरोपितत्प्रमाणोयःमात्रिकोविदुषांमतः द्विस्तावा
स्तुद्विमात्रः स्यात् त्रिस्तावांस्तुत्रिमात्रिकः त्रिस्वराणांविकल्पोयंविज्ञेयोविदुषांसतां ए
कमात्रःप्लुतोमात्रोद्वीमेतःसतां त्रिमात्रःपस्तुविज्ञेयोह्लृवेदृर्द्वमात्रिकः छ
जगत्त्रितयनाथायनमोजन्मप्रमाथिने नयप्रमाणवाग्विभिध्वस्तध्वांतायशंतये ञ्छ।न्त्र
घ्यत्याहारक्रमोनुवर्ण्यते।।तद्यथा।।न्त्रञ्णनाःझ्लन्कुःगर्नड्ःगन्चःहयवरट्लणाःजा
मड्णनम्।।झन झ्यढधष्।।जबगडदश्।।खफछठथ चटतत्कपय्।।शषसर्हल्।।
इतिप्रत्याहाराः।।सर्व्वोवर्णःहलित्यच्यते तत्कथं तेनेतादिनिति न्त्रतेनइत्संज्ञकेनसह न्त्र-१

गृह्यमाणः आदिसंज्ञारूपंजायतइतिकथमित्संज्ञा ॥ कार्योर्थीप्रयोगर्द्धिति ॥ नशास्त्रेका-
र्योर्थमात्मजपमानःप्रयोगेचर्श्रूयमाणःयःसइत्संज्ञोभवति एवंआचूहल्वल्लृइत्येवमादि-
योयोज्याः कथंपुनरिहानुपदिष्टाहिमात्रास्त्रिमात्राश्चगृह्यंते स्वग्रहणात् ॥ कथंमाणकदित्येव
स्यात्तनानात्वंपरइति ॥ आत्मनदिच्चगृह्यमाणःस्वस्य ग्राहकोभवति आत्मनासहनात्व
मानंतरंचवर्ऊयित्वा इति आतः द्विमात्रत्रिमात्राणांग्रहणंभवति किंपुनःसंनामस्थान
क्रियंस्वमिति यस्यवर्णस्यस्थानंचक्रियाचयेनवर्णेनसमानंभवति सतेनतुल्यस्थानक्रि
यत्वात्स्वसंज्ञोभवतिकिंपुनस्थानं वर्णानामुत्पत्तेरधिकरणंजावंविज्ञाणः शरीरावयवः
स्थानं तदष्टविधं तद्यथा ॥ कंठतालोष्ठमूर्द्धदंतोरोजिह्वामूलनासिकमिति ॥ आदर्च ॥

आष्टौस्थानानिवर्णानामुरःकंठशिरस्तथा जिह्वामूलंचदंताश्चनासिकौष्ठौचतालुच
ति कापुनःक्रियानामवर्णानामुत्पत्तावात्मनः प्रयत्नविशेषपूर्वकः परिस्पंदरूपःकंवा-
दीनांस्थानानांस्वइतिविशेषक्रियासेहचतुर्विधापरीक्ष्यते तद्यथा ॥ स्पृष्टता ईषत्स्पृष्टताविव
तता ईषद्विवृतताचेति तत्रयःसस्थानस्समानक्रियश्चवर्णस्सःस्वसंज्ञोभवति कस्यपुनः
कःस्थानंकावाक्रिया तत्रआकुहाःकंठ्याः इसयशेदंतस्तालव्याः ऊपूपध्मानीया-
र्ऌष्टाःकुटुरषामूर्द्धन्याः लृतुलसादंत्याः वोदंतोष्ठ्यः ञमङणनाःस्वोविसर्जनीयः जिह्वामू-
लीयोजिह्वकयः नासिकोनुस्वारइति तत्रस्पृष्टकरणावर्गाः ईषत्स्पृष्टकरणाअंतस्थाः
विवृतकरणाःस्वराः ईषद्विवृतकरणाऊष्माणइति तत्रपञ्चआकारइत्यकारः मदाशोऽनु

दात्तःस्वरितः ङःञाङःञाणवंदीरेवंपः ॥ वमेषादशप्तनेदमवर्णेऽतो ञाङ च ॥ प्रदीपा
स्वप्तनेदाश्चैते स्वयोपनयेनच ङःसंज्ञैतरनेदाश्चसंख्यातोष्टादशात्मकइति तथाइ
वर्णतथाऽवर्णतथाऽऋवर्णमॢत्वर्णे एचांनप्तानसंतितेषादशाप्तनेदाः ञांतस्वायत्वनः
दिप्तनेदाः ङःसंज्ञकाञ्ङःसंज्ञकाश्चेरफस्योष्माणंनाषमहानांचस्वानसंति वर्गोव
र्गेणस्वस्कारत्वकार्योःस्वसंज्ञावक्तव्या ञयोगवाहानंचविसर्जनीयजिकामूलीयो
पध्मानीयानुस्वाराणामन्वर्थसंज्ञाकरणात् प्रत्याहारेवापावात् प्रयोजनवशादिष्टे
षुसंग्रहःकरणीयः ॥ ञयोगवाहोयत्रेष्टस्तत्रतत्रतदानवेत् प्रत्याहारेर्थपति
तस्तस्मादिष्टेनविष्यतीति ञणदित्स्वस्यात्मनाञाव्योतपरइत्येतदेकमणं ग्रहणंप।

रेणाणकारेणञ्रतोन्यत्सर्व्वमणं ग्रहणंसर्व्वेणवंशणग्रहणंसर्व्वपरेणवेतिनिश्चेतव्यंहसा
दिषुग्रहणार्थंचत्नादिषुचहकारस्यदिरुपादानं ॥ शास्त्रेसंव्यवहारसिध्येसंज्ञापनार्थं
सूत्रश्लोकमुदाहरंति ॥ एकस्माङ्ङःजणवदाःद्वात्यांषस्त्रिन्यणक्कणमाःस्युःज्ञेयोच।
योचतुर्म्योव्रोपंचन्यस्तसंख्य इति संज्ञारूपाणिपदरूपंते सर्व्वेणाणकारेणञ्राण्।
ञवूञ्रदऋषूनघ्ञक्ङक्नक्परेणाणकारेणञ्राण इणयणञ्रमयम ङम्ञ्र
चूछ्चूएचूऐचूयय्मय्ञय्सय्ञव्हल्वल्रल्नञ्मङ्णनम्झभञ्घढधज्बगडदश्ख
ञ्फछ्ठथ्चट्तव्कप्शषस्हम्वम्ञम्जम्बम्ङमङण

गतिमापन्नं पंचतत्वार्थदेशिनं प्रणम्य वच्मि वक्ष्ये पंचं पंचवस्तुकं सम्यग्दर्शनत्रययुतो।
गतिजायकशरीरानुनाकर्मेधनानिनस्मसाज्ञावमुपनीयज्ञानंताप्रतिहतज्ञानदर्शनसा।
म्राज्यश्रियमनुपमांमाधीनांकृत्वाकृतकृत्यतांन्नार्हन्नर्हद्भ्यपदेशामनुभूयऋषिदेवस
देंद्रेभ्यःसरागमुपागतेभ्योविनयविनतविग्रहेभ्योविगृहविरहितेभ्योहितार्थिभ्यःपंचानां
तत्वानांजीवादीनांस्वात्मसत्तासंबंधनाज्ञांन्नांतरंगबहिरंगपरत्ययसन्निधानममाविना।
वितहत्तिनिमहक्रमनूनिर्व्यतिरेकैःपरत्ययानिधानानुगमनानुमितानुबंधैरन्वयैश्च
महत्योदयधौव्यलक्षणोपलक्षितेभ्यःप्रतिपद्यागमास्कंदतामव्यतिकीर्णस्वभावानांस्वतत्वंवि
धिवदाख्यायभूतार्थदर्शनपतिबंधिनोमिथ्याज्ञानांधकारमपकृष्यधर्म्यामृतवर्षोनिःस

DR. BHAU DAJI
डाक्टर भाऊदाजी इन्स्टीट्यूट ऑफ ओरिएंटल रिसर्च

नाजनसमाजनकरैःकरैर्नोसुरैःकमल्लिनीनाथानिवपरिषदंपरिक्षाद्यजगत्त्रयस्योव्याह
तमाधिपत्यमवाप्यन्नत्यावाधामनुपमांमचिंत्यसारांमपनीतदोषपंचांपंचमींगतिमुपसे।
दिवानद्यस्तंपरमेष्ठिनंपणिपत्यजैनेंद्रव्याकरणमहार्णवावगाहनेनावमिवसुविहितांप।
क्रियांपंचवस्तुकसंज्ञिकामनुवक्तेयिष्यामः॥ तत्रादौतावत्संधित्वलक्षणमनुवक्तेयिष्यामः॥
तद्यथा॥ कःसंधिःवर्णानांपरस्परेणसंधानंपरःसन्निकर्षोवासंधिरित्युच्यते दधिन्द्र इत्ा।
त्र मकन्द्रपनय नदीन्द्रार्थेः त्रन्द्राकृतिः इत्येवं वक्ष्यमाणेचुद्धाइकारादीन्कार्यादेशमपक्ष
ष्यसंधावित्यधिकृत्य॥ न्द्रचिकीर्षायामिति॥ न्द्रचिपरतःइकःयणादेशाःक्रियतइति न्द्रनि
यमेनयणसुधात्वेषु॥ स्वानेष्वनुधात्वमाणानांवर्णानांयोंतरतमस्स

एवादेशोभवतीति तालव्यस्पऽवर्णस्यस्थानेतालव्यः एकारोभवति मूर्धन्यस्यऽवर्णस्य स्थानेदंतोष्ठ्यः वकारोभवति मूर्धन्यस्यऽवर्णस्यस्थानेमूर्धन्योरेफोभवति दंतस्यल वर्णस्यस्थानेदंत्योलकारोभवतीतिनियमेऽते यरोऽोविनाषाऽेऽत्यनुवर्त्तमानेऽत्रवो। रहावेऽत्यधिकृत्य ऽन्नन्वीति ऽअतश्चिपरतःऽअचऽन्तरस्ययरोविनाषयाद्वित्वंभवती। तिद्वित्वेऽकृते ऽझलांजऽझशीति झलांवर्णानांझशिपरतःजऽझभवतीतिजऽत्वेऽकृते नत्रे ष्टेऽत्यत्रयरोऽोविनाषाऽेऽत्यधिकृत्य ऽअचोरहाभ्यां द्वे ऽअचऽन्तरौयोरेफहकारौता। भ्यामुत्तरस्ययरोविनाषयाद्वेरूपेभवतऽइत्यद्विवेऽकृते दध्यऽत्र दध्यऽत्र मध्व। नय मध्वपनय नत्रेष्टेः ऽआहृतिरितिसिद्धं ऽहृ तेऽत्राङ्गः पटोऽत्रास्व तस्मैऽत्रासनं

साधोऽत्रध्ययनमित्येवंव्यवस्थिते ऽअचीकोयमित्यतःऽअचीत्यनुवर्त्तते ऽअचोयथासंख्यंसमाऽइ ति एचःऽअचि परतःऽअयऽन्नावऽन्नायऽन्नावऽइत्येते ऽआदेशाऽभवंति ऽयथासंख्यंसमाऽइ ति यत्रऽउद्देशिनश्चसमाभवंति तत्रसंख्यामनतिक्रम्यपरिपाट्याभवंतीतिप्रथमसंख्य। स्यएकारस्यस्थानेप्रथमसं ख्यःऽअयऽभवति एवंसर्वत्रऽऊकारस्यऽआवऽएकारस्यायऽओका रस्यावऽइतिहृतेर्नदपूर्वस्ययोगीत्येतस्मिन्ननुवर्त्तमानेऽव्योःस्वौऽइत्यनेनपदांतेवर्त्तमा। नयोर्यकारवकारयोःऽनकारविसर्गपूर्वयोःस्वौभवत्यसिपरतः किंस्वं ऽनाऽअशेनपूतिपाद्यमानस्यार्थस्यस्वमित्येषासंज्ञाभवति स्वेऽकृतेपूर्वत्रासिद्धमितिपूर्वस्मि न्नाशास्त्रेकर्त्तव्येपरंशास्त्रमसिद्धंभवतीत्यसिद्धत्वात् स्वेकोदीर्घइतिदीर्घंनभवति तस्माङ्गः

तयाऽऽः पत्र्यास्व पत्वास्व तस्मान्न्यासनं तस्मायासनं साधान्न्यध्ययनं साधवध्ययनं
ञ्च देवइंऽ गंधनदकं महाऽऽषेरसिचत तवल्कारऽत्येवंवावस्थितेचौ त्यनुवर्त्तमाने
न्त्रादेपा न्त्रवर्णोतादेचिपरतःएप्रवतिकःएप न्त्रादेऽपा न्त्रकारएकारर्नकाराणांत्रयाणा
मेवित्येषासंज्ञानवति द्वयोरेकः पूर्व्वपरयोःस्थानेएकाएवनवति एडिःपरूपमित्यत्रप
रग्रहणस्यपूर्व्वापेक्षत्वात् परस्यांतरतमएव्नवति रित्यनेनऽः ऋवर्णस्यस्थाने।
न्त्रार्द्विष्यमाणःरपरोनवति देवेंऽः गंधोदकं महर्षेरसिचत तवल्कारः ञ्च तवाषधःमहा
ऐरावणः दिव्यौषधिः वरौषधम् ञ्च न्त्रचीकोयणित्यतःसूत्रादचीत्यनुवर्त्तमाने स्व
कोदीः स्वेन्त्रचि परतःन्त्रकःपूर्व्वेस्वंदीर्घनवति द्वयोरेकःद्वयोःस्थानेएकःकोदीः न्त्राकालो
च्प्रदीपः इति न्त्रकारस्यकालश्चकालोयस्याचस्तस्यप्रश्त्येषासंज्ञानवति न्त्राकारस्य
कालश्चकालोयस्याचस्तस्यदीर्घित्येषासंज्ञानवति न्त्राऽकारस्य कालश्चकालोयस्या
चस्तस्यपश्त्येषासंज्ञानवतीतिद्विमात्रोदीर्घःलोकाएमुनीशः साधूदितंपितृषजोगमन्पि।
ऋकारः ञ्च पूर्व्वोमित्यनुवर्त्तमाने एडंतिपदंतादिति पदांतादेऽः न्त्रतिपरतःपरःपूर्व्वोन।
वति द्वयोःस्थानेएकःमुनेत्र मुनेनघ साधोत्र पतोत्र ञ्च एवंसंधावतिप्र सक्तेऽदमुच्यते।

एञ्नवतिकःएप न्त्रादेऽपा न्त्राकारएकारऽकाराणांत्रयाणामेवित्येषासंज्ञानवति तवै
षः महैरावणः दिव्यौषधिः वरौषधम् ञ्च न्त्रचीकोयणित्यतःसूत्रादचीत्यनुवर्त्तमाने स्व
कोदीः स्वेन्त्रचि परतःन्त्रकःपूर्व्वेस्वंदीर्घनवति द्वयोरेकःद्वयोःस्थानेएकःकोदीः न्त्राकालो
च्प्रदीपः इति न्त्रकारस्यकालश्चकालोयस्याचस्तस्यप्रश्त्येषासंज्ञानवति न्त्राकारस्य
कालश्चकालोयस्याचस्तस्यदीर्घित्येषासंज्ञानवति न्त्राऽकारस्य कालश्चकालोयस्या
चस्तस्यपश्त्येषासंज्ञानवतीतिद्विमात्रोदीर्घःलोकाएमुनीशः साधूदितंपितृषजोगमन्पि।
ऋकारः ञ्च पूर्व्वोमित्यनुवर्त्तमाने एडंतिपदंतादिति पदांतादेऽः न्त्रतिपरतःपरःपूर्व्वोन।
वति द्वयोःस्थानेएकःमुनेत्र मुनेनघ साधोत्र पतोत्र ञ्च एवंसंधावतिप्र सक्तेऽदमुच्यते।

पक्तव्यविदिया:॥दिसंज्ञकाःपंसंज्ञकाभवंति मुनीत्रासाते पदेइह ग्रधीयाते ग्रागमं॥ ॥ङाद्वे:॥ग्रदसःदकारस्यलोपोयःहतोमकारस्तस्मात्परोयोइइतौदिसंज्ञकोभवतः ग्रमीग्रश्वाः ग्रमूइतौ॥॥निरेकाङेनाङे॥एकाजुपोनिसंज्ञकः ग्राङुङितःसदिसंज्ञको भवति ग्रग्रेपेहि इङंपश्य उनत्तिइ ग्राएवंकिलतत् ग्राएवमनुमन्यसे॥॥नेतौ॥ नेकारांतोयोनिःसदिसंज्ञकोभवति ग्रहोइतिनेताहोग्रत्र॥॥वाक्यटेःपः॥वाक्यस्य टेःपोभवतीत्यधिकृत्य॥पत्यनिवादेःसूडस्त्र्यास्त्र्यंके॥सूडस्त्री ग्रस्त्र्यकवर्जितेपत्यनि वादेयद्वाक्यमस्त्रीतेतस्यवाक्यस्यटेःपोभवति॥कष्टेःग्रंत्यात्पूर्वेचेः॥ग्रचांमध्येयोच्च तदादिराद्यरूपंटिसंज्ञकंभवति ग्रग्निवादयेदेवदत्तोहं नोग्रायुष्मानोधिदेवदत्त ३ २६

ग्रतिचि॥॥दिराकृते॥इराद्यिपरःस्थात् कृते ग्राद्यमानेयद्वाक्यंवर्त्तते तस्यवाक्यस्यटेःपोभवति ग्रागच्छनोमाणवजिनदत्तइह ग्राव्रजविश्वभूतेइ ग्रत्रेइं ऽभूतेइ ग्रागच्छ॥॥पदस्येत्यधिकृत्य ऋलोजसेऽतः पदांतेवर्त्तमानस्यजःस्यात्भवति सुवागावार्यःतत्वविद्यातिमोक्षं मक्षत्निड्मरः कक्रुत्वंतरं च पदस्येत्यधिकृत्य॥यरोड्वि नाषाड्ः॥यरःपदांतेवर्त्तमानस्यडेःपरतःविनाषयाडोभवति स्वांतेतरतमः कःपुनर्डः ॥नासिकाड्ः॥नासिकाङ्तमनुरागमापद्यमानावर्णाः जमड्णनाःङसंज्ञकाभवंति यत्रङोनभवति तत्रऋलोजःस्यात्भवति वाग्यति वाड्नयति मक्षत्निड्नः मक्षत्निणम न्नः सर्व्वविन्नतं सर्व्वविन्मतं कक्रुत्वंडलं कक्रुमंडलम च यप्यनुस्वारस्यपरस्मिं।

त्यधिकृत्य स्वास्तंनोपूर्वस्योदइतिचयस्कृत्य ॥ क्रयोहः ॥ क्रयःपदांताङ्गस्यहकारस्य
पूर्वस्वंनवति ॥ चतुष्टयंसमंतनऽस्यइति ॥ अतिक्रांतानंतरसूत्रचतुष्टयविधानं समंतना-
ऽस्याचार्यस्यमतेननवति अन्येषांमतेननवतीतिविकल्पोनवति पूर्वत्रासिद्धमिति
वचनात् पूर्वमऊलोऊन्निजश्वेहतेपश्चाद्हकारस्यपूर्वस्वंनवति वर्ग्येवर्ग्यागस्वमि
त्यनेनपूर्वस्यस्वंनिरूप्यते स्वानंतरतम इत्यत्रतेस्वग्रहणात् महाप्राणस्योष्माणः
नादवतोहकारस्यस्वानेऽतिशयेनतकुणाश्चतुर्थोनवति सुवाग्घसति सुवाग्दस
ति मक्षन्निहरति मक्षन्निड्ढरति धर्म्मविड्ढितं धर्म्मविड्ढितं कऊन्हसति कऊन्दसति
॥ क्रयपदांतादित्यधिकृत्य "श्नाश्नोतिः" ॥ क्रयःपदांताङ्गस्यश्नाकारस्यश्नातिपरित श्नो। २९

नवति चतुष्टयंसमंतनऽस्यइत्यनेनविकल्पोनवति पूर्वत्रऊलोऊन्निजश्वेहतेपश्चा
द्वेचर्ग्येतिऊलांऊऊन्निजतिवर्त्तमाने स्वरीतिऊलांवर्णानांस्वरिपरतः चर्त्तंनवति ततःश्ना
श्नोटीतिनवति ऊतःपूर्वत्रासिद्धमितिवचनात् सुवाकुश्नोऽनते सुवाकुश्नोऽनते मक्षन्नि
दृश्यामः मक्षन्निदृश्यामः तच्छेतं ततश्चेतं तच्छेतमित्यत्रस्तोश्चनाश्चरितिचुत्वं कऊ
पृच्छ्यते कऊपृश्यते अटीतिकिं वाकृश्नत्तणः श्न मयनजोवोचीत्यधिकृत्य ऽमोनि
तांऽमुट्शातेऽमः पदांतस्यशातारस्यश्नाविपरतःऽमुडागमोनवति नित्यंयथासंख्यंसमा
ऽतिऽणानांऽनुट्णऽनुट्ऽत्येतेयथासंख्यंनवंति ऊकारऽच्चारणार्थः टकारोदेशविधार्थः यत्पऽश्नास्तेसुगमिह पवन्नास्ते ऊर्ध्वन्नास्ते ऽप्यन्नास्ते शादितिकिं शाऽश्नास्ते श्न

चीत्येव पत्वङ्क्षेते ङ्क पुमः खय्यंपरेसोनुस्वारश्चर्ह्वइत्यनुवर्त्तमाने।।नश्चापदान्तस्यझलि।।नक
स्यपदांतस्यझलिपरेङ्क्षविपरतः सोनवत्पनुस्वारश्चर्ह्वःप्रश्नान्नाह्वंवर्ज्जयित्वा स्तोश्चुना
श्चुरितिसकारस्यशाकारः ष्टुनाष्टुरितिसकारस्यषकारः नवांश्छादयति नवांष्टकारोति
ति नवांश्चुडति नवांश्चिनोति नवांष्टीकते नवांस्तरति ङ्क वी तिकिम् नवान्करोति
न्प्रश्नानितिकिम् प्रश्नाञ्छिनोति ङ्क हल्लीत्यधिकृत्य।।मोनुस्वारः।।मकारस्यपदांतस्यझ
नुस्वारोझलि हल्लिपरतः त्वंशेषे त्वंघंडे त्वंसरसि त्वंहसि ङ्क यय्यनुस्वारस्यपरस्मिन्
त्यधिकृत्य।।वापदान्तस्य।।पदांतस्यझलुस्वारस्ययथियपरतः वापरस्मिन्नवति त्वङ्कशेषि त्वंक
शेषि त्वञ्चरसि त्वंचरसि त्वण्टीकसे त्वंटीकसे त्वन्तरसि त्वंतरसि त्वम्पचसि त्वंपचसि

DR BHAU DAJI INSTITUTE OF RESEARCH IN INDOLOGY, MUMBAI

सप्यतः संयतः सन्नरः संवत्सरः त्वन्त्रोकं त्वंलोकं यय्यनुस्वारस्यपरस्मिन्त्यधिकृत्य
नोह्रे।।तवर्गस्यपदांतस्यलकारेपरतःपरस्मिन्नवति तल्लुनाति नवाल्लुनाति विच्छिन्नता
तच्छिन्नता ङ्क रोरीत्यधिकृत्य।।विरामेविसर्ज्जनीयः।।इत्यनुवर्त्तमानेङ्क्षोरितिचखरीतिचप्र
स्तुत्य।।कञ्चाचे।।खर्न्नतयोःकवर्गपवर्गयोंपरतःरेफस्य क्रुपऽत्येतावादेशौनवतःवि
सर्ज्जनीयश्च कःकरोति कःकरोति कःखनति कःखनति कःपठति कःपठति कःफा
लति कःफालति ङ्क रोरीत्यधिकृत्यविरामेविसर्ज्जनीयः इतिचप्रस्तुत्य।।शर्परे।।शरिपर
तःरेफस्यसकारादेशोनवति विसर्ज्जनीयश्च स्तोश्चुनाश्चुरितिसकारस्यशाकारः ष्टुनाष्टु
रितिसकारस्यषकारः कःखेते कःखेते कष्षष्ठिकः कःषष्ठिकः कस्मरति कःसरति ङ्क रोरित्य

धिकृत्य ॥छवि॥ छविपरतःरेफस्यसकारादेशोनवति स्तोश्चुनाश्चुः ष्टुनाष्टुरितिवक्ष्यते का-
श्छादयति कश्छिनत्ति कश्छारीयति कश्छुडति कश्चरति कश्छीकते करुत्तरति च यज्ञ॥
स्त्रत्र तेजस्त्रत्र यज्ञस्त्रमति तेजस्त्रदहति इतिस्त्रिते पदस्येत्यधिकृत्य ॥समज्ञो॥
रि तिसकारस्यपदांतस्यसजुषश्चाहस्यचरि॥नवति इकारःरेफश्चसोरितिविशेषणार्थः ऋ
तनः स्यात्पादतइतिचवर्त्तमाने ॥रंश्छसां॥ ञकाराङ्ञकारस्यरेःञकारेहसिचपरतःनकारो
देशोनवति ञादेवित्येपिक्षते णडोति॥पदांतादित्यकारस्यपूर्व्वत्वेचक्षते यज्ञोत्र तेजोत्र॥
यज्ञोत्रमति तेजोदहति॥छा॥स्तोःश्चुनाश्चुः॥स्तोःसकारतवर्गयोःशकारचवर्गाभ्यांयोगे
शकारचवर्गौनवतः कश्छिनत्ति कश्छिनत्ति तच्छोभते मरुच्छ्वरति मरुच्छि

२१

सकारस्यशकारश्चवर्गाभ्यांयोगेशकारोभवति तवर्गस्यशकारश्चवर्गाभ्यांयोगेश्चवर्गोभवति=नी॰नी॰१

नति धर्म्मोविराजयति महर्षिः महाऋषः तच्छुश्रुवे च स्तोश्चुनाश्चुरित्यधिकृत्य ॥ष्टुनाष्टुः॥
स्तोःसकारतवर्गयोःषकारटवर्गाभ्यांयोगेषकारटवर्गौनवतः सकारस्यषकारश्चवर्गाभ्यां
योगेषकारोभवति तवर्गस्यषकारटवर्गाभ्यांयोगेटवर्गोभवति कष्षंडे कष्टीकते का-
ष्टकारीयति तट्टीकते तट्टकारीयति तड्डिंपति तड्ढौकते त ठकारीयति ॥छ॥इतिसंधिवर्ण

केसरिममोघवस्फुरितसमाज्ञः॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥
॥श्रीजिनायनमः॥श्रीवीतरागायनमः॥श्रीसरस्वत्यैनमः॥श्रीसारदायनमः॥श्रीगुरुभ्योनमः
॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥
॥जैनमःसिद्धम्॥इदमक्षरंयावद्वाक्यानांवोपदोविद्येत॥व्युत्पत्तिपदाः॥अव्युत्पत्तिपदाश्चेति॥

तत्रकृत्यत्तिपक्षःकथ्यते इयंप्रकृतिरयंत्यःइमेवर्णविकारकालकारकृत्वागमादेशाश्च
तिविनागशाक्षणनंव्युत्पत्तिपक्षः एतैरकथनमव्युत्पत्तिपक्षः तत्रास्यधर्मशास्त्रस्यव्युत्पत्ति
पक्षःकथ्यते तत्रप्रकृत्यधीनत्वादितरेषांप्रकृतिरेवतावदुपादीयते तद्यथा कश्चि
त्पुरुषः शमादेर्विकीर्षुःतत्प्रसादाधिष्ठानं शाक्युतिष्ठापयति तदधिष्ठानेप्रकृतेपरिनि।
ष्ठितेसतितत इतरेषांकाष्ठेष्टकादीनामुपादानंयथेष्टते धृङ्स्थाने। धृङित्येषाप्रकृतिः
स्थानेर्थेप्रवर्त्तते न्यतस्तदर्थानामप्रयोगइतिस्थानशास्त्रस्यनिवृत्तिः धृङित्येवंव्यवस्थिते
कार्योर्थोप्रयोगीदिति ङकारइत्संज्ञाचप्राप्ता भूवृङ्योर्धुरिति भूवादीनांचुरादिपर्यंता
नांक्रियावाचिनांधुसंज्ञानवतीतिधुसंज्ञाचप्राप्ता तत्रोभयोस्तुल्यबलयोरप्यत्रसाव। २२

कशयोःएकत्रसमवस्थितयोः स्पर्द्धेपरं स्पर्द्धेसंग्रामेमात्सर्येसूत्रविन्यासेयत्परंशास्त्रवतीति
परत्वादित्संज्ञानवति ङकारश्चुतुदादेतोदइतिविशेषणार्थः एवमनुबंधमात्रविशुद्धस्यपा
ठेनार्थेनचपरिमितपरिछिन्नस्वरूपस्यभूवादयोधातव इति धुसंज्ञाधीस्थःपरइत्यधिकारानु
ष्ठानेसर्वत्रप्रसंगेपाठेचकृत्रिवक्ष्यमाणेधातुग्रहणप्रवृत्तिरिति।इत्वात्तेनोक्तवत्साधानुरूप
साधनोपादानस्यन्यायत्वाद्धर्मइत्येतस्यशास्त्रस्यएवयोगस्यस्मरणेनोपादीयते न्यतिस्तु
मुद्गादिसूत्रधृत्रिधानापायावापदियत्तिक्तनीन्योम इत्यनेनणेतेन्योधन्यःपरः कर्तरिक्त
दितिकर्त्तरिकारकेकृदभिर्द्दितिप्रतिपत्तिनवृत्तसंज्ञकःमइत्ययंत्योनवति परंप्रकृष्टेनधारय
त्यधरत्यात्मानंनरकादिषुगतिषुमास्मपतदित्येवंविशेषधमइत्येवंव्यवस्थिते यत्नेतदा।

ङिच्चाप्
१२३।

कर्तरि=८

दिगु रितियस्मात्सङ्कृतिविशेषात्यस्त्योविहितस्तस्मिंस्त्येपरतस्तदादिशङ्गरूपंगुसंज्ञकंन
वतीति गुसंज्ञायांसत्यां शेषोंगएव धेर्द्विहितस्त्यशेषःमिद्‌न्नित्‌वर्ज्जितः ऋगसंज्ञोनव
तीतिपरस्यागसंज्ञा वलाद्यास्येट् गोःपरस्यवलादयास्यङ्डागमोनवतीतिङद्‌याङ्गः नह
तादेरित्यधिकृत्यकृतीतित्वप्रस्कृत्य वसिवसादौ कृतिपरतःनेङ्‌वतीतियति षिद्‌ःमिदेरवि ६३
त्यधिकृत्य गागयोः गेचागेचपरतःगोरङ्गवति ङकारस्थानेनवति सर्व्वमु
खस्थानीयमवर्णंवुवतङतिङकारस्थानेपर्णेङमिवदकारनागोप्यस्ति समानपत्रप।
सकःसमानपुष्पवृंडकः नित्तीकोनहनूयतेसकिंशुकेशुकोयथा स्थानेंतरतमःङत्वन
यापस्मिनाष यान्ग्र तरतमःग्रकारःएसंज्ञकः रंतोएकारितिरपरोनवति ग्रचोरहाँदेङति ६ ६३

मकारस्यदित्वेकृते धर्म्मङतिसिद्धं॥छ॥ग्रथनामनिर्म्मेयंमनुवर्णयिष्यामः॥तद्यथा॥धर्म्मङ
त्येतच्छब्दरूपमव्युत्पन्तिपक्षे॥ग्रथकृमृत॥धवर्ज्जितमर्थवच्छब्दरूपंमृत्संज्ञंनवतीति मृत्सं
ज्ञानन्तेधकृत्पत्तिपक्षे॥कृमृत्सा॥कृदंतंङदंतंससंज्ञकंचयच्छब्दरूपंमृत्संज्ञकंनवतीतिमृ
त्संज्ञान्ततःङ्मृतिनङमृत्संज्ञकात्तत्यःपरःङत्यधिकृत्यद्यामृदङतिवृप्रस्कृत्य॥स्वोजस ७३
मोङ्ङट्टाङ्न्यांनिस्ङिङ्न्यांन्यस्ङिङ्सिन्यांन्यस्ङिङ्सुन्यांन्यस्ङिङ्सुप्॥ङ्ङ्नादावक्ता ६
पाच्चपरास्त्यसंज्ञान्तूत्वास्वादयोनवंतीतिविधानादविशेषेणसर्व्वस्वादियसंगेपाङ्गे मिदे।
कार्य्येवा ङत्येवमादिनात्तङ्गेनत्तिनक्तीनांनियमःक्रियते काश्चताःविनक्त्यःमिङ्‌स्त्रिसो
सम्युष्मदस्याङतिवर्त्तमाने सुपंश्चविनक्तीतिसुपांत्रीणित्रीणिवचनानिविनक्तीसंज्ञकानि

नवंति तेषांचत्रिकाणांविहितविनक्त्याख्यानांसर्वनामसंज्ञाविशेषसंज्ञाःक्रियंते तासामा
ष्यास्तङ्कृतत्वं तासांसुपांसंबन्धीयोविनक्तीनाङ्हः तस्यविनक्तीनाङ्हस्यहकारोकाकारपरः
स्यात्सश्चएकारपरोभवति यथासंख्यंसमाश्रिति तासांविनक्तीनांसंज्ञानांसर्वनामसंज्ञाविशेषसंज्ञानवं
ति सुभ्यजसितिवा स्यादूङ्भ्यांभ्यसितिभ्यां ङेभ्यांभ्यसितिभ्यां ङसिभ्यांभ्यसितिभ्यां ङसि
भ्यांभ्यसितिका ङसूर्ङसोश्चामितिता ङिर्ङसुपितिङेषु तत्र मिङैकार्थेवा इतिमिङंतेनपा
देनएकार्थसमानार्थेवर्त्तेमानात् ङंतादावंतान्मङूपाङ्परावाविनक्तीभवति प्रवृत्तौच
निवृत्तौचकारकाणांयर्ङ्यरः प्रयुक्तःप्रयुक्तोवासकर्त्तानामकारकं तस्याश्रावयवा
नांत्रयाणामपिएकदिवङ्श्चैकाङ्इत्यधिकृत्य सुपश्चेति सुपांत्रीणित्रीणिवचनानिएक २४

ङाः एकदिवङ्कइत्येवंसंज्ञकानिभवंतीतिएकदिवङ्करित्येतासंज्ञाःक्रियंते तेषांचावयवा
नांत्रयाणामपिसंकरेणशाब्दोसत्यांनियमःक्रियते साधनेस्वार्थेइति एकार्थेसाधनेएकः
सुर्भवति द्वित्वविशिष्टेर्थेसाधनेद्वौभवति वङ्कत्वविशिष्टेर्थेसाधनेवङ्कङ्कसभवति एवंस।
द्वेत्रनकारजकारयोःकार्यार्थोप्रयोगोदिति इत्संज्ञाकार्यार्थमन्योरुपादानंनप्रयोगश्रवणा
र्थमितिनिवृत्तिः सकारादीनांप्रयोगश्रवणार्थमुपादानं नकारःसावनडुहइतिविशेष।
णार्थःजकारोजसितिविशेषणार्थः धर्म्मसइतिस्थिते सुम्मिङंतंपदं सुवंतेमिङंतंचयच्छ।
ब्दरूपंतत्पदसंज्ञंभवतीतिपदसंज्ञापदस्येत्यधिकृत्य ससजुषोरितिसकारस्यपदांतस्यस
जुषोश्चास्यरिरादेशोभवति रेफारेरुहसोरितिविशेषणार्थः रेरित्यधिकृत्य विरामेविसर्जनीयः

विरामोवसानंतस्मिन्वर्त्तमानस्यैकस्यविसर्जनीयोनवतीतिरेफस्यविसर्जनीयादेशः ५
धर्मः छ स्वाभाविकत्वादभिधानस्यैकत्वेपामारंभ इति स्वभावतःएवसिद्धः एकत्वोपसं
क्षेप्यएकत्वेद्वित्वेवक्तव्येवर्त्तते अतःएकत्वोपसंख्यानंकर्त्तव्यं धर्मेअइतिस्थिते आदेर्वि
धिंकृत्य एच्चैवितिएप्राप्तः तदपवादःसेकोदीर्घितिवर्त्तमाने सुटिपूर्व्वस्य मितिसुटि परतःपू
र्व्वस्वंदीर्घत्वविधाने नैच्यात् अवर्णात्परे जादौसुटिपरतःपूर्व्वस्वंदीर्घोनवति इतिप्रतिषिद्धः स
तःएच्चैवितिऐऊवति द्वयोरेक इतिपूर्व्वपरयोःस्थानेएकोनवति स्थानेंतरतमः इति परस्था
तरतमइति धर्मौ छ धर्मेअसइतिस्थिते सेकोदीर्घितिदीर्घत्वेविधानेएप्यतोपद इति पर
त्वेविधाने सुटिपूर्व्वस्य मितिअजादौसुटिपरतःअकःपूर्व्वस्वंदीर्घोनवति द्वयोरेकःतष्ठी २५

DR BHAU DAJI

वीरित्वविसर्जनीयो धर्मोः छ अनुक्तेरित्यधिकृत्य कर्म्मण्यपि कर्म्मणिकारकेमिकृतेरनुक्तेरा
धारः परोइच्विनक्तीनवति किंकर्म्मे कर्त्रीप्सिं कर्त्रीयदाप्त्वेनविवक्षितंईप्सिता।
नीप्सितोदासीनविकल्पकंतत्कारकंकर्म्मसंज्ञकंनवतीति एवमादिलक्षणविहितंतस्याः ए
कः अमर्हिरोर्व्वकः सासुटकारसाकारयोः कार्योर्थोपयोगीदितिइत्संज्ञाटकारःसुडितिपु
त्याहारार्थः सकारःसासीतिविशेषणार्थः धर्म्मअसइतिस्थिते सुटिपूर्व्वस्वंदीर्घत्वेप्राप्ते पूर्व्वो
मीति अमिपरतःपरःपूर्व्वोनवति द्वयोरेकः धर्म्मे छ धर्म्मेअइतिस्थितेपूर्व्ववदेचोपे धर्मो
छ धर्म्मअसइतिस्थिते सेकोदीःसुटिपूर्व्वस्वंसासीतिचपस्कृत्य नश्चपुंसि इतिपुंसिपुंस्त्रि
गेपूवर्त्तमानादमः विहितेसासिपरतःअकःपूर्व्वस्वंदीर्घोनवति नकारस्यांतादेशः ब्रोणोन

समानेइतिवर्त्तमाने अकुद्वाङ्ङ्वायेपीति अदकुपुब्भाङ् इत्येतैर्व्यवायेअपिशब्दाद्व्यवा
येपिषकारेफान्यांषस्यनकारस्यणकारोभवतीतिणत्वेयाङ्नाम्भ्यङ्ङिमगमिपर्यविषा
इत्यधिकृत्य अंतस्येति पदांतस्यनकारस्यणत्वंनभवति धर्म्मेण ङ्ञ कर्त्तृकरणेना कर्त्तरि
करणेचकारेकेमिङाङ्कृताहृतासेनचानुक्तेङ्ग्रीतादावंताद्भूपाद्यपरानविनक्तीभवति कः।
कर्त्तुः स्वतंत्रेकर्त्तृ इतरेषांकारकाणांसाध्यसिद्धिंप्रतिवर्त्तमानेन स्वातंत्र्येणाधान्येनावि
वक्षितंयत्कारकंतत्कर्त्रसंज्ञंभवति किंकरणं साधकतमंकरणं साध्यायाःक्रियायाःसर्व्वे
षुकारकेषुसत्स्वपिसाधकत्वंप्रतिप्रकर्षेणयद्विवक्षितंतत्कारकंकरणसंज्ञंभवति तस्या
नायाःएकःटाङिर्ण्वोर्ङसिङसोश्चकारस्यकार्यार्थंप्रयोगादितीत्संज्ञाटकारःस्थानान्ड्स्था

ङसेरितिविशेषणार्थंः धर्म्मेण ङ्ञ इतिस्थिते स्वकोदीरितीदंविशेषेण गोरीत्यधिकृत्यनिसोतो
सितिवर्त्तमाने स्यनान्ड्स्टाङ्सेरितिग्रकारांतस्यगोर्न्निमित्तभूतानांङ्सुट्टाङ्सिङ्इत्येतेषांस्य
इनग्रत्इत्येते आदेशाभवंति यथासंख्यंसमाङ्इतिटाङ्इत्येतस्यइनङ्इत्ययमादेशोभवति ङ्सु
ङ्इत्येतस्यस्यङ्इत्ययमादेशोभवति ङसिङ्इत्येतस्यग्रत्ङ्इत्ययमादेशोभवति कोगुःयस्येत
दादिगुःयस्यत्यःयत्रुःतस्मिन्यत्येपरतःतदादिग्रहस्यंगुसंज्ञंभवति ग्रादेपरयोरेकः।
बोणोनस्समानेग्रकुद्वाङ्ङ्वायेपीतिणत्वं धर्म्मेण ङ्ञ धर्म्मेण्यामितिस्थिते यत्र्यतोदीरित्य
धिकृत्य सुपीति यज्ञादौसुपिपरतःग्रकारांतस्यगोर्ह्रस्वोभवति धर्म्मोण्यां ङ्ञ धर्म्मेनिसङ्ञ।
तिस्थिते निसोतोसितिग्रकारांतस्यगोर्न्निमित्तभूतस्यनिसः एसित्ययमादेशोभवति ता

स्थाने इति येयमनुसृत्रमुच्चारिताताभास्थानएवनवतीतिसर्व्वस्यस्थानेनवति एच्चेषु हयो।
रेकः पूर्व्ववडित्वविसर्ज्जनीयौधर्म्मैः छ संप्रदानेऽपि संपदानेकारकेमिङ्कृत्यैरनुक्तेऽग्राम्मदः
ग्रपविनक्तीनवति किंसंप्रदानं कर्म्मणोपेयःसंप्रदानं कर्म्मणाकरणभूतेनकर्त्रीप्सेनग।
वादितन् परिग्राषिकेणान्योकिकेनवापरिस्पंदात्मकेनयद्गुपेयत्वेनविवक्षितंतत्कारकंसं
प्रदानसंज्ञंनवति तस्याःएकडेःकिर्न्यम्वक्तुर्न्यसंडःकारस्यकार्य्योर्थोपयोगीदितिइत्सं
ज्ञासत्यामित्संज्ञायांडःकारःडेर्यइतिविशेषणार्थः धर्म्मेणेतिस्त्रिते गोरित्यधिकृत्यनि।
सोतेऽसितिचप्रस्कृत्य डेर्यः ग्रकारांतस्यगोर्निमित्तभूतस्यडेःइत्येतस्ययइत्ययमादेशो।
नवति सन्नियातन्नद्गणोविधिरनिमित्तंतद्विघातस्येत्यस्याःपरिभाषायाग्रनित्यत्वात्मुपी

तिदीत्वंनवति कण्ठंड्गायतेकण्ठेगायइतिनिर्देशात् धर्म्मोद्य छ धर्म्मेण्यांइतिस्त्रिते यत्रयतोदीः
सुपीतिदीर्घेनवति धर्म्मोण्याम् छ धर्म्मेण्यसइतिस्त्रिते यत्रयतोदीस्सुपीतिदीर्घत्वंचप्राप्तम् वहो
ऊत्येतू ऊत्तादौवहौपरतःग्रकारांतस्यगोरेकारादेशोनवतीतिएत्वंचप्राप्तंनयोः मावका
न्नायोरुक्तत्यवतयोःएकत्रसमवस्थितयोःस्पर्द्धेपरमितिपरमेत्वंनवति पूर्व्ववडित्वविसर्ज्ज
नीयो धर्म्मेण्यः छ कार्यादाने ग्रपादानेकारकेमिङ्कृत्यैरनुक्तेऽग्राम्मदःकाविनक्तीनवति
किमपादानं ध्रुवमपायेऽवधिरूपमपादानं ध्रियःग्रपायःध्रुवापायःतस्मिन्ध्रुवापायेसतियद्भावेण
विवक्षितंतत्कारकमपादानसंज्ञंनवति यथाग्रामादागच्छतीतिदेवदत्तोग्रामादश्वंवातत्रैववा
गोतान्ततोस्यापायरूपेणविवक्षायांसत्यांबुद्धिरूपेणावग्रामस्यध्रुवोयेविवक्षितेग्रपादानसं

ज्ञानवति तस्याः एकः ङसिः ङिर्न्योर्वक्तव्ये ङस् ङकारङकारयोरित्संज्ञायां सत्यां ङकारः सोर्हि-
तीतिविनोषणार्थः ङकारः ङसिङोः स्मात्स्मिनाविति विनोषणार्थः धर्मेभ्यस् ङसिति स्थिते।
सेनाङ्ष्टाङसेरिति ङसेरादेशो ज्ञानवति एप्पतोर्दे प्रे ङसि त्रपदेशपिपरतः त्रकारस्य पर
रूपं नवतीति परस्मिन्पत्वेप्राप्ते यंविधिंप्रत्युपदेशो नथैकः सविधिर्बोध्यते यस्मत्र विधिर्न्निमि
त्तमेवनासौवाध्यतङसिति त्रकारोच्चारणसामर्थ्यं स्वेकादीरितिदीर्घत्वं नवति द्वयोरेकोधर्मेत।
छ धर्मेभ्यामिति स्थिते टाङ्यसिङसामीदूतोदीःसुपीतिदीर्घत्वं नवति धर्मोभ्यां छ धर्मेभ्यस् ङसिति स्थिते।
पूर्ववदेत्वं स्विविसर्जनीयोच धर्मेभ्यः छ तानोषे ङ्याम्मदः नावित्यकीर्घत्वं नवति नोषेविवक्षि
ते कः नोषः कारकाणामविवक्षानोषः तस्याः एकोङस् ङिरोम् वक्तव्यम् ङकारङसिङसोरि २६

तिविनोषणार्थः धर्मेभ्यस् ङसिति स्थिते सेनाङ्ष्टाङसेरिति ङसः स्थः यत्त्वयमादेशो ज्ञानवति धर्मे
स्य छ धर्मेभ्यस् ङसिति स्थिते वहोऽल्भ्यादितिवर्त्तमाने नौसि त्रकाशंतस्यगोरेवं नवत्योरिपरतः
एचोयवायावश्त्यादेशः पूर्ववत्स्विविसर्जनीयो धर्मेयोः छ धर्मेभ्यामिति स्थिते त्राम्पा।
त्सर्वनाम्नः सुडितिवर्त्तमाने प्रेत्वाद्भुरोर्नुप्रश्लमुश्त्येवंसंज्ञकेभ्यस्त्रावंताद्भुः नाद्भाभ्यां
त्रामिपरतः नुड्भवति नकारटकारयोः कार्यार्थोप्रयोगीतिश्त्संज्ञायां सत्यांटकारः स्वा।
रणार्थः टकारः टिद्दादिरितिविनोषणार्थः स्वेपूर्वस्यार्णोदीरितिवर्त्तमानेगोरितित्वप्र।
स्कृत्य नाम्पतिस्त्रचतस्रं नामिपरतः त्रञ्जंतस्यगोर्हीर्घत्वं नवति किंसर्वस्मेनेत्यादि तिस्त्रचतस्र
श्त्येतावर्क्षीत्वाश्तिदीर्घत्वयोर्णोनस्समानेत्रङ्ङ्ङ्

ङकारः

ङ ईर्वाधिकरणेच ङधिकरणेकारकेमिङ्डृङतैरनुक्तेऽम्प्रदःईद्विनक्तीनवति किंपुन
रधिकरणं ङआधारोधिकरणः ङाधियंतेक्रियाःङास्मिन्नित्याधारः कर्तृसमवायिन्याः
ङापनादिक्रियायाः कर्मोसमवायिन्याङ्पक्वनादिक्रियायाः ङाधारत्वेनयद्विवक्षितंतत्।
त्कारकमधिकरणसंज्ञंनवति तस्याःएकःङिर्शिरोसवङ्भ्रुप् ङकारपकारयोरित्संज्ञा
ङेराम्ट्यास्त्रीण्यङितिविशेषणार्थैः पकारंसुवितिपरत्वाद्धारार्थः धर्म्मेऽइतिस्थिते ङआदे
पदयोरेकः धर्म्मे ङ धर्म्मेऽसितिस्थिते पूर्व्ववेदत्वायादेशस्यित्वविसर्जनीयौ धर्म्मयोः।
ङ धर्म्मसुइतिस्थिते वहोजऋत्येदित्येत्वं ङएकोस्मध्यः नुम्नार्थवायेपीत्विपरस्कृत्य
त्यादेशयोः ङएकवर्णोन्यामुक्तस्यत्यसकारः ङन्यादेशसकारस्यचषत्वंनवति नु

२९

म्व्यवायेङ्यवायेङ्यपिशब्दव्यवायेपीतिसकारस्यषत्वं धर्म्मेषु ङ तथासंबोधना
र्थविवक्षायांसिङेःकार्यंवाऽतिवाद्विनक्तीनवति तस्यांसंबोधनेबोध्यमिति संबोधनेर्थे
विहितायावायाःबोधमितिसंज्ञा ङसिङतत्संबंधस्यव्यापारांतरं प्रत्यानिमुखीकरणमा
मंत्रणंसंबोधनं तऽद्योतनार्थं हेशब्दःप्रयुज्यते तस्याःएकःसुर्द्विरोवङ्ङेस् नका
रऽकारयोःकार्यार्थंप्रयोगीदितिइत्संज्ञायांसत्यां पूर्व्ववल्लिङितिः हेधर्म्मेऽइतिस्थिते।
एकृकिःबोधस्येकस्यकिसंज्ञानवतीतिकिसंज्ञावत्त्विबोःवं हल्ङ्यादिलोपेसुसिप्तनचु
केरे इतिवप्रस्कृत्य प्रातकेरनचः प्रान्परस्परंनवति द्विवकोः पूर्व्ववत् हेधर्म्मे हेधर्म्मो

हेधर्म्मोः ऽ धर्म्मेःसद्वेसुखाँकरोहितकरोधर्म्मंबुधाश्चिन्वते धर्म्मेणैवसमाप्यतेशिवसुखं
धर्म्मोयतस्मैनमः धर्म्मोन्तास्त्यपरःसुऽऽन्नवन्तांधर्म्मेस्थमूर्त्तदया धर्म्मेचित्तमहंद
धेऽतिदिनंहेधर्म्ममांपात्तय॥१॥एवंमकारांताऽपुंल्लिंगाऽनाम्नोनयाःऽडुदाञ्दाने डुदा
ञ्ऽइत्ययंधकःदानेर्थेप्रवर्त्तते ञ्रतःऽक्तार्थेनामप्रयोगाऽइतिदानशब्दस्यनिवृत्तिः डु
दाञ्ऽइतिस्थिते डुकारञकारयोरित्संज्ञा डुकारःखितःक्रियातिविशेषणार्थेः ञकार
रःञस्वरितेतःकर्त्रभिप्रायफलेऽइतिविशेषणार्थेः दऽइतिस्थिते ञ्रत्रादयोधुरितिकसंज्ञा
धेऽस्यःपरऽइत्यधिकृत्य नञ्जोक्तःयुट् नपुंसकलिंगेभावेयुट्नवति टकारोयुवोरना ३ऽ

कावितिविशेषणार्थेः युवोरनाकौ युवुऽइत्येतयोःगोन्निमित्तनूतयोः ञ्रनञ्नक इत्येता
वादेशौभवतः योःञ्रनादेशौभवति स्वेकोदीर्घितिदीर्घत्वं दानऽइतिस्थिते ञ्रकृमृदिति
वर्त्तमाने हऽइत्या इतित्यान्तानांमृत्संज्ञायःदिस्यात् हऽदंतानांऽदंतानामेवनान्येषांञ्र
र्थेवतःशब्दसमुदायस्यमृत्संज्ञानवति चेत्युतिलवुसंज्ञकस्येवमृत्संज्ञानान्यस्य त्यः
परःऽञ्रामृदःइतिचपस्कृत्य पूर्ह्वेवत्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः वादीनांचविभक्तीनां
नियमःक्रियते मिङ्कार्थेवाऽइतिवा तस्याःएकःसुर्हिरोवऽऽऽस ञकारस्यावनडुहऽ
तिविशेषणार्थेः ञकारःञसीतिविशेषणार्थेः दानसऽइतिस्थिते ञ्रविल्लःइत्यधिकृत्य

डैप्यायः ।३२। वा

नपः स्वमोः नपुंसकलिंगस्य गोर्न्यामिन्नभूतयोः स्वमोरुभ्रवति इतिनपिघ्राभ्रे कः नपृ। नान्नाः सं नयुजुन्निति नान्नान्नाह्नेनगम्यमानार्थस्यनपृञ्चनभ्रूइत्येताः संज्ञानवंतीति नान्नास्योक्तिविशेषसंज्ञा नंवाधि अतोमिति अकारांतस्यनपुंसकलिंगस्य गोर्न्यामिन्नभूतयोः स्वमोः अमभ्रवति सुटिपूर्व्वस्वमितिपूर्व्वस्वंदीत्वेघ्राभ्रे पूर्व्वोमि अमिपरतः परः पूर्व्वोभवति द्वयोरेकः दानं दानञ्जइतिस्थिते जसशसोःशिः नपुंसकलिंगस्य गोर्न्यामिन्नभूतस्य अदुःशीइत्ययमादेशोभवति शकारः शीच्चोरादितिविशेषणार्थः सुटिपूर्व्वस्वमितिपूर्व्वस्वंदीत्वेघ्राभ्रे नेच्यादितिप्रतिषेधः अदेवितिषड्भ ३२

वति दाने दानअस इतिस्थिते नपः इतिवर्त्तमाने जसशसोःशिः नपुंसकलिंगात्परयोः जसशसोःशिरित्ययमादेशोभवति अंतेलइतिअंतेघ्राभ्रे शित्सर्व्वस्यशिरादेशः ना। निर्द्दिष्टस्यसर्व्वस्थानेभवति शकारोस्मिन्नेवसूत्रेविशेषणार्थः शिधेशिइत्येतद्धसंज्ञं भवति इतिधसंज्ञा इदितोन्नुमित्यधिकृत्य नगिदचांधेधेरितिचपरस्कृत्य नपोऽन्नस्तः
नैऽप अजंतस्यफलंतस्यचगोपः नुमभ्रवतिधेपरतः कार्य्योर्थोघयोगीदितिदृत्संज्ञा शकारः मुच्चारणार्थः मकारोदेशविधर्थः अंतेलतः इतिअंतेघ्राभ्रे परोचोमित् मकारेद्यः अग्र मः सतानिर्द्दिष्टस्यअचामंत्यादचःपरोभवति दुःखेपूर्व्वस्याणादीः गोर्न्योऽइतिचच।

स्त्रीमाने धेकोः किति ङिति इधेपरतः नकारांतस्य गोरुडः दीर्घवति कः पुनरुडः उपांत्यालुडः अत्नामंत्यस्य समीपः अत्नुडः संज्ञोनवतीति दानानि इष्यप्येतान्येवरूपाणि दानं। दाने दानानि नोषःपुंवन्नेयः दानेन दानाभ्यां दानैः दानाय दानाभ्यां दानेभ्यः दा। नात् दानाभ्यां दानेभ्यः दानस्य दानयोः दानानां दाने दानयोः दानेषु बोध्ये हेदान सइतिस्थिते उविल्लःइत्यधिकृत्य नपःस्वमोरित्युपिप्राप्ते अतोमित्यम्भावः वलिवोः खं हल्ङ्याबोद्यःसुसिप्यनच् केरेङइतिचानुवर्त्तमाने आदिकेरनचःखंनवति इतिमकारस्यखंनवति एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् पूर्ववोमीतिपरःपूर्वेत्वेहते हे। ३२

दानइतिसिद्धम् दिवकोःपूर्ववत् हेदाने हेदानानि॥३॥एवमकारांतानपुंसकलिंगाः नाड्वानेयाः॥३॥दयाइतिस्थिते इकृत्वा इतिहस्संज्ञा ङ्याम्ह्रदःस्त्रियामित्यधिकृत्य। अजाद्यतष्टाप् अजादिभ्यःअकारांतेभ्यश्चमध्यः स्त्रियांवर्त्तमानेभ्यःटाङ्वति पकारटकारयोःकार्योर्थोप्रयोगीदितिइत्संज्ञा पकारःआवितिसामान्यग्रहणार्थः टकारष्टाप्सुपोस्सामान्यग्रहणविघातार्थः स्वेकोदीः दयोरेकः दयाइतिस्थिते ङ्याम्ह्रदइत्यनुवर्त्तमाने पूर्ववत्स्वादिविधिरनांचनिवृत्तिः दयासइतिस्थिते वलिवोःखमिति वर्त्तमाने हल्ङ्याबोद्यःसुसिप्यनच् डीचआङ्योदीः तदंताद्धलंताच्चपरेषांसुसिप्री

नामनद्योरंवनवति दया दयाऋइतिस्थिते जसःशीतिवर्त्तमाने ऋङ्ग्रापः ऋावंतस्यो
रुत्तरस्य ऋङ्गःशीइत्ययमादेशोनवति ऋाकारःशीस्वोरादितिविशेषणार्थः सुटिपूर्व्वस्व
मितिपूर्व्वस्वंदीत्वेप्राप्ते नेय्यादित्यधिकृत्य द्योजस्सिच्चं द्यंताङ्कसिचश्जादौसुटिपरतः।
पूर्व्वस्वंदीर्घनवति इतिसतिषिद्धः ऋादेर्वित्येङ्गवति दयोरेकः दये दयाऋस्इतिस्थि
ते द्योजसिचेति पूर्व्वस्वंदीत्वे सतिषिद्धे स्वेकोदीरितिदीर्घनवति दयोरेकः तथेवरित्वविस।
र्ज्जनीयो दयाः दयाऋमइतिस्थिते पूर्व्वस्वंदीत्वंबाधित्वा पूर्व्वोमि ऽऋमिपरतःपरःपूर्व्वो
नवति दयोरेकः दयो ऋटिपूर्व्ववत् दये दयाऋसइतिस्थिते सुटिपूर्व्वस्वमित्यधिकृत्य ।३३

ऋसि ऋसिपरतःऋकःपूर्व्वस्वंदीर्घनवति दयोरेकः तथेवरित्वविसर्ज्जनीयो दयाः दयाऋाड
तिस्थिते वहोऽत्यादित्यतःपरितोनुवर्त्तमाने ऋाङिचापः ऋाङिचऽनस्मिचपरतःऋावंतस्य
गोरेकारादेशोनवति एचोयवायावइत्ययादेशः दयया हलादोनविधिर्नेतिषेधः दयाभ्या
म् दयाभिः दयाएइतिस्थिते शेडिंतीतिवर्त्तमाने याडापः ऋावंतस्यगोर्निमित्तभूतस्य।
ङितःसुपःयाडागमोनवति टिङ्ढाणीतिटिङ्ढः ऋागमःसतानिर्दिष्ट स्यादोनवति टकारो।
देशविधार्थः एच्येषु दयोरेकः दयाये दयाभ्यां दयाभ्यः दयाऋसइतिस्थिते पूर्व्ववत्याडाग
मः स्वेकोदीः दयोरेकः रित्वविसर्ज्जनीयो दयायाः दयाभ्यां दयाभ्यः ङसोप्येवमेव दयायाः

दयाङ्ङसिति स्थिते वहोऽल्त्येत् ङसीतिचानुवर्त्तमाने आङिचापः इत्येत्वमयादेशाः रित्वविसर्जनी
यौ दययोः दयान्आमितिस्थिते ङे- ल्म्वाघ्वत्रोनुडितिनुडागमः नकारःअनुस्वारणार्थः ट
कारोदेशविधार्थः पर्जन्यवत्तत्रत्यलक्षण्यानाम्यतिस्वतसइतिद्योपिदीर्घेवति दयानां
दयाइङितिस्थिते ङेराम्ह्यामीन्यः म्वंतादावंतात्नीइत्येतस्माच्चपरस्यडेरामादेशोनवति ।
याडापइतियाडागमः दयायां र्ङसिवृद्धिवत् दययोः दयासु बोधे हेदयासइतिस्थिते वहो
ऽल्त्येदितिवर्त्तमाने आङिचापइत्यनुवृत्य कौ आवंतस्यगोरेकारादेशोनवति कोप
रतः वलिवोःवमितिवर्त्तमाने हल्ङ्यापोद्यसुसिसुपनञित्यधिकृत्य केरङः एङःपरस्यके ३४

रमच्चःरंवमवति हेदये दिवकोः वृद्धिवत् हेदये हेदयाः।।एवंमावंताःस्त्रीलिंगाःआद्यानेया
याः।। ।।३।।अग्निइतिस्थिते वृद्धिवत्स्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः अग्निसइतिस्थिते सकार
स्यरित्वविसर्जनीयौ अग्निः अग्निमइतिस्थिते सुटिवृद्धिस्वंदीत्वं दयोरेकः अग्नी ।
अग्निन्नसइतिस्थिते अस्येवितिवर्त्तमाने जसीति वांतस्यगोःजसिपरतःएपूनवति अ
यादेशाः सकारस्यरित्वविसर्जनीयौ अग्नयः अग्निन्नमितिस्थिते सुटिवृद्धिस्वमितिवृ
द्धिस्वंदीत्वेप्राप्ते वृद्धौमीत्यमिपरतःपरःवृद्धौनवति अग्निं अग्निमइतिस्थिते सुटिवृद्धि
स्वमितिदीत्वं अग्नी अग्निन्नसइतिस्थिते सुटिवृद्धिस्वमितिपूर्वत्र नश्चपुंसि पुंसिपु

द्वित्वंगेपूर्वमानस्यनुनासःसकारस्यनकारादेशोनवति चशद्वात्पूर्वेस्वंदीर्घंवति वयोरेकः अ
ग्नीन् अग्निआइतिस्थिते अदड्ढसोरितिवर्त्तमाने आङोमाङ्स्त्रियां स्वंतस्यगोर्न्नेमित्तन्
तस्याङःनाम्नावोनवति किंसर्वत्रनेत्याह स्त्रीविषयंवर्ज्जयित्वा अग्निना अग्निभ्यां अ
ग्निनिः अग्निएइतिस्थिते घुस्येवितिवर्त्तमाने शेाङिति स्वंतस्यगोरङ्नवति ङितिसुपि
परतःअयादेशः अग्नये अग्निभ्यां अग्नीभ्यः अग्निअस्इतिस्थिते शेाङितीति एपू
एङेातिपदांताद्दित्यधिकृत्य ङःसिङेाः एङंतात्ङसिङसेारितिपरतःपरःपूर्व्वोनवति व
योरेकः अग्नेः अग्निभ्यां अग्निभ्यः ङसेाप्येवमेव अग्नेः अग्निनेसितिस्थिते यणादेशः

DEHALI DAU
MEMORIAL

अग्नेाः अग्निआमितिस्थिते घेल्म्वाघुरेनुडितिनुट् शकारःसद्वारणार्थः टकारोदेशा
विधार्थः नाम्यतिस्रचतसृ इतिदीर्घत्वं अग्नीनां अग्निङइतिस्थिते ङेराम्वाम्नीभ्यः ङइञां
मितिचघुस्कृत्य अदड्ढसोः ङइञासुत्तरस्यडेरौकारादेशोनवति शेाश्चअकारादेशः।
एच्चेपू अग्नौ नेसियणादेशः अग्नेाः अग्निसुइतिस्थिते इणकोस्सष्वः नुमशर्व्यवाये
पीतिचघुस्कृत्य त्यादेशयोरितिसकारस्यषत्वं अग्निषु बोध्ये हेअग्निसुइतिस्थिते का
वित्यधिकृत्य घुस्येपू स्वंतस्यगोरङ्नवतिकोपरतः वलिवोःस्वमित्यधिकृत्य केरेङःङ
तिएङःपरस्यकेरनचःस्वंनवति हेअग्ने द्विवकोः पूर्व्ववत् हेअग्नी हेअग्नयः॥५॥

एवमिकागंतात्पृक्त्रिंगात्राङ्गांन्यवारिइतिस्थिते प्रत्ययवत्त्वादिविधिरित्वमिङ्गतिः वारि
सइतिस्थिते अचित्तःइत्यधिकृत्य नपःस्वमोरितिस्वमोरुज्ञवति वारि वारिअइतिस्थिते
जसश्शीअडःआपःइतिवर्त्तमाने नपःइतिअडःशीर्न्नेवति शकारःशीम्वोरादितिविशे
षणार्थः इदितोनुमित्यधिकृत्य नपोझलःइतिचप्रस्कृत्य सुपीकोचीति ङजादोसुपि
परतःइगंतस्यनपुंसकस्यगोर्नुमनवति परोचोमिदिति मकारेद्यःआगमःसतानिर्दिष्ट
स्यन्त्यात्पचःपरोनवति नकारःउच्चारणार्थः मकारोदेशनियमार्थः श्रोणोतस्समाने
इत्यधिकृत्य ङसुङ्याङ्गायेपीतिनकारस्यणत्वं वारिणी वारिभ्यांसइतिस्थितेनपःइति ३६

वर्त्तमाने जसश्शसोर्णिरितिणिरादेशः शकारःसर्वादेशार्थः णिधमितिधसंज्ञा धगिद्
चात्वेधोरित्यधिकृत्य नपोझलःइतिनुमोर्न्नोडइतिवर्त्तमाने कावितिदीर्घत्वं प्रत्ययवत्णत्व
वारीणि इत्यप्येवतान्येवरूपाणि वारि वारिणी वारीणि वारिभ्याइतिस्थिते सुपीकोचीति
नुमिषाङ्गे परत्वात् ङाङोनास्त्रियामितिनाजादःणत्वं वारिणा वारिभ्यां वारिभिः एवम
आदिषुसुपीकोचीतिनुमणत्वं वारिणे वारिभ्यां वारिभ्यः वारिणः वारिभ्यां वारिभ्यः वारि
णः वारिणोः वारिभ्यामितिस्थिते सुपीकोचीतिनुमिषाङ्गे प्रत्ययविप्रतिषेधेन शेल्लक्षण
रोनुडितिनुट् नाम्यतिस्रचतसृइतिदीर्घत्वं णत्वंच वारीणां वारिणि वारिणोः सुपिसत्वं वारिषु

वोधेपूर्ववत् हेवरि हेवरिणी हेवरीणि।।एवमिकागंताःनपुंसकलिंगेशब्दानेयाद्यो मति
इतिस्थिते पूर्ववत्स्वादिविधिरित्यंचनिवृत्तिः आद्योर्द्विवचनेयः शसिनत्वं
वर्जयित्वा मतिंमती मतयः मतिं मती मतीः मतिन्आइतिस्थिते अस्त्रियामितिवचना
त् आडःनाना चोनवति अचीकोयणीतियणादेशः मत्या मतीभ्यां मतीभिः मतिए।
इतिस्थिते ङेरास्यांसुःवाइतिचप्रकृत्य ङितिपश्च ङितिपरतःव्योर्यः स्यारव्यः
इयुवोश्चस्थानिनेयौयौस्त्रियांतेषांवामुसंज्ञानवति यदामुसंज्ञातदाशेोङितीतिवा
शेमाने आएमोः म्वंतात्परस्यङितः सुपःअडागमोनवति टिङाढिः ढिढः आगमःस

तानिर्दिष्टादेशनवति टकारोदेशविधार्थः एचैवितिवर्त्तमाने अटश्चःअचिपरतःअ
टःऐङ्नवति परस्यांतरतमः द्वयोरेकः अचीकोयणीतियणादेशः मत्ये यदामुसंज्ञा
ननवति तदा श्वसखवति व्योर्यःपःसःसुसंज्ञोनवति।सखिशब्दंवर्जयित्वा
इतिशुसंज्ञाप्रस्यैवितिवर्त्तमाने शेोङितीति स्वंतस्यशेरङ्नवति सुपिपरतःएपूअ ङिति=ए
यादेशः मतये मतिभ्यां मतिभ्यः मतिन्असइतिस्थिते पूर्ववत्वामुसंज्ञाशेोर्यदा
मुसंज्ञातदाआएमोरित्यडागमः अटश्चेत्यैपूयणादेशः मत्याः यदामुसंज्ञाननव
ति तदाश्वशखवीति शुसंज्ञाशेोङितीतिएपू एङोतिपदांतात् ङसिङसोरित्यकारस्य।

पूर्ववदेत्वं मतेः मतिभ्यां मतिभ्यः ङसोप्येवमेव मत्याः मतेः मत्योः मतिष्वामिति स्थिते
अग्निवन्नेयः मतीनां मतिङ्इति स्थिते वामुसंज्ञा यदामुसंज्ञा तदाङेरामन्वाम्नीन्यङ्त्या
मादेशाः आण्मोरित्यडागमः अटश्चेत्येषु यणादेशाः मत्यां यदामुसंज्ञा ननवतीति
तदाअग्निवत् मतौ मत्योः मतिषु हेमते हेमती हेमतयः॥ ङ्याप्रातिपदिकान्तान्नस्त्रीतिं
ङीप्रत्ययान्तयोर्ङ्गौरङ्इति स्थिते पूर्ववत्सुसंज्ञाङ्याम्नदीः स्त्रियामित्यधिकृत्य ङीरवा
वितिचपस्कृत्य गौराङ्ईः गौराङ्श्चम्नदीः स्त्रियांवर्त्तमानात् ङीङ्त्ययंत्योनवति ङकार
स्यकार्योर्णोधियोगादितीत्संज्ञा हल्ङ्यापोद्यःसुसिञ्यनजितिविशेषणार्थः स्वादावधेश॥ ३६

त्यनुवर्त्तमाने यस्मिनः यकारादावजादौवधवर्ज्जितेस्वादौपरत्वावस्थितेपूर्वस्यनसं।
ज्ञानवति नस्येत्यधिकृत्य अनोरवमम्वस्फादितिचपस्कृत्य यस्यङ्ग्रोवर्णोतस्या
अवर्णोतस्य गोर्नेसंज्ञकस्यरवंनवति ङ्याङ्इतिचपरतःइत्यकारस्यरवंगौरीङ्इतिस्थिते।
पूर्वत्वादिविधिर्नांचनिवृत्तिः गौरीसुङ्इतिस्थिते वलिचोःरवमितिवर्त्तमाने हल्ङ्या
पोद्यस्सुसिञ्यनजितिसोःरवंनवति गौरी गौरीनङ्इतिस्थिते सुटिपूर्वस्वमितिपूर्वस्व
दीत्वेप्राप्ते नेव्यात् द्योजस्सिचेतिप्रतिषिद्धः यणादेशाः गौर्य्यौ गौरीअस्ङ्इतिस्थिते सु।
टिपूर्वस्वंद्योजस्सिचेतिपूर्वस्वदीत्वेप्रतिषिद्धे। यणादेशाः गौर्य्यः गौरीअम्ङ्इतिस्थिते पू।

ङ्यामीतिपरतः पूर्ववत्वं गौरीम् अटिपूर्ववत् गौर्यौ गौरीभ्यस् इतिस्थिते सुटिपूर्वत्वमित्यधिकृत्य भ्यासीतिपूर्ववत्वं दीर्घत्वं गौरीः गौरीभ्याङ्इतिस्थिते यणादेशः गौर्यो गौरीभ्यां गौरीभिः गौरीए इतिस्थिते द्यौस्त्रियोमुरिति ईकारऊकारौस्त्रीविषयौमुसंज्ञकौनवतः इतिमुसंज्ञा शेर्ङितीतिवर्त्तमाने अणोरित्यडागमः अटश्चेत्येप् द्वयोरेकः यणादेशः गौर्यै गौरीभ्यां गौरीभ्यः गौरीभ्यस् इतिस्थिते द्यौस्त्रियोमुरितिमुसंज्ञा शेर्ङितीतिवर्त्तमाने अणोरित्यडागमः अटश्चेत्येप् द्वयोरेकः यणादेशः गौर्याः गौरीभ्यां गौरीभ्यः ङसिबन्नङ्समः गौर्याः ओसियणादेशः गौर्योः गौरीभ्यामितिस्थिते ङेर्ङस् ३९

ङ्यङ्योरनुङितिनुट् दीर्घत्वंणत्वंच गौरीणां गौरीङइतिस्थिते द्यौस्त्रियोमुरितिमुसंज्ञायां सत्यां ङेराम्ब्यामीन्यः इत्यामादेशः अडागमः एप्यणादेशः गौर्याम् ओसियणादेशः गौर्योः सुपिचत्वं गौरीषु बोध्ये गौरीसु इतिस्थिते कावित्यधिकृत्य सोम्बार्धधातोः अम्बार्थयाचकानामोश्चकोपरतः प्रादेशोनवति वलिवोः खं केरेङ इतिवर्त्तमाने प्रादिति केः खंनवति हेगौरि हिवत्कोः पूर्ववत् हेगौर्यौ हेगौर्यः॥ एवमीकारान्ताः स्त्रीलिंगाः द्यौतयाविभुइतिस्थिते पूर्ववत्सादिविधिरितांचनिष्टत्तिः सर्वत्राग्निवन्नेयः विभुः विभू विभवः विभुं विभू विभून् विभुना विभुभ्यां विभुभिः विभवे विभुभ्यां विभुभ्यः

विनोः विनुभ्यां विनुभ्यः विनोः विन्वोः विनूनां विन्नो विन्वोः विनुषु वोध्ये हेविनो हेवि
नू हेविनवः।।।।वमुकानांताःपुंस्त्रिणाःशाद्दोनेत्रपुइतिस्थिते सर्व्वत्रवारिवन्नेयः त्रपु त्रपु
णीत्रपूणि पुनरपि त्रपु त्रपुणी त्रपूणि त्रपुणा त्रपुभ्यां त्रपुभिः त्रपुणे त्रपुभ्यां त्रपु
भ्यः त्रपुणःत्रपुभ्यां त्रपुभ्यः त्रपुणः त्रपुणोः त्रपूणां त्रपुणि त्रपुणोः त्रपुषु वोध्ये हेत्रपु
हेत्रपुणी हेत्रपूणि हेत्रपोइतित्वनवति तद्यथा हेत्रपुसुइतिस्थिते भवित्नःइत्यधिकृत्य
त्व नपस्त्वमोरितिसोरुपिकृते कावित्यधिकृत्य ऋस्येवितिणेपिकृते हेत्रपोइतिसिद्ध
ति ननुकोयरतः ऋस्येवित्येविधीयते ऋचकेरनावाकृथमेपःत्यरेत्याश्रयकार्ये

MEMORIAL
।४०।

स्पृत्यवस्थानात् ऋत्रोहनेतद्दक्तंणेपःगुकार्येत्वात् नोमतागोरितिणमवेताचनेनन्तु
ज्ञेत्येगोःत्याश्रयं कार्यंननवतीतिप्रतिषेधात् नेषदोषः सुपीकोचीत्यत्राज्ञापकंनोमतागोरितिप्रतिषेधनित्यत्वस्यकर्णं कृत्वाज्ञापकंऋसतिपयोजनेज्ञापकंऋहृणा
स्यचेतत्प्रयोजनंहलिनुम्मार्हृदितिनवतुहल्यपिनुम् नंवंमृदंतस्यांकाविति मृदंतस्यनवं
नवति ऋकोयरतःइतिनकारस्यरेफेसिद्धंरूपं त्रपुभ्यांत्रपुभिरितिनदेतत्कोप्रयो
जयति तत्रापियदित्यत्रणकार्येस्पप्रतिषेधः कोनुमन्नावार्थेम ऋहृणमनर्थकंस्या
त् ऋतःऋऋहृणंज्ञापकंनोमतागोरितिप्रतिषेधनित्यत्वस्येतितत्किन्नस्यणेरपिकृते

हेत्रपोऽइतिसिद्धम्।।एवमुकारांताःनपुंसकलिंगाःग्राह्यानयाधेनुऽइतिस्थिते पूर्ववत्त्वादि
विधिरितांचनिवृत्तिः मतिवन्नेयः धेनुः धेनू धेनवः धेनुं धेनू धेनूः धेन्वा धेनुभ्यां धेनुभिः
धेन्वै धेनवे धेनुभ्यां धेनुभ्यः धेन्वाः धेनोः धेनुभ्यां धेनुभ्यः धेन्वाः धेनोः धेन्वोः धेनूनां।
धेन्वां धेनौ धेन्वोः धेनुषु वोध्ये हेधेनो हेधेनू हेधेनवः।।एवमुकारांताःस्त्रीलिंगाग्राह्यानेन
यांः।।२०।।चारुऽइतिस्थिते पूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः आद्यो द्वितीयो द्वौरि।
वन्नेयः चारु चारुणी चारूणि पुनरपि चारुचारुणी चारूणि।चारुभ्याऽइतिस्थिते।
नादौवोंऽकपुंस्कंपुंव ऊकपुंस्कंनपुंसकलिंगंग्राह्यरूपंऽगंतंदोनोवज्ञादोपरतःवापुंव

त्कार्यंलभते ऊनयत्ररूपविशेषोनास्ति नानावेनुभिवापरत्वात्मुपीकोचीतिनुमभ्वाधि।
त्वा भ्याऽईनां स्त्रियामितिनाभावःणत्वं चारुणा चारुभ्यां चारुभिः चारुएइति
स्थिते वापुंवद्भावः यदापुंवद्भावः तदानुमभावः सोर्ङितीतिएपूर्ववदेशः चारवेयदापुंव।
द्भावोननवति तदासुपीकोचीतिनुमणत्वं चारुणो चारुभ्यां चारुभ्यः एवमजादौ पूर्ववत् चा
रोः चारुणः चारुभ्यां चारुभ्यः चारोः चारुणः चार्वोः चारुणोः चारुभ्याम्ऽइतिस्थिते नपुंस।
कपदेपिपूर्ववत्प्रतिषेधेन नुटिद्धते ऊनयत्ररूपविशेषोनास्ति चारूणां चारौ चारुणि चा
र्वोः चारुणोः चारुषु वोध्ये हेचारु हेचारुणी हेचारूणि चारुः पटःचारुवस्त्रमितिऊकपुं

स्कोयंनपुंसकलिंगःग्राह्यः।।७।।एवमुकारांताःभक्तपुंस्कानपुंसकलिंगाःग्राह्यानेयाः।।"शुचिऽइति स्त्रिते चारुवन्नेयः शुचि शुचिनी शुचीनि पुनरपि शुचि शुचिनी शुचीनि शुचिना शुचिभ्यां शुचिभिः शुचये शुचिने शुचिभ्यां शुचिभ्यः शुचेः शुचिनः शुचिभ्यां शुचिभ्यः शुचेः शुचिनः शुचोः शुचिनोः शुचीनां शुचौ शुचिनि शुचोः शुचिनोः शुचिषु वोधो हेशुचे हेशुचि हेशुचिनी हेशुचीनि शुचिःसाक्षः शुचिसाक्षवत्तां।७।।एवमिकारांताऽभक्तपुंस्कानपुंसकलिंगाः ग्राह्यानेयाः।।"वधूऽइतिस्त्रिते पूर्ववत्स्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः गौरीवन्नेयः अयंतुविशेषः वधाःसुखंनास्ति हल्ड्यापऽइतिवचनात् वधूः वध्वौ वध्वः वधूं वध्वौ वधूः वध्वा वधूभ्यां।

वधूभिः वध्वै वधूभ्यां वधूभ्यः वध्वाः वधूभ्यां वधूभ्यः वध्वाः वध्वोः वधूनां वध्वां वध्वोः वधूषु। वोधो हेवध हेवध्वौ हेवध्वः।।एवमूकारांतास्त्रीलिंगाःग्राह्यानेयाः।।"पितृऽइतिस्त्रिते पूर्ववत्स्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः सर्वपुरुषोअन्नमात्रेतिचपस्कृत्य ऋऽउत्तानस्पुरुदंसोनेहसांऋकारांतानांगूनांउत्तानस्पुरुदंसस्अनेहसऽइत्येतेषांचकिचिद्भिन्नेसोपरतःअनडुदेशोभवति तास्त्रानेनिर्दिशेते अंतेनतःतानिर्दिष्टस्यउच्यतेविधिःसोतेवर्तमानस्यःअतःस्त्रानीभवंतीति अंतेअतिभपसंज्ञतेडितडिदेवानेकालंतस्यातःस्त्रानेनभवति अतोन्यःसर्वस्यस्त्रानेनभवतीतिनियमेनअंत्यस्यऋकारस्यस्त्रानेनभवति अकारऽइकारयोरितसंज्ञातयोर्निवृत्तिः ऽ।

कारःङिदितिविशेषणार्थः ञकारञ्चारणार्थः वलिलोःखमित्यधिकृत्य हल्ङ्याप्रोद्यस्सुसि।
ऽपनञितिसोःखं दृखेपूर्व्वस्याणोदीरि त्यधिकृत्य गोर्न्नोङःङितिचपस्कृत्य धेकाविनिदीत्वं त्या।
खेत्याश्रयं त्यस्परवेसत्यपित्याश्रयंत्यस्यकार्यंनवतीति सुम्मिङंतंपदं इत्यनेनसुवंतंमिङंतं।
चत्राद्रूपंपदसंज्ञंनवतीतिपदसंज्ञा पदस्येत्यधिकृत्य नखंमृदंतस्यांकोः मृदंतेप्रवर्त्तमाना।
स्यनकारस्यखंनवत्यकोपरतः पिता पितृऽइतिस्थिते यणादेशेषाङ्गे ख्यैवित्यधिकृत्य
ऋतोङिधे ऋकारांतस्यगोरङ्गवतिङेचधेचपरतः किंधेन्निधमित्यधिकृत्य सुङँनपुंः ञ्रना।
पुंसकलिंगस्यसुटोधसंज्ञानवति सुटोधसंज्ञा रंतोणकरितिरपरत्वं पितरौ पितरः पितरं ४३

पितरौ पितृऽअसइतिस्थिते सुटिपूर्व्वेखंञसीतिचपस्कृत्य नञ्चपुंसीति पूर्व्वेखंदीत्वंसकारस्य
चनत्वं पितृन् ऽपितृभ्याऽइतिस्थिते यणादेशाः पित्रा पितृभ्यां पितृभिः पित्रे पितृभ्यां पितृभ्यः
पितृभ्यऽसइतिस्थिते एङोतिपदांतात्ङसिङसोरितिचपस्कृत्य ऋतोङिङसिङसोरतिपरतः
ऋकारस्यगुर्ज्जवति द्वयोरेकः रंतोणकरितिरपरत्वंस्फातस्यखमितिवर्त्तमाने रात्सः रेफाऽन्त
स्यञ्चास्पेवखंनवतिनान्यस्येतिसकारस्यखंनवति सुम्मिङंतंपदमितिपदसंज्ञा पदत्वात् रो
रीत्यधिकृत्य विरामेविसर्ज्जनीयः इतिरेफस्यविसर्ज्जनीयः पितुः पितृभ्यां पितृभ्यः ङसोप्येव।
मेव पितुः पित्रोः पितृणां पितरऽइतिस्थिते ऋतोङिधेइतिन्नंतरतमःएपूरपूर्त्वं पितरि पि

त्रोः पित्सु वोध्ये हेपितस्इतिस्थिते सख्युरकावित्यधिकारात् अनङादेशोनभवति ऋतो
ङिभेइतिगुणपूरपरत्वंहल्ङ्यादिलोपोद्यस्मुसिइत्यनङितिःसोखंवेरेफस्यविसर्जनीयः हेपितः हेपि
तरो हेपितरः॥ ग्वमैकारांताःअव्युत्पन्नाःपुंस्त्रिंगाः शाङ्कादित्येतदवकल्पन्नंनपुंसकलिंगंअ
क्रमृदितिमृत्संज्ञा पूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः शाङ्कृतस्इतिस्थिते नविलःइत्यधि
कृत्य नपः स्वमोरितिस्वमोरुन्नभवति ऊलोऽनुनासिकेचेत्यधिकृत्य विरामेवर्त्तमा
नानांऊलांवर्णानांवाचर्त्तनभवति शाङ्कृत शाङ्कृद् शाङ्कृतंअइतिस्थिते अन्त्यसंज्ञीमङ्आपः
इत्यधिकृत्य नपः इति मङःत्रीणावः त्रकारःत्रीम्वोरादितिविशेषणार्थेः मुडनपुंकृत्यत्र

मि-२

मून-१

अनपइतिवचनात् नपुंसकलिंगस्यमुटःधसंज्ञायान्त्रनावातन्नुन्नभवति शाङ्कृती शाङ्कृत्
अस्इतिस्थिते नपइतिवर्त्तमाने जःसन्नासोःत्रिरितित्रिशब्दस्यः त्रकारःसर्वादेशार्थः
त्रिधमितिहसंज्ञा इहिधार्नुमडागित्स्यांधेधेरित्यधिकृत्य नपोः अनइतिनुम् मोनुस्वारमि
त्यधिकृत्य नश्चापदांतस्यझलि नकारस्यमकारस्यचअपदांतस्यझलिपरतःअनुस्वारो
नभवति इतिअनुस्वारः यय्यनुस्वारपरस्वं अनुस्वारस्यपदांतस्यययिपरतःपरसवर्णभवतिइति
पुनरपिनकारः पूर्ववत्त्रासिद्धमितियेयंवक्ष्यध्यायीसार्द्धद्विपदाअतिक्रांताएतस्यांवर्त्तमा
यांवर्त्तमाणोऽयंपादःअसिद्धोभवति ३ तस्मात्संज्ञन्तरोत्तर योगःपूर्वस्मिन्नसिद्धोभ

सिद्धोऽनवतीतिपरस्वत्वस्यासिद्धत्वात्णत्वंनऽनवति शाकंति पुनरपितथैव शाकत शाकद्
शाकती शाकंति शाकतस्याऽइतिस्थिते स्वादावंधे स्वादौपरतःऽअधेश्वर्वम्पदसंज्ञंनवतीति
श्वर्वम्पदत्वेप्राप्ते यचिंनः यकारादावजादौचधवर्जितेस्वादौपरतःपूर्वंनसंज्ञंनवति
इतिनसंज्ञा नद्याधंऽआसमिति ऽआसमासाधिकारपरिसमाप्तेर्नपुंसकलिंगेननिर्दिष्ट
पुल्लिंगनिर्देशोनवाधोऽनवतीत्यधिकारेवेदितव्य इतिनसंज्ञायांपदसंज्ञायांवाश्रिता
यांपदाश्रयं झलोझुशितिजश्त्वंनऽनवति शाकता हल्लादौस्वार्धेदावंधे इतिपदसंज्ञत्वा
त् झलोजशितिजश्त्वं शाकज्ञां शाकज्ञिः एवंकृतेसतृज्ञां शाकज्ञः शाकतः शाकज्ञां

DR BHAU DAJI MEMORIAL

शाकज्ञः॥ शाकतः शाकतोः शाकताम् शाकति शाकतोः शाकत्सु ऽअत्रझलोजशितिजश्त्वेकृते खरीतिचर्त्वम् वोधेऽश्वर्ववत् हेशाकत हेशाकद् हेशाकती हेशाकंति ह्लाऽएवंत
कारांताःनपुंसकलिंगाःऽविद्युतऽइतिस्थिते श्वर्ववत्वादिविधिरितांचनिष्टत्तिः विद्युतस्इति
स्थिते हल्ङ्याप्योर्ह्रस्वादिसुसिऽपनजितिसोःखं झलोजशितिजश्त्वं विरामेवाऽइतिवाचर्त्वम् विद्यु
त् विद्युद् विद्युतो विद्युतः विद्युतं विद्युतो विद्युतः टादिषुत्रासद्धनेयः विद्युता विद्युद्भ्यां
विद्युद्भिः विद्युते विद्युद्भ्यां विद्युद्भ्यः विद्युतः विद्युद्भ्यां विद्युद्भ्यः विद्युतः विद्युतोः विद्यु
तां विद्युति विद्युतोः विद्युत्सु वोधे हेविद्युत हेविद्युद् हेविद्युतो हेविद्युतः॥ह्ला॥एवं

तकारांताः स्त्रीलिंगाः शाट्टोनेयमन्त्रस्य पिवतेर्धातोरसिप्रत्ययेनोनवति इदादेश्च। गागयोरित्येषु एचोयवायावः इत्यय् पयस्इतिस्थिते पूर्ववत्त्वादिविधिरित्यंचनिवृत्तिः नविनः इत्यधिकृत्य नपः स्वमोरितिस्वमोस्त्रवति रित्वविसर्जनीयौ पयः पयस्भ्यां इति। स्थिते जसः शीभ्यां ङ्याप इतिवर्त्तमाने नपः इतिभ्यां ङ्यां शीभ्यां नपुंसकलिंगस्यसुटः ह्रस्वः संज्ञायाम्त्रभावात् स्वादावधेइतिपदत्वेधात्रे यचिनः इतिनत्वात्रित्वंननवति पयसी पयस्भ्यां पयस्सु इतिस्थिते नपः इत्यधिकृत्य जसः शसोः शिरितिविरादेशः शकारः सन्धीदेशार्थः शिधमितिधसंज्ञा इदिदोर्नुम् नगिदचांधेधेरितिचपस्कृत्य नपोक्तनः इतिनुम् मकारेण।

कास्योर्निवृत्तिः दुःखेदूरेस्याणोदीः गोर्नोङः इतिचप्रस्कृत्य संतस्फमहतोः सकारांतस्यस्फस्य महतश्चगोर्नोङः दीर्घवति कस्फः हलोमिंतरास्फः हलः भ्रञ्झिरव्यवहिताः स्फसंज्ञकानवंति नश्चापदांतस्यझलीत्यनुस्वारः पयांसि पुनरपि पयः पयसी पयांसि पयस्भ्याइतिस्थिते यचिनः इतिनत्वाद्रित्वंननवति पयस्भ्यामितिस्थिते स्वादावधे इतिपदसंज्ञा पदस्येत्यधिकृत्य ससजुषोरितिरित्वं रुतनः खत्वाद्यतइतिचानुवर्त्तमाने रेरुसोरितिनत्वं आदेषु। पयोभ्यां एवं पयोभिः पयसे पयोभ्यां पयोभ्यः पयसः पयोभ्यां पयोभ्यः पयसः पयसोः पयसां पयसि पयसोः पयस्सु इतिस्थिते स्वादावधे इतिपदसंज्ञा ससजुषोरितिरित्वं रोरिविरामे

डेर्य्याव्
।४७।

विसर्जनीयः शरि सश्चेतिन्नानुवर्त्तमाने रेश्च सुपि परतः रेरेवसकारादेशो भवति विसर्जनी
य श्च पयस्सु पयःसु वोधे हेपयः हेपयसी हेपयांसि॥ एवंसकारांताः नपुंसकलिंगाः गृहाणय ः॥१५॥
चंडमस्इतिस्थिते पूर्ववत्सादिविधिरितांचनिवृत्तिः चंडमस्इतिस्थिते द्व्रेवपूर्वस्याणोदी
र्घितिवर्त्तमाने गोरितिचप्रस्कृत्य सावित्यधिकृत्य न्नात्वसौधेरितिन्नात्वंतस्यन्नसंतस्यवगोः
किवड्झिनेसौपरतःदीर्घवत्यधेः हल्ङ्यापोद्यसुसिध्यनजितिसोःरवं सकारस्यरित्वेविसर्जनी
यो चंडमाः चंडमसौ चंडमसः चंडमसं चंडमसौ चंडमसः टादिषुपयोवन्नेयः चंडमसा।
चंडमोभ्यां चंडमोभिः चंडमसे चंडमोभ्यां चंडमोभ्यः चंडमसः चंडमोभ्यां चंडमोभ्यः चंडमः ४७

सः चंडमसोः चंडमसां चंडमसि चंडमसोः चंडमस्सु चंडमःसु वोधे हेचंडमस्इतिस्थिते
धेकावित्यतः न्नकावित्यनुवर्त्तमानः कोदीर्घोनवति हेचंडमः हेचंडमसौ हेचंडमसः॥ ॥७॥
य ः॥१८॥ ॥एवंसकारांताः पुंल्लिंगाः गृहाणे राजन्इतिस्थिते पूर्ववत्सादिविधिरितांचनिवृत्तिः राजन्
सुइतिस्थिते द्व्रेवपूर्वस्याणोदीर्घितिवर्त्तमाने गोर्न्नोडःइतिचप्रस्कृत्य धेकावितिदीर्घवत्
ति हल्ङ्यापइतिसोःरवं नरवंमदंतस्यान्नकावितिनकारस्यरवं राजा सर्व्वत्र धेकावितिकि
वड्झिनेधेपरतःदीर्घवति राजानौ राजानः राजानं राजानौ न्नासि राजन्न्नस्इतिस्थिते
स्वादावधेपूर्वस्यपदत्वेपदांते यचिनः इतिनसंज्ञा नस्येत्यधिकृत्य न्नानोरवंम्वस्कात न्न।

नंतस्यगोनेस्यत्रकारस्यस्वरंनवति मकारवकारांतात् स्फात्परंवर्द्धयित्वा स्तोश्चनाश्चकृतिन
नकारस्यत्रकारः राज्ञः अजादिषुसर्वत्रशसिवन्नेयः राज्ञा राजभ्यामितिस्थिते स्वादावधे
इतिपूर्वस्यपदत्वात् नस्वंमदंतस्यांकावितिमदंतस्यनकारस्यस्वरंनवत्यकोपरतः इतिनका
रस्यस्वरंनवति राजभ्यां नस्वंसुद्विधिंचुकंछ तेनस्वमसिद्धंनवति सुपोविधिंसुपिचविधिंछ
स्त्रत्वेणंचुकंघतीतिनकारस्यासिद्धत्वात् दीर्घमेत्वमेस्त्रावश्चनभवति हल्ङादौसर्वत्रभ्या
मिचनेयः राजभिः राज्ञे राजभ्यां राजभ्यः राज्ञः राजभ्यां राजभ्यः राज्ञः राज्ञोः राज्ञां राजन्
इइतिस्थिते अनोरवमन्वस्फादित्यधिकृत्य वाडिन्नेयोः डिन्नीइत्येतयोःपरतःअम्वस्फात्य ४८

रस्यानः अकारस्यवारवंनवति राज्ञि राजनि राज्ञोः राजसुवोधे अकावितिवचनात् कोदी
र्घोनवति नस्वंचननवति हेराजन् हेराजानौ हेराजानः।।८।।एवंनकारांताः पुल्लिंगाःशब्दा
नयाः।।एधिडुकृञ्करणे उक्तार्थेत्वात्करणेनाङ्स्यनिवृत्तिः डुकृञ् इतिस्थिते डुकारञका
रयोः कार्यार्थेप्रयोगीदितीत्संज्ञा कार्योद्यमेवानयोरुपादानंनप्रयोगेभ्रमवर्णाद्येमितिनि
वृत्तिः डुकारःद्वितःक्रिरितिविज्ञायणार्थः ञकारःञ्नित्यादिरितःकर्त्रीप्सेफलेइतिविज्ञायणार्थः
नूवादयोधुकारितिनूइत्येवमादयः वाइत्येवंप्रकारः पावतोद्वौश्नेतपरिमितपरिच्छिन्नात्मानः
कसंज्ञानवतीतिकसंज्ञा धोस्त्यःपरइत्यधिकृत्य एवुदृधाविति धोःपरोएवुदृच्वृइत्येतोत्यो

नवतः क्तुविक्तापूर्विकाशब्दस्तिरितिवचनादत्रत्यूचकारस्येत्संज्ञायांसत्यां तज्जाका
न्यामितिविशेषणार्थः कर्दमिद् एतस्मात्सूत्रादारभ्योधोरधिकारेकल्पमाणास्त्याःकृत्संज्ञ
काभवंतिमिडोवर्ज्ञयित्वाऽतिशुचःकृत्संज्ञा कर्तरिकृत् कर्तरिकारकेकृतोभवंतिइति।
कर्तरिशब्दे यस्येतदादिगुरितिगुसंज्ञा शेषोंगएव मिङ्निङ्भ्योधोर्विहितोयस्यःशेषःसोग
संज्ञएवभवतीत्यगसंज्ञागोमिदेरेवितिचपरस्तात्प गागयोरेवभवति कस्यस्थाने इकस्तो।
तावेवेपावनिर्दिष्टस्स्थानिविशेषविकरणवभवतइतिइकःस्थानेभवत् परिशेष्याद्धका।
रस्यस्थानेअकारोभवति रंतोणकरितिरपरत्वं अचोरहाद्वेइतिद्वित्वं कर्त्रेइतिस्थिते अ। ४९

कमृदितिवर्त्तमाने कृकृत्साइतिमत्संज्ञा शब्देवत्वादिविधिरितांचनिदृमिः कर्त्रेमइतिस्थि
ते मत्युरकोअनंज्ञावितिचपरस्तात्प कृकुसनस्युरदंशोनेहसोमिमितिअनडादेशोभवति।
तास्थाने इतिस्थानेनिर्ज्ञीते अंतेनःइतिअंतेअनिनुपसंज्ञतेडितेनेमनियमेमअंत्यस्य
ऊकारस्यस्थानेभवति डकारःडिदितिविशेषणार्थः अकारउच्चारणार्थः धेकावितिनोडः
हीनेवति हल्ड्याबोहंसुसिस्यनजितिसोःखं नखंमदंतस्याकावितिनकारस्यरवं कर्त्तीका।
नोनइतिस्थिते यस्येवितिवर्त्तमाने कृतोडिधेश्त्येपूरपरत्वं द्वयेपूर्वस्याणोदीःगोर्धेका।
वितिचानुवर्त्तमाने स्वसनघ्नेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृप्रशास्तृत्रयाम् स्वसनघ्नेष्टृत्वष्टृहो

ङैप्याप्ये
।५।१।

तृपोऽपश्शास्त्रङित्येतेषांऽनङृजित्येवमंतानांचन्नपश्चविवङित्तेधेपरतःऋङः दीर्घवति कर्तॄरौ कर्तॄरः कर्तारं कर्तॄरौ शसि कर्तॄन्नसूङितिस्थिते सुटिपूर्ववत्स्वंशसि नश्चपुंसीतिह्रस्वंदीर्घत्वं सकारस्यचनत्वं कर्तॄन् कर्तॄन्नाङितिस्थिते न्नश्चीकोयणीतियणादेशः कर्त्रा कर्तृभ्यां कर्तृभिः कर्त्रे कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः ङसिकर्तृन्नसूङितिस्थिते एङोतिपदांङसिङसोरितिचसूत्रंकृत्य ऋतोरितिङसिङसोरितिपरतःऋकारस्यर्नेवति वयोरेकः रः तोणकारितिरपरत्वं स्फातस्यवमिति वर्त्तमाने रात्सङइति रेफाद्धलस्यसकारस्यरंनवति रेफस्यविसर्जनीयः कर्तुः कर्तृभ्यां कर्तृभ्यः ङसिवत्ङसः कर्तुः कर्त्रोः कर्तॄणां ङौकर्तरि

५।१

ङइतिस्थिते ऋतोङिधेङइतिएपूरपरत्वं कर्तरि कर्त्रोः कर्त्रेङइतिस्थिते न्नकावित्यनुवर्त्तनात् न्ननङादेशोमनवति दीर्घत्वनवृति ऋतोङिधेङइत्येपूरपरत्वंसोःखंरेफस्यविसर्जनीयः हेकर्तः विवकोःपूर्ववत् हेकर्तृ हेकर्तारः॥ ऋवर्णजंतानांपुल्लिंगानांसंबोधनेयाःरेफश्च युवन्ङइतिस्थिते पूर्ववत्स्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः धेरजवन्नेयः युवा युवानौ युवानः युवानं युवानौ शसि युवन्नसूङइतिस्थिते स्वादावधेङइतिपदत्वे यचिनःइतिसंज्ञानत्वात् गोर्नस्येत्यधिकृत्यवसोङिरितिसूत्रंकृत्य न्नयुवमघोनोङइति न्नन्युवन्मघवन्न्नाचयुवाचमघवाचन्नयुवमघोनस्तेषांन्नयुवमघोनांङइत्येतेषांनसंज्ञकानांगूनांङिर्भवतिन्नङइतिपरतः कोङिःङयणोङिः यणः

कर्तृन् धेरजवन्नेयः

स्थानेऽन्तरतमः इतिवकारस्यनकारेणभवति पूर्वोमीत्यधिकृत्य
ओः जेश्चञ्चिपरतःपरःपूर्वोभवति द्वयोरेकः पूर्वेणनकारेणसहैवैकोदीर्घत्वं द्वयोरेकः यूनः
स्त्र्याख्यौनदीसिवन्नेयः यूना हलादौनस्वंभवति युवप्पा युवभिः यूने युवप्पा युवप्पः यूनः युव
प्पा युवप्पः यूनः यूनोः यूनां यूनि यूनोः युवसु वोधे हेयुवन् हेयुवानौ हेयुवानः॥७॥एवंनका
रांताःपुल्लिंगाःस्त्रीलिंगाःक्लीवलिंगाश्चोदाहरणीयाः॥ इदादिरिदमनुक्तौवक्ष्यामः॥तद्यथा॥ त्यद्इतिस्थिते अकृत्वसंज्ञे
पक्षे अधनदितिमृत्संज्ञाकृत्वसंज्ञापक्षे कृत्वाऽतिमृत्संज्ञा पूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः
त्यद्सइतिस्थिते विभक्त्याप्राप्तेऽत्यधिकृत्य त्यदादेरः त्यदादीनामकारादेरशोभवतिवि

भक्त्यांपरतः अंतेलःइति अंतस्यदकारस्यअत्वंभवति एङिपररूपमित्यधिकृत्य एप्यैतोपदे
अकारस्यपररूपत्वंभवतिअपदेएपिपरतः त्यदादेरइत्यधिकृत्य रतोस्सस्सावनंत्ये त्यदादीनां
नवर्गस्यसकारादेशोभवतिअनंतेवर्त्तमानस्यसोपरतः पूर्ववत्सोस्सकारस्यरित्वविसर्जनी
यौ स्यः त्यद्अइतिस्थिते त्यदादेरइतिअत्वं एप्यैतोपदेइतिपररूपत्वं एचोपयायोवेकः त्यो ।
त्यद्अत्रइतिस्थिते त्यदाद्यत्वे पररूपत्वेचकृते निसोतोएस् सर्वनाम्नःस्मैइत्यधिकृत्य असंज्ञौ
अकारांतात्सर्वनाम्नःगोरुत्तरस्यजसंज्ञौङित्यथमादेशोभवति त्राकारःसर्वादेशार्थः किंसर्वना
म सर्वादिःसर्वनाम सर्वइत्येवमादयःत्राद्याःसर्वनामसंज्ञकाभवंतीत्येवमादिलक्षणविहिता

संज्ञानि सर्वस्येतिसर्वस्यस्थानेनवति आदेषु द्वयोरेकः त्ये त्यद्आमितिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूप
त्वेचङ्कृते पूर्वोमीतिपरःपूर्वत्वं त्यं अटिपूर्ववत् त्यौ शसादौत्यदाद्यत्वेपरत्वेचङ्कृते।
धर्मीवन्नेयः त्यान् तेन त्याभ्यां तेभ्यः त्यद्ङइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचङ्कृते निसोतोगेसि।
त्यधिकृत्य ङेर्यःइतिचपुरुक्त्य सर्वनाम्नःस्मै अकारांतस्यसर्वनाम्नःगोनिमित्तभूतस्यङइ।
त्येतस्यस्मैङइत्ययमादेशोनवति त्यस्मै त्याभ्यां त्येभ्यः त्यद्अस्ङइतिस्थिते अत्वेपररूपत्वेचङ्कृ
तेसर्वनाम्नःस्मैङइत्यधिकृत्य निसोतोगेसितिचपुरुक्त्य ङसिङोःस्मास्मिनौ अकारांतात्सर्व
नाम्नःगोऽन्नरयोर्ङसिङोःस्मात्स्मिन्ङइत्येतावादेशोनवतः यथासंख्यंसमाइतिङसेस्मात ५२

ङइत्ययमादेशोनवति त्यस्मात् त्याभ्यां त्येभ्यः तस्य त्ययोः त्यद्आमितिस्थिते अत्वेपररू।
पत्वेचङ्कृते आम्पात्सर्वनाम्नस्सुट् आमिपरतःअवर्णांतात्सर्वनाम्नःगोःपरस्सुट्भवति टि
दादिरित्यागमआदौनवति टकारोदेशविधार्थः नकारंउच्चारणार्थः वहोऽल्त्येदितिण।
त्वं ङएकोस्मध्य इतिषत्वं त्येषां त्यद्ङइतिस्थिते अत्वेपररूपत्वेचङ्कृते ङसिङोःस्मात्स्मि
नाविति ङेःस्मिन्ङइत्ययमादेशोनवति त्यस्मिन् त्ययोः त्येषु त्यदादीनांसामान्यांनिश्चयि
त्वात्सर्वत्रवोर्ध्वनोवः।।छा।।अयंपुल्लिंगप्रयोगः।।छा।।स्त्रीलिंगविवक्षायां त्यद्सुइति।
स्थिते अत्वेपररूपत्वेचङ्कृते ड्रामदःस्त्रियामित्यधिकृत्य अजाद्यतष्टाविटिटाप् पा

कारःअ।विति।सामान्यग्रहणाङ्डेः टकारःसामान्यग्रहणाविधाताङ्डेः स्वेकोदीरितिदीर्घत्वं ।
नोस्समावनेत्य इतितकारस्यसत्वं हल्ङ्याप्पोद्यस्सुसिऽपनञितिसोःस्वं स्या अङिति।सुव
चनेषुदयावन्नेयः त्ये त्याः त्यां त्ये त्याः त्यया त्याभ्यां त्याभिः त्यद्।इतिस्थिते अत्वे पररूप
त्वेचहते अजाद्यतष्टाप् स्वेकोदीः ङ्योर्ङिनीति याडापःइतित्वप्रस्कृत्य सर्वनाम्नःस्याट्ट्व
स्व अावंतात्सर्वनाम्नःगोस्त्तरस्यङितःसुपःस्याद्।गमोनवतिप्रश्ननवत्यापः एत्येषु ।
ङयोरेकः त्यस्मै एवंङिसुवचनेषु त्याभ्यां त्याभ्यः त्यस्याः त्याभ्यां त्याभ्यः त्यस्याः त्ययोः त्य
सां ङेः ङेराम्त्वाम्नीभ्यःइतिआम् त्यस्यां त्ययोः त्यासु।च्छ।।नपुंसकलिंगत्विवक्षायां।।छ।। ५३

त्यद्सइतिस्थिते अविलःइत्यधिकृत्य नपःस्वमोरितिस्वमोरुद्भवति त्यत्वेत्याश्रयमिति
त्यदाद्यत्वेप्राप्ते नोमतावचनेनयोनुन्नस्त्यःतंत्यमाश्रित्यगोरधिकारेकार्ये
ननवतीतिप्रतिषिद्धं विरामे वाइतिवाचत्वं त्यद् त्यत् एवंसर्वत्रज्ञानवन्नेयः ते त्यानि
पुनरपि त्यद् त्यत् ते त्यानि त्येन त्याभ्यां त्यैः ङिसुवचनेषुपुंवन्नेयः त्यस्मै त्याभ्यां त्यो
भ्यः त्यस्मात् त्याभ्यां त्येभ्यः त्यस्य त्ययोः त्येषां त्यस्मिन् त्ययोः त्येषु च तद्यदोरप्येवमे
वत्रिषुलिंगेषुसमानं सः तौ ते तं तौ तान् तेन ताभ्यां तैः तस्मै ताभ्यां तेभ्यः तस्मात् ताभ्यां
तेभ्यः तस्य तयोः तेषां तस्मिन् तयोः तेषु च्छ।।स्त्रीविवक्षायां।।सा ते ताः तां ते ताः तया

ताभ्यां तानिः तस्मै ताभ्यां ताभ्यः तस्माः ताभ्यां ताभ्यः तस्माः तयोः तासां तस्यां तयोः तासु
॥छ॥नपुंसके तद् तत् ते तानि पुनरपि तद् तत् ते तानि तेन ताभ्यां तैः तस्मै ताभ्यां
तेभ्यः तस्मात् ताभ्यां तेभ्यः तस्य तयोः तेषां तस्मिन् तयोः तेषु छ यः यौ ये यं यौ
यान् येन याभ्यां यैः यस्मै याभ्यां येभ्यः यस्मात् याभ्यां येभ्यः यस्य ययोः येषां यस्मिन्
ययोः येषु छ स्त्रीविवक्षायां॥या ये याः यां ये याः यया याभ्यां याभिः यस्यै याभ्यां याभ्यः
यस्याः याभ्यां याभ्यः यस्याः ययोः यासां यस्यां ययोः यासु छ नपुंसके यद् यत् ये
यानि पुनरपि यद् यत् ये यानि टादौ पुंसीवद्रूपाणि योज्यानि येन याभ्यां यैः यस्मै ५४

याभ्यां येभ्यः यस्मात् याभ्यां येभ्यः यस्य ययोः येषां यस्मिन् ययोः येषु छ अदसञ्
तिस्त्रिते पूर्ववत्त्वादिविधिरित्यंचनिहल्तिः अदसस्सञ्तिस्त्रिते तोस्ससावनंत्यञ्
त्यधिकृत्य असावि त्यनेनसावितिनिपात्यते किंनिपात्यते अदसःसकारस्यअत्वं
सोऽयं तोस्ससावनंत्यञ्तिदकारस्यसत्वेकृते असौञ्तिसिद्धम् अदसञ्औञ्तिस्त्रिते
त्यदादेरञ्तिअत्वे एप्यतोपदेञ्तिपररूपत्वेचकृते एचैवितिऐपिकृते हाऽर्द्धमोदसो
सेः अदसःअसकारस्यदकारात्परस्यवर्णमात्रस्यलंनवति दकारस्यचमत्वमिति
कर्त्तव्ये अनाव्यअतपरञ्एएयकनञ्निर्देशात् अनाव्यञ्तिप्रतिषेधानित्यत्वात्

स्थानेंतरतमः इत्यनया परिभाषयाहिमात्रस्यअकारस्यस्थाने हिमात्रःअकारोभव
ति दस्यचमत्वं अमू अदसऔसइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचकृते सर्वनामूभ्मे
इतिवर्तमाने जसःशीइतिशीनावः शकारःसर्वादेशार्थः आदेर्वितिएपिकृते अ
दएइतिस्थिते दाङ्दोमोदसोसेरितिएकारस्यनत्वेशाने वहावीरितः अदसःएकार
स्यवकृत्वेनि नस्यईकारादेशोभवति दकारस्यचमत्वं अमी अदसऔसइतिस्थिते
त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचकृते पूर्वोमीतिपूर्वत्वेचकृते अदूऔसइतिस्थिते दाङ्दोमोदसो
सेरितिऔकारस्यनत्वं अमुम् अटिपूर्ववत् अदसऔसइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररू

पत्वेचकृते सुटिपूर्वत्वेस्वं शसि नश्चपुंसीतिपूर्वत्वेस्पदीत्वंसकारस्यचनत्वं अदूऔनइति
स्थिते पूर्ववदकारस्यनत्वंदकारस्यचमत्वं अमून् अदसआइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपर
रूपत्वेचकृते दाङ्दोमोदसोसेरितिदकारात्परस्यवर्णमात्रस्यनत्वंदस्यचमत्वं आ
ङोनास्त्रियामितिनानावेकर्तव्येनत्वस्यासिद्धत्वात् अधाङ्ङेषुलक्षणेनानावेमसुटा
विक्षावित्यत्रनञयविग्रहपरिग्रहात्नवति तद्यथा टाङ्येतस्यविधिःटाविधिरित्येत
स्मिन्विग्रहेटाङ्येतस्यविधौनानावेकर्तव्येमुनावस्यसिद्धत्वात् ङेतेनानावेपुनर्मुना
वस्यासिद्धत्वात् यज्यतोर्हीःसुपीतिहीत्वेशाने टाङ्येतस्मिन्विधिशब्दविधिरित्यस्मिन्वि

DR BHAU DAJI MEMORIAL
डाक्टर भाऊदाजी इत्यारब्धस्मारकम्

ग्रहेटाऽऽपेतस्मिन्विधौदीत्वेकर्त्तव्येमुनावस्यसिद्धत्वात् दीत्वेप्रतिषिद्धे॥अमुना॥इतिसिद्धम् ॥अद
मूभ्यामितिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचङ्कृते यञ्ञतोर्दीःसुपीतिदीत्वेङ्कृते दाङ्दोमोदसोसेरि
तिअकारस्यऽकारःदस्यचमत्वं ॥अमूभ्याम् ॥अदसूभिसूइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचङ्कृ
ते भिसोतेएस्नावेद्वाऽऽइदमदसोःसकोरित्यनेनइदम्॥अदस्ऽइत्येतयोःसकारकयोरेवभि
सःऐसादेशोभवतीतिनियमात् प्रतिषिद्धे वहोऽल्पेदितिएत्वेङ्कृते दाङ्दोमोदसोसेरितिभ
त्वेऽऽइदावीरेतइतिएकारस्यऽईत्वंदस्यचमत्वं ॥अमीभिः ॥अदसूएइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेप
ररूपत्वेचङ्कृते सर्वनाम्नःस्मैनावेङ्कृते दाङ्दोमोदसोसेरितिनत्वं दस्यचमत्वं ऽएकोऽस्मष्ष ५६

ऽतिषत्वं ॥अमुष्मै॥ पूर्ववत् ॥अमूभ्यां ॥अमीभ्यः ॥अमुष्मात् ॥अमूभ्यां ॥अमीभ्यः ॥अमुष्य ॥अदस्
र्नेसऽइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचङ्कृते वहोऽल्पेदितिवर्त्तमाने र्नेसीतिएत्वे ॥अयादेशेभु
त्वेचङ्कृते ॥अमुयोः ॥आमिपूर्ववत् ॥अमीषां ॥अमुष्मिन् ॥अमुयोः ॥अमीषु॥ ङा॥स्त्रियां॥अमौपूर्व
वन्निपातनंदेयंत्रलक्षणेनानुपपन्नंतत्सर्वंनिपातनात्सिद्धम् ॥असौ ॥अदसऽओऽइतिस्थिते त्यदा
द्यत्वेपररूपत्वेचङ्कृतेटापिप्रत्ययसंबंधनाद्यो स्वेकोदीदीत्वेचङ्कृते जसंज्ञी ॥अडःआपऽइतिअडःज्ञी।
ज्ञावः ॥औकारःज्ञीम्योरादितिविशेषणार्थः ॥आदेर्ययोरेकः ऽइत्याकारस्यऽकारस्यचएकारेङ्कृते
दाङ्दोमोदसोसेरितिएकारस्यऽकारः दस्यचमत्वं ॥अमू ॥अदसऽआ सितिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररू

र्पत्वेचकृते टापिअनुबंधनाशे सेर्कोदीर्घत्वेमूत्वेमत्वे चकृते अमूः पूर्ववत् अमूं अमूः अमूः अदसश्चाऽतिस्त्रिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेटाप्यनुबंधनाशे सेर्कोदीर्घत्वेच आङिचापऽतिरा त्वमयादेशः दकारात्परस्याकारस्यऽत्वं दस्यचमत्वं अमुया अमूभ्यां अमूभिः अदसऽ। ऽतिस्त्रिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचकृते टापिचअजादौकृते याडापःइत्यधिकृत्य सर्वनामूःस्या ट्पूर्वश्चेतिस्याडागमः पूर्वस्यचयादेशःमुत्वं अमुष्मैः अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमूभ्यां अमूभ्यः अमुष्याः अमुयोः अमूषां अमुष्यां अमुयोः अमुषु च नपुंसके अदसऽ। तिस्त्रिते जसिनइत्यधिकृत्य नपःस्मोरितिस्मोरुपिकृते नोमतागोरिति त्याश्रयकार्यस्य। ५७

प्रतिषेधात् असावितिनिपातनंभवतिरित्वविसर्जनीयौ विभक्त्यामितिचचमाद्यवंनभवति असकारस्येतिवचनात्मुत्वंनभवति अदः अदसश्चोऽतिस्त्रिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचकृ। ते जसःशीभऽःआपइत्यधिकृत्य नपःइतिभऽःशीभावः आदेर्विति।पिकृतेमूत्वेच अमू। अदसश्चसऽइतिस्त्रिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचकृते जसूशसोःशिरितिशीभावेकृते नपोऽ। नइतिनुमिचकृते धेकावितिदीर्घत्वेमूत्वेचकृते अमूनि इत्यपितष्टेव अदः अमू अमूनि। शेभःपुंसावुत्यः अमुना अमूभ्यां अमीभिः अमुष्मै अमूभ्यां अमीभ्यः अमुष्मात् अमू। भ्यां अमीभ्यः अमुष्य अमुयोः अमीषां अमुष्मिन् अमुयोः अमीषु च इदम्ऽतिस्त्रिते

पूर्ववत्स्वादिविधिरितांचनिदृतिः इदमस्इतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचसुप्ते नोस्मस्सा
वनंत्यश्त्यधिकृत्य इदमोमः इदमःमकारादेशोनवतिसोपरतः इतिमकारस्यमकारेणनव
ति अत्वनिदृत्त्यर्थं इदमोमश्त्यधिकृत्य पुंसीदोयु इदमः इकूपस्यपुंसिअनिधेयेसोपरतः।
अयादेशोनवति हल्ङ्याप्योसुसिस्यनजितिसोःखं अयं इदमअइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेप
ररूपत्वेचदृते इदमोमःइत्यधिकृत्य दः इदमःदकारस्यमकारादेशोनवतिविनक्त्यांपरतः
एचेवितिएप् इमौ इदमऔसइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचदृते जसःशीतिशीभावः।
पूर्ववदन्यत्रेमे इमं इमौ इमान् इदमआइतिस्थिते त्यद्येदोत्वेपररूपत्वेचदृते पुंसीदोयि॰ ५८

त्यधिकृत्य अमाप्यकः इदमःइकूपस्यअकारस्यअनादेशोनवतिआपिविनक्त्यांपरतः
स्येनाङ्घाङ्सेरितिटाइत्येतस्यइनइत्ययमादेशोनवति आदेविंतिएप् अनेन इदमन्यए
मितिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचदृते इदमोमःपुंसीदोयइत्यधिकृत्य अमाप्यकइतिचाऽ
नुवर्त्तमाने हल्लिरवं हलादावपिपरतःइदमःइकूपस्यरवंनवति यत्र्यतोदींसुपीतिदीत्वं।
आभ्याम् इदमभिस्इतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचदृते भिसोतऐसितिएस्त्रावेप्राप्ते इ
दमदमोस्मकोरितिनियमान्निवर्त्तते पूर्ववदिकूपस्यरवेचदृते वहोझल्येदित्येवंएभिः इदम्
एइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेचदृते सेभ्यांभ्यसोआभ्यां एभ्यः।

ङैपे व्याप्ये पदे

अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अनयोः एषां अस्मिन् अनयोः एषु च स्त्रियाम् इदम् सइतिस्थिते पूर्ववन्मकारस्यमत्वेकृते इमोमःदइतित्वानुवर्त्तमाने यःसो इदमःदकारस्य यकारादेशोऽनवतिसोपरतःसोप्रत्ययम् इयम् इदमअइतिस्थिते पूर्ववत् त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेटापिचनीनावेदकारस्यचमत्वेकृते इमे इदम्आसइतिस्थिते पूर्ववदत्वे पररूपत्वेटापिमत्वेचकृते इमाम् इमे इमाः टादिषुअत्वेपररूपत्वेटापिचागतेपूर्ववदत्वम् अनया आभ्यां आभिः अस्मै आभ्यां आभ्यः अस्याः आभ्यां आभ्यः अस्याः अनयोः आसां अस्यां अनयोः आसु ॥७॥नपुंसके॥नपःस्वमोरितिस्वमोरुपिकृते नोमताग्रोरिति। पदे

साश्रयक

त्यप्रतिषेधान्मत्वाद्दत्वाभावः इदंपूर्ववत् इमे इमानि पुनरपितथैव इदम् इमे इमानि
भ्यः अनेन आभ्यां एभिः अस्मै आभ्यां एभ्यः अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अना
योः एषाम् अस्मिन् अनयोः एषु च एतदइतिस्थिते पूर्ववत्सादिविधिरितांत्वनिवृत्तिः ए
तइतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेच तोस्समावनंत्यइतिसत्वे इएकोस्समष्षस्यादेशयो
रितिचषत्वेकृते एषः शेषस्तद्वन्नेयः एतौ एते एतं एतौ एतान् एतेन एताभ्यां एतैः एतस्मा एतस्मै एता
द एताभ्यां एतेभ्यः एतस्य एतयोः एतेषां एतस्मिन् एतयोः एतेषु ॥७॥स्त्रियाम् एषा एते ए भ्यां एतेभ्यः
ताः एतां एते एताः एतया एताभ्यां एताभिः एतस्यै एताभ्याम् एताभ्यः एतस्याः एताभ्यां एता

न्यः एतस्याः एतयोः एतासु । एतस्यां एतयोः एतासु च नपुंसके एतदस्इतिस्थिते सर्वेपूर्ववत्
एतत् एतद् एते एतानि पुनरपि एतत् एतद् एते एतानि त्रीषुःपुंसाकुल्यः एतेन एताभ्यां एतैः
एतस्मै एताभ्यां एतेभ्यः एतस्मात् एताभ्यां एतेभ्यः एतस्य एतयोः एतेषां एतस्मिन् एतयोः
षेषु च एकइतिस्थिते एकार्थवाचित्वात्सर्वैर्विनाऽस्मीनामेकएवभवति एकः एकं एकेन
एकस्मात् एकस्मिन् । स्त्रियां एका एकाम् एकया एकस्मै एकस्याः एकस्याः ।
नपुंसके एकं एकम् एकेन एकस्मै एकस्मात् एकस्य एकस्मिन् च यदा एक
ण्याद्यर्थवाचीतदासर्वोणिर्वचनानिभवं । एकः एको एके एकं एको एकान् ए

स्मात्रयकार्यस्यप्रतिषेधान्मत्वाद्यभावः इदंपूर्ववत् इमे इमानि पुनरपितथैवे इदम् इमेइ
मानि त्रीषुः पुंसाकुल्यः अनेन आभ्यां एभिः अस्मै आभ्यां एभ्यः अस्मात् आभ्यां एभ्यः अस्य अना
योः एषाम् अस्मिन् अनयोः एषु च एतदइतिस्थितेपूर्ववत्स्वादिविधिरित्यंचनिवृत्तिः एत
दस्इतिस्थिते त्यदाद्यत्वेपररूपत्वेच तोस्समावनंत्यइतिसत्वे इकोस्यशस्यादेशयोरि
तिचयत्वेकृते एषःत्रीषुस्तद्ज्ञेयः एतौ एते एतं एतौ एतान् एतेन एताभ्यां एतैः एतस्मै ए
ताभ्यां एतेभ्यः एतस्मात् एताभ्यां एतेभ्यः एतस्य एतयोः एतेषां एतस्मिन् एतयोः एतेषु च स्त्रिय ।
म् एषा एते एताः एतां एते एताः एतया एताभ्यां एताभिः एतस्यै एताभ्याम् एताभ्यः एतस्याः एताभ्यां

एनाभ्यः एनस्याः एनयोः एनासां एनासां एनयोः एनासु छ नपुंसके एनद्स्इतिस्थिते सर्वेषु
द्वैवत् एनत् एनद् एने एनानि पुनरपि एनत् एनद् एने एनानि शेषः पुंसानुस्मः एतेन एनाभ्यं
एनैः एनस्मै एनाभ्यां एनेभ्यः एनस्मात् एनाभ्यां एनेभ्यः एनस्य एनयोः एनेषां एनस्मिन् एनयो
एनेषु छ एकइतिस्थिते एकार्थवाचित्वात्सर्वैर्विनक्तीनामेकवद्भवति एकः एकं एकेन
एकस्मै एकस्मात् एकस्य एकस्मिन् छ स्त्रियां एका एकाम् एकया एकस्यै एकस्याः एक
स्याः एकस्यां॥छ॥ नपुंसके एकं एकम् एकेन एकस्मै एकस्मात् एकस्य एकस्मिन् छ
यदाएक शब्दःअस्य सहा याद्यर्थवाचीतदासर्वैर्णिवचनानिभवंति एकः एको एके एकं ए

DR BHAU DAJI MEMORIAL

केन एकाभ्यां एकैः एकस्मै एकाभ्यां एकेभ्यः एकस्मात् एकाभ्यां एकेभ्यः एकस्य एकयोः ए
केषां एकस्मिन् एकयोः एकेषु स्त्रियांदयावन्नेयः नपुंसकेदानवन्नेयः द्विइतिस्थिते द्यर्थे।
'वाचित्वात्सर्वैर्विनक्तीनांद्विरेवभवति त्यदाद्यत्वादिषुछतेवौदौ द्याभ्यां द्याभ्यां द्याभ्यां दयोः द
योः छ स्त्रियाम् दे दे द्याभ्यां द्याभ्यां द्याभ्यां दयोः दयोः नपुंसके दे दे द्याभ्यां द्याभ्यां द्याभ्यां
दयोः दयोः त्यत्वविधिंप्रतिविपर्यंतास्त्यदादयः छ युष्मदस्मदइतिस्थिते पूर्ववत्त्वादिवि।
धिरतोवेनिवृत्तिः युष्मदस्मदस्मदइतिस्थिते स्वित्यत्वामाख्यः युष्मदस्मदोःमावधेरित्यव
नुवर्त्तमाने त्वाहौसौ युष्मदस्मदेतयोर्मकारावधेःशब्दरूपस्यत्वम्अइत्येतावादेशौभवतःसौविभक्तौ

एनाभ्यः एनस्याः एनयोः एनासां एनासां एनयोः एनासु छ नपुंसके एनद्सइतिस्थिते सर्वेषु
द्वित्वत् एनत् एनद् एने एनानि पुनरपि एनत् एनद् एने एनानि त्रोण्णां पुंसानुल्यः एतेन एनाभ्यां
एनैः एनस्मै एनाभ्यां एनेभ्यः एनस्मात् एनाभ्यां एनेभ्यः एनस्य एनयोः एनेषां एनस्मिन् एनयो
एनेषु छ एकइतिस्थिते एकार्थवाचित्वात्सर्वैविभक्तीनामेक एवभवति एकः एकं एकेन
एकस्मै एकस्मात् एकस्य एकस्मिन् छ स्त्रियां एका एकाम् एकया एकस्यै एकस्याः एक
स्याः एकस्यां।छ। नपुंसके एकं एकम् एकेन एकस्मै एकस्मात् एकस्य एकस्मिन् छ
यदाएक शब्दःअसहा याद्यर्थवाचीतदासर्वाणिवचनानिभवंति एकः एकौ एके एकं ए

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

केन एकाभ्यां एकैः एकस्मै एकाभ्यां एकेभ्यः एकस्मात् एकाभ्यां एकेभ्यः एकस्य एकयोः ए
केषां एकस्मिन् एकयोः एकेषु स्त्रियांदयावन्नेयः नपुंसकेदानवन्नेयः द्विइतिस्थिते द्वयर्थ।
वाचित्वात्सर्वविभक्तीनांद्विरेवभवति त्यदाद्यत्वादिषुछतेद्वौद्वौ द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वयोःद्व
योः छ स्त्रियाम् द्वे द्वे द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वयोःद्वयोः नपुंसके द्वे द्वे द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां
द्वयोः द्वयोः त्रित्वविधिंयतिद्विपर्यंतास्त्यदाद्यः छ युष्मदस्मदइतिस्थिते प्रथ्वेवत्वादिवि।
धिरितोचनिवृत्तिः युष्मदस्त्रस्मदसइतिस्थिते स्विनक्तामाप्तनः युष्मदस्मदोःमावधेरितिच
नुवर्त्तमाने त्वाहौसौ युष्मदस्मदेतयोर्मकारावधेःग्राह्यरूपस्यत्वस्मदइत्येतावाद्देशेनवतःसौविनक्तया

परतः यथासंख्यंसमाऽइतियुष्मदःत्वादेशाः अस्मदःअहादेशाः युष्मदस्मदोःङसोसित्यधिकृत्य
ङसुटोरमंयुष्मदस्मदोर्गुसंज्ञानिमित्तंभूतस्यङेऽपेत स्मासुटश्चअमादेशोभवति किन्त्वामा
स्तेनःयुष्मदस्मदोरितिचानुवर्त्तमाने खमादेशोआदेशाविन्त्वांपरतःयुष्मदस्मदोःखंभवति
इतिदकारस्यखं पूर्ववदमीतिपरःपूर्वे त्वंत्वंभवेत्अहं युष्मदश्रो अस्मदश्रोऽइतिस्थिते युवावौघो
युष्मदस्मदोर्मकारावधेःग्राह्यरूपस्ययुवअावऽइत्येतावादेशौभवतः वोविन्त्वांपरतः या
थासंख्यंसमाऽइति विन्त्वामाङ्नऽइत्यधिकृत्य अविं अकारविन्त्वांपरतःयुष्मदस्मदो
रात्वंभवति अंतेलऽइतिदकारस्यभवति पूर्ववदमादेशाः खेकोदीर्घत्वं युवाम् आवाम् यु

ष्मदअस्मदअसऽइतिस्थिते यूयवयौजसि युष्मदस्मदोर्मकारावधेःग्राह्यरूपस्ययूय।
वयऽइत्येतावादेशौभवतःजसिविन्त्वांपरतः यथासंख्यंसमाऽइति पूर्ववदमादेशाः खमादेशाः
इतिदकारस्यचखेङ्कतेपरःपूर्वत्वेच यूयं वयं युष्मदअमअस्मदअमऽइतिस्थिते त्वमावेकै
युष्मदस्मदोर्मकारावधेःग्राह्यरूपस्यत्वमऽइत्येतावादेशौभवतःएकविन्त्वांपरतः विन्त्वा
माङ्नऽइत्यधिकृत्य इपि युष्मदस्मदोरपिविन्त्वांपरतःआत्वंभवति अंतेलऽइतिदकारस्य
भवति खेकोदीर्घत्वं त्वाम् माम् अतिपूर्ववत् युवाम् आवाम् युष्मदअसअस्मदअसऽइ
तिस्थिते इपीतिदकारस्यआत्वेङ्कते युष्मदस्मदोर्हेःसोसित्यधिकृत्य शसोनः युष्मदस्मदो।

ङेप्याद्यौ ।६२। गौन्निमित्तन्नूतस्यशासःनकारादेशोनवति ञ्रंतेलशतिसकारस्यनवति स्वकोदीः युष्मान् ञ्र
स्मान् युष्मदस्मदोङसोसित्यधिकृत्य ञ्राभ्यांसमदाङतिस्थिते त्वमावेकेशतिपूर्ववत् त्व
मशत्येतावादेशौनवतः विभक्त्यामासितेनयुष्मदस्मदोरितिचप्रकृत्य यैशतियुष्मदस्मदोर्ये।
कारादेशौनवतिविभक्त्यांपरतः ञ्रंतेलशतिदकारस्यनवति त्वया मया युष्मदभ्यामस्मद
भ्यामशतिस्थिते युवावौद्वावितिपूर्ववत् युवभ्यावशत्येतावादेशौनवतः विभक्त्यामासितेनः
शत्यधिकृत्य रायोहल्नीतिचप्रकृत्य युष्मदस्मदोरितियुष्मदस्मदोर्हल्नादौविभक्त्यांपरतःञ्रा
त्वंनवति ञ्रंतेलशतिदकारस्यनवति युवाभ्याम् ञ्रावाभ्याम् युष्मदभिसस्ञ्रस्मदभिसशतिस्थि ६२

ते युष्मदस्मदोरितिञ्रात्वं युष्माभिः ञ्रस्माभिः युष्मदेभ्यस्ञ्रस्मदेभ्यशतिस्थिते उभ्यमद्यौङ
दस्म२ योतियुष्मदोम्मेकारावधेःञ्रदूरूपस्यउभ्यमद्यशत्येतावादेशौनवतः ङयिविभक्त्यांपरतःदु
सुटोरमित्ययमादेशाः खमादेशाः शतिदकारस्यखम् उभ्यम् मह्यम् भ्यामिपूर्ववत् युवाभ्याम्
ञ्रावाभ्याम् युष्मदभ्यस्ञ्रस्मदभ्यस्शतिस्थिते युष्मदस्मदोः सोसित्यधिकृत्य भ्यसोभ्यमि ङ
ति युष्मदस्मदोःभ्यसःञ्रभ्यमित्ययमादेशौनवति ङिदित्येननियमेनसर्वादेशौनवति खा।
मादेशाशतिदकारस्यखं युष्मभ्यम् ञ्रस्मभ्यम् युष्मदभ्यस्ञ्रस्मदभ्यस्शतिस्थिते त्वमावेके
शतित्वमशत्येतावादेशौनवतः युष्मदस्मदोर्ङसोम्ञ्रात्कायाशतिधानुवर्त्तमाने ङसेरिति।

ङेणेव्याप
।ङेश।

युष्मदस्मदोर्ङसेरदादेश्नोनवति ङिदित्यनेनसर्व्वादेश्नोनवति त्वमादेश्नोइतिदकारस्यत्वं ण्यतोप
दे इतिपररूपत्वं त्वत् मत् न्यामिपूर्व्ववत् युवान्याम् आवान्याम् युष्मद्न्यसअस्मद्न्यसइतिस्थि
ते न्यसोन्यमित्यधिकृत्य अत्कार्या इतियुष्मदस्मदोःकायाःन्यसःअदादेश्नोनवति ङिदित्यनेननि
यमेनसर्व्वादेश्नाःसहाकारोच्चारणंसर्व्वादेश्नार्थंत्वमादेश्नाः इतिदकारस्यत्वं ण्यतोपदेइतिपररू
पत्वं युष्मत् न्यस्मत् युष्मद्न्यसअस्मद्न्यसइतिस्थिते तवममौङसीति युष्मदस्मदोर्म्मोका
प्रवधेस्नाद्रूपस्यतवममइत्येतावादेश्नोनवतःङसिविभक्त्योपरतः मय्यासंस्थंसमाइतियु
ष्मदस्मदोर्ङसःअन्नित्यत्वयमादेश्नोनवति न्नित्सर्व्वस्येतिसर्व्वादेश्नाः आकारःसर्व्वादेशार्थः त्वमा

युष्मदस्मदो
र्ङसोसिति च

देश्नाःइतिदकारस्यत्वं तव मम युष्मद्नेसअस्मद्नेसइतिस्थिते युवावोद्वावितियुवअावइ
त्येतावादेश्नोनवतः यअइतिदकारस्ययकारादेश्नाः युवयोः आवयोः युष्मद्आमअस्मद्आ
मइतिस्थिते अत्रसुपूजाग्नेति कुतःअनवर्ण्णान्तत्वात् नेषदोषः आगामिनंसुटंभूतवदुपा
दायसामइतिनिर्देश्नाःक्रियते किंप्रयोजनमाकमिहतेसुएमाभूदितिआमआकमित्यत्रमा
नेत्वमादेश्नाः इतिदकारस्यत्वेकृते पुनःसुट्प्राप्नोतिअकार्येकृतत्वात् तस्मात्तसुट्कृते दैश्ना
सामर्थ्यान्निमित्तमनपेक्ष्य आम्यात्सर्व्वनाम्नःसुडितिसुटिकृतेयुष्मदस्मदोर्ङसोसित्यधिकृत्य
सामत्रआकमिति युष्मदस्मदोर्गुसंज्ञानिमित्तभूतस्यससुट्कस्यामःआकमित्ययमादेश्नोनवति

जेण व्याप्तं
र्दध।

त्वमादेशः इतिदकारस्यत्वं त्वेकोदीरितिदीत्वं युष्माकं अस्माकं युष्मदस्मदङ्इतिस्थिते त्वमा
वेकइति त्वमश्त्येतावादेशौनवतः यइतिदकारस्ययकारादेशः त्वयि मयि ङेसिभ्यांवत् युवयोः
आवयोः सुपि युष्मदस्मदोरितिआत्वं युष्मासु अस्मासु॥स्त्रीनपुंसकयोरपिपुंमात्रुल्यारूपा
सिद्धिः॥७॥भूसत्तायाम् भूइत्येषाधातुःसत्तायामर्थेप्रवर्त्तते अक्रियार्थानामप्रयोगइतिसत्ताया
ह्लस्यनिवृत्तिः भूवादयोधातवइतिधातुसंज्ञा धोरित्यधिकृत्य॥८॥नवंतरंतुंरितिभूइत्येतस्माद्धोः।
अतुरित्ययंत्योनवति उकारउगित्कार्योर्थः ङीषोगएवेत्यगसंज्ञा मिदेरेवित्यधिकृत्य गागयो
रितिएपु अवादेशः नवतइतिस्थिते सुह्वेवत्स्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः हल्ङ्याद्योसुसिद्ध्य दैध
नवतसूइतिस्थिते॥९

नजिसिजुसोःसंकारस्यत्वं त्यदेत्याद्यमिति इदिदोन्नुमित्यधिकृत्य॥नृगिदचोधेधेरिति॥नृगि
तांगूनामंचेतेश्चधेपरतःनुम्वत्पधेः सावित्यधिकृत्य अत्वसोधेरितिनौडःदीर्घवति स्फांत
स्यस्वमितिपदांतेवर्त्तमानस्यस्फस्यत्वंनवतीतितकारस्यत्वंस्फांतस्यत्वस्यसुह्वेत्रासिद्धमि।
त्यसिद्धत्वात् नस्वंमद्दंतस्याकावितिनकारस्यत्वंनभवति नवान् धेसह्वेत्रनुमिद्धते नवां।
नौ नवंतः नवंतं नवंतौ नृभिस्याहावधेइतिपदत्वेपाशे यश्चिनः इतिनत्वात् पदाश्रयंजा।
स्त्वंनभवति नवतः नवता हलादौपदत्वात् जस्त्वेद्धते नवद्भ्यां नवद्भिः नवते नवद्भ्यां न
वद्भ्यः नवतः नवद्भ्यां नवद्भ्यः नवतः नवतोः नवतां नवति नवतोः नवत्सु अकावितिः

वचनात् कोदीर्घेनवति हेनवन् हेनवंतौ हेनवंतः॥छ॥स्त्रियाम्॥ङ्याम्नदःस्त्रियामित्यधिकृत्य॥
नृगिहन्नान्ङीति॥नृगितःऋकारांतान्नांतात्त्रमदःङीविधिर्नवति स्त्रियांप्रवर्त्तेनात् ङकारःङ्याम्नद
इतिविशेषणार्थः पूर्ववत्स्वादिविधिरिता
चनिहलिः गोरीवन्नेयः नवती नवत्यौ नवत्यः नवतीं नवत्यौ नवतीः नवत्या नवतीभ्याम् नवती
भिः नवत्यै नवतीभ्यां नवतीभ्यः नवत्याः नवतीभ्यां नवतीभ्यः नवत्याः नवत्योः नवतीनां नव
त्यां नवत्योः नवतीषु वोधे हेनवति हेनवत्यौ हेनवत्यः॥छ॥नपुंसकेशाङ्क्रवन्नेयः॥नवत् नवद्
नवती नवंति पुनरपि नवत् नवद् नवती नवंति शेषःपुंवन्नेयः नवता नवद्भ्यां नवद्भिः नवते ६५

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

नवद्भ्यां नवद्भ्यः नवतः नवद्भ्यां नवद्भ्यः नवतः नवतोः नवतां नवति नवतोः नवत्सु वोधे हे
नवत् हेनवद् हेनवती हेनवंति॥छ॥किमित्यतदव्यत्यन्॥१॥संज्ञा पूर्ववत्स्वादिविधिरितांवनि
हलिः किमसइतिस्थिते विभक्त्यामाएनइत्यधिकृत्य त्यदादेरःइतिम्रत्वेप्राप्ते॥किमःकइति॥
किमःकइत्ययमादेशोभवतिविभक्त्यांपरतः सित्वविसर्जनीयौ कः एवंसर्वत्रकादेशोज्ञेयः
नेयः कौ के कं कौ काभ्यां कैः कस्मै काभ्यां केभ्यः कस्मात् काभ्यां केभ्यः कस्य
कयोः केषां कस्मिन् कयोः केषु॥छ॥स्त्रियाम्॥का के काः कां के काः कया काभ्यां काभिः
कस्यै काभ्यां काभ्यः कस्याः काभ्यां काभ्यः कस्याः कयोः कासां कस्यां कयोः कासु॥छ॥नपुंस

कः॥नयः स्वमोरितिस्वमोरुपिकृते नोमतागोरितिप्रतिषेधात् कादेशोनास्ति ॥अन्यत्रकादेशोकृतेतद नेयः किं के कानि पुनरपि किं के कानि शेषःपुंवन्नेयः॥संख्याङ्गमनुवर्तिष्यामः॥एकद्वाद्वे विद्वाङ्श्चत्यादौप्रविष्टत्वात्तत्रैवव्याख्यातौ। त्रिङतिस्थिते वकारेचाचित्वात्सर्वविभक्तीनांव कारेवनवति सुप्सिपू जसिजसीतिपूर्ववदेवयादेशो त्रयः शसिपूर्ववन्नञ्चपुंसीतिसकारस्यन कारःपूर्वस्यचदीर्घत्वं त्रीन् त्रीनिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः त्रिभ्यामितिस्थिते ॥आभ्यांतुसर्वनाम्नसुडित्यधिकृत्य॥त्रेस्त्रयः॥त्रिङ्त्येतस्यत्रयङित्ययमादेशोनवतिआमिपरतः सेल्लोपश्चतुरोनुडितिनुडागमः ना म्यतिस्वतस्ङतिदीर्घत्वं ङेरेणानस्समानेङित्यधिकृत्य ॥अङ्कुवाङ्कुवायेपीतिणत्वं त्रयाणां त्रिषु ।६६६।

॥छ॥स्त्रीविवक्षायां॥विभक्त्यामाङनःङित्यधिकृत्य॥त्रिचतुरंगेःस्त्रियांतिस्वतस्ङ। ङितित्रिचतुरित्ये तयोःस्त्रियांवर्त्तमानयोःतिस्वतस्ङित्येतावादेशौनवतःविभक्त्यांपरतः यथासंख्यंसमाङति। त्रिङत्येतस्यतिस्ङित्ययमादेशोनवति जसिङतोडिद्वङतिणिपिञ्च त्रिचतुरेःस्त्रियांतिस्वत। स्ङित्यधिकृत्य॥गेच्च॥रितितिस्वतस्ङित्येतयोःऋकारस्यग्अचिपरतःरेफादेशोनवतितिस्व। स्तिङंति तिस्रःपश्य। एवंतिस्रभिः तिस्रभ्यः तिस्रभ्यः तिस्रआमितिस्थिते सेल्लोपश्चतुरोनुडि। तिनुटिङते नाम्यतिस्वतस्ङतिप्रतिषेधाद्दीर्घत्वंननवति णत्वं तिसृणां तिसृषु॥छ॥अत्रशेषा दृन्नान्दीतिङीविधिःकस्मान्ननवति नेस्वस्वादिरितिप्रतिषेधान्ननवति नपुंसकेवारिवन्नेयः

जेणेव्याण
।६७।

त्रीणि त्रीणि त्रिनिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः त्रयाणां त्रिषु ङ्ग चतुरइतिस्थिते जसिशसोर्लुगित्यधिकृत्य च
उरनडुहोर्वा इतिचतुरःशसोनडुह इत्येतयोःनकारस्यवाऽल्पयमादेशोभवतिऽधिपरतः चत्वारः
चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः चतुर्भ्यः चतुरःआमितिस्थिते प्रेल्म्वाच्चतुरोनुडितिनुडागमः आचोरह २
द्वेदित्वं चतुर्णां सुपिरेश्चासुपीतिनियमात् पदत्वेसत्यपिसरिश्चेतिसत्वंनभवति चतुर्षु ङ्ग
।।स्त्रीविवक्षायां।।त्रिचतुरोःस्त्रियांतिसृचतसृइतिचतुःशब्दस्यचतसृइत्ययमादेशोभवति तिस्
वन्नेयः चतसृभिःइंति चतसृभ्यः पञ्च एवं चतसृभिः चतसृभ्यः चतसृभ्यः चतसृणां चतसृषु
।।ङ्ग।।नपुंसके।।जश्शसोःणिरितिणिर्भवतिऽनेन पूर्ववदुकारस्यवादेशोऽनेनचत्वारितिइंति च ६७

=२ षकारनकारांतासंख्याकतिशब्दश्चऽल्संज्ञोभवतः

त्वारि पञ्च षण्णां चतुर्भिः चतुर्भ्यः चतुर्भ्यः चतुर्णां चतुर्षु।।ङ्ग।।पंचनइतिस्थिते कतिःसंख्याइत्यधि।
कृत्य।।ष्मांतेत्लिति।।षकारांता नकारांताच्चयासंख्यासाऽल्संज्ञाभवति ततःजश्शिन्शसोःणि
रित्यधिकृत्य नविल्लंइतिऽल्संज्ञकात् गोस्तत्रयोर्ऽस्त्रासोरुङ्भवति नखंमदंतस्याकावितिन
कारस्यखंभवति पंचतिइंति पंच पञ्च पंचभिः पंचभ्यः पंचभ्यः पंचनआमितिस्थिते प्रेल्म्वा
च्चतुरोनुडितिनुट् गोर्न्नाम्नतिसृचतसृइत्यधिकृत्य नोऽइतिर्दीर्घोभवति नखंमदंतस्याकावितिन।
नकारस्यखं पंचानां पंचसु।।ङ्ग।।सर्व्वत्रस्वादावधेऽइतिपदत्वंत्रिषुलिंगेषुसमानंरूपंएवंसप्तन्
नवनदंशानूइत्येवमादयोयोज्याः षण्णूइतिस्थिते ष्मांतेत्लिति षकारांतत्वादिल्संज्ञातततःजश्शि

नामोरुवित्तइत्फणिइतेपदत्वात् रुलोजसीतिजश्त्वेहते चेचर्त्वेमितिवर्त्तमाने विरामेवाइति चर्त्वे षट्इतिइंति षट्पऽप एवंषड्भिः षड्भ्यः षड्भ्यः स्वादावधेपदत्वात्षषुआमितिस्थिते त्न ऐल्म्वाच्चुरोनुडितिनुडागमः पदस्यान्तस्त्वे यरोऽनुनासिकेऽनुनासिकोवाषाडेऽइतिणत्वेचहते स्तोश्चुनाश्चुः ष्टुनाष्टुरितिचानुवर्त्तमाने॥पदस्यटोर्नोमूवतिनगरी॥इतिपदांताटोःपरेषांनामूवतिनगरीणा मेवतवर्गोस्पदुत्वंनवतीतिदुत्वं षण्णं षट्सु॥छ॥अष्टन्इतिस्थिते जश्शसोरुवित्तइति नपिप्राज्ञेजसिशसोरित्यधिकृत्य॥छ॥अष्टान्यमन्निति॥अष्टान्यनुत्तरयोःजसिशसोरोश्चि त्यमादेशोनवति शकारःसद्वीदेशार्थः विनत्त्वामाष्टनइतिअ नन्नाकारादेशोनवति ६६

विनत्त्वोपरतः अंतेलइतिनकारस्यनवति एचैपू अष्टो तिइंति अष्टो पऽप एवं अष्टभिः अष्टाभ्यः अष्टाभ्यः अष्टन्आमितिस्थिते विनत्त्वामाष्टनइतिनकारस्यात्वेहते नकारांत त्वानावादसत्यामिल्संज्ञायामंतग्रहणमोपदेशिकार्थमितियुनःप्रापितायां ऐल्म्वाच्चुरोनु डितिनुडागमः अष्टानां अष्टसु॥छ॥अंचुइत्तमनुवर्त्तयिष्यामः॥तद्यथा॥अंचुगतिपूजनयोः अंचुइत्येषाप्रकृतिः एतयोरर्थयोःप्रवर्त्तते उक्तार्थानामप्रयोगः अंचुइतिस्थिते उकारःवोदितः इतिविशेषणार्थः ऊदादयोऽकरितिक्विसंज्ञायांसत्यां॥प्राग्धोर्डा॥इतिते गितिसंज्ञकाःधोःप्राक्

प्रयु तेइति प्रऽत्यंगिधोः प्राक्प्रयु तेकोगिः प्रादि रित्यधिकृत्य॥क्रियायोगेगिरिति॥क्रि

यायोगेवर्त्तमानाःप्रादयोगतिसंज्ञकाभवंतीतिप्रस्थगितिसंज्ञातत:प्रहिधानसामर्थ्यात्प्रत्यन्नस्यसुपःङिरादेशःपराजाबौच्च्युब्बणिञोरित्यधिकृत्य॥सुपोऽकेरिति॥ऊङुतरस्यसुपःप्रत्ययस्यङिरादेशोभवति कोऽर्थः॥ऋसंख्यस्यङिरिति॥संख्याएकत्वादिकासायस्यप्रत्ययस्यङिसंज्ञंभवतीतिप्रत्ययग्रहणपरिभाषयाङिसंज्ञाचर्ङ्ङ्ङ्॥इतिसिद्धेबोस्त्यःपरःइत्यधिकृत्यप्रत्ययेनकर्त्रर्थेविवक्षायांसत्यांधातोरुदेकेकिरित्यधिकृत्य॥ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां॥इतिऋत्विक्दध्रक्स्रक्दिक्उष्णिक्इत्येतेशब्दाःक्विंतानिपात्यंतेप्रत्ययेयुजिक्रुञ्चूइत्येतेभ्यःक्विरित्ययंप्रत्ययोभवति॥कार्यार्थीप्रयोगीदिति॥ककारादीनामितिसंज्ञाकार्यार्थमेषामुपा

दानंनप्रयोगश्रवणार्थमितिनिहत्तिः ककारःकुत्वार्थीतिविशेषणार्थः वकारःप्रत्ययस्वरार्थः सम्प्रसारणेसतिविधर्थः इकारउच्चारणार्थः श्नान्नसेभ्यइत्यधिकृत्य॥हलन्तस्यःक्विंत्यौनिदितौ॥इतिहलन्तस्यःनकारस्यखंभवतिन्नानिदितोगोःक्विंतिपरतः प्रत्ययेचइतिसिद्धेतिवाक्यकारकाणांप्राक्सुबुत्पत्तेःङिरित्यविधिरितिवचनात्॥तिङुप्रादयो॥इतितिसंज्ञाश्चकुश्चप्रादयश्चउत्तरपदेनसहसंज्ञकाभवंतीतिसंज्ञायांसत्यांकृत्याइतिमृत्त्वात्पूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिहत्तिःहल्ङ्यादिलोपेसुसिप्रत्ययलोपेतिसोःखं॥अगिदचांधेर्धेरितिनुमभ्रस्फांतस्यखमितिचकारस्यखं॥क्विंत्यस्यऋरिति॥क्विंत्यांतस्यपदस्यऋत्वंभवति यथासंख्यंसमाइतिनकारस्यडकारःस्वेके

दीर्घा॰ धेसर्व्वत्रनुमितिकृते मोनुस्वारःइत्यधिकृत्य॥नश्चापदांतस्यझलीतिनकारस्यमकारस्यचाप॥
दांतस्यझलिपरतःअनुस्वारोभवति नकारस्यानुस्वारः॥यय्यनुस्वारस्यपरसवर्णमिति॥ययिपरत
अनुस्वारस्यपरसवंभवतीतिजकारः प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राञ्चम् प्राञ्चौ शसिप्रत्यचअस इति
स्थिते स्वादावेधइतिपदत्वेप्राञ्चे यचिनःइतिनत्वात् अनोरमम्वस्फोदितिअधिकृत्य॥न
चा॥इतिअञ्चतेर्नुम्नकारस्यअकारस्यनस्परसवंभवति नूरेवपूर्व्वस्याणोदीर्घइत्यधिकृत्य॥चा
विति॥अञ्चतेरनुम्नकाराकारेपरतःपूर्व्वस्याणःदीर्घभवति प्राचः प्राचा हलादौपदत्वात्झ॥
लोजन्निति॥जन्त्वेकृते क्विप्त्यस्कुरितिऊत्वेचकृते प्राग्भ्यां प्राग्भिः प्राचे प्राग्भ्यां प्राग्भ्यः प्राचः

DR BHAU DAJI MEMORIAL

प्राग्भ्यां प्राग्भ्यः प्राचः प्राचोः प्राचां प्राचि प्राचोः इएकोसमाइतिसुपःसकारस्यषत्वं प्राक्तवो
धे हेप्राङ् हेप्राञ्चौ हेप्राञ्चः॥छ॥एवं प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चम् प्रत्यञ्चौ प्रतीचः प्र
तीचा प्रत्यग्भ्यां प्रत्यग्भिः प्रतीचे प्रत्यग्भ्यां प्रत्यग्भ्यः प्रतीचः प्रत्यग्भ्यां प्रत्यग्भ्यः प्रतीचःप्रतीचोः
प्रतीचाम् प्रतीचि प्रतीचोः प्रत्यक् हेप्रत्यङ् हेप्रत्यञ्चौ हेप्रत्यञ्चः॥छ॥यदाञ्चतिःपूजा॥
यांक्तिते तदा नाञ्चेःपूजे॥इतिपूजार्थेवर्त्तमानस्यअञ्चतेर्नकारस्यसवंनभवति शेषंपूर्व्ववत्
अवंदीर्घंचनभवति प्राङ् प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राञ्चं प्राञ्चौ प्राञ्चः प्राञ्चा प्राङ्भ्यां प्राङ्भिः प्रा
ञ्चे प्राङ्भ्यां प्राङ्भ्यः प्राञ्चः प्राङ्भ्यां प्राङ्भ्यः प्राञ्चः प्राञ्चोः प्राञ्चां प्राञ्चि प्राञ्चोः प्राङ्सु अत्र

हिम्परेवाऽत्यधिकृत्य।ङ्ङोऽट्री।ङकारणकारयोःश्रीपरतःऊकूटुकृऽत्येतावागमौभव॰ वा=१
वतः ङितऽकारस्यकुक्किदतऽइतिकित्त्वःआगमःसन्तानिर्दिष्टस्यांतेभवति नुकारककारयो।
रित्संज्ञत्वान्निहतिःषत्वं प्राङ्, प्राड्, वोधे हेप्राड्, हेप्राञ्चौ हेप्राञ्चः॥७॥तथानदड्, नद
ञ्चौ नदञ्चः नदञ्चं नदञ्चौ शसि नद्यञ्चञ्शसऽइतिस्थिते अचऽत्यकारस्यखेपाञ्चो॥६॥
दोऽइति॥नदःपरस्याचःअकारस्यनस्यईकारादेशोभवति नदीचः नदीचा नद्यां नदिभ्यः
नदीचे नद्यां नद्यः नदीचः नद्यां नद्यः नदीचः नदीचोः नदीचां नदीचि नदीचोः।
नद हक्त वोधे हेनदड्, हेनदञ्चौ हेनदञ्चः अनखपक्षेपि॥तथा॥नदड्, नदञ्चौ नदञ्चः १७२

नदड् नदञ्चौ नदञ्चः=१

एवंसर्वत्र नदञ्चा नदड्भ्यां नदड्भिः ङ अनखपक्षेपि तथा पत्यड्, पत्यञ्चौ पत्यञ्चः पत्यञ्चं पत्य
ञ्चौ पत्यञ्चः एवंसर्वत्र पत्यञ्चा पत्यड्भ्यां पत्यड्भिः ङ तिरस्यञ्चञ्शसितिस्थिते पूर्ववत्त्वादिवि।
धिरितांचनिहतिः विश्वदेवयोश्चटेरड्ग्रहौकावित्यधिकृत्य॥तिरसस्तिर्यलोपेति तिरसःतिरिऽत्य
यमादेशोभवति अञ्चतेरुपपदेधौपरतःअरेयत्रांचतेरकारस्यखंनभवति अन्यत्पूर्ववत् तिर्यड्,
तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः तिर्यञ्चं तिर्यञ्चौ शसि तिरस्यञ्चञ्शसितिस्थिते अचऽत्यकारस्यखंअस्वऽइति
क्वचनात्तिर्यादेशोनभवति स्योश्चनाश्चरितिसकारस्यआकारः तिरश्चः तिरश्चा तिर्यग्भ्यां तिर्यग्भिः
तिरश्चे तिर्यग्भ्यां तिर्यग्भ्यः तिरश्चः तिर्यग्भ्यां तिर्यग्भ्यः तिरश्चः तिरश्चोः तिरश्चां तिरश्चि तिरश्चोः तिर्यो

क्त वोधो हेतिर्यड् हेतिर्यश्चौ हेतिर्यश्चः क्त समभ्रूइतिस्विते तथैवपूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिहतिः
विश्वदेवयोश्चटेरडाश्चौकावित्यधिकृत्य॥समःसमीत्यय्मादेशोभवतिअश्चतौक्वंते
द्वौपरतः क्षिप्तःपूर्ववत सम्यड् सम्यञ्चौ सम्यञ्चः सम्यञ्चं सम्यञ्चौ समीचः समीचा सम्यग्भ्यां सम्यग्भिः
समीचे सम्यग्भ्यां सम्यग्भ्यः समीचः सम्यग्भ्यां सम्यग्भ्यः समीचः समीचोः समीचां समीचि समीचोः सम्यक्
षु हेसम्यड् हेसम्यञ्चौ हेसम्यञ्चः क्त सहभ्रूइतिस्विते पूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिहतिः
विश्वदेवयोश्चटेरडाश्चौकावित्यधिकृत्य॥सहस्यसमधिरित्ययमादेशोभवति अं
चतौक्वंतेद्वौपरतःपूर्ववदन्यत सध्यड् सध्यञ्चौ सध्यञ्चः सध्यञ्चं सध्यञ्चौ सध्रीचः सध्रीचा स

ध्र्यग्भ्यां सध्र्यग्भिः एवंसर्वत्र क्त विश्वक्भ्रूइतिस्विते पूर्ववत्त्वादिविधिरितांचनिहतिः॥विश्वंदेवं
अंतेऽश्चडश्चौ॥इतिः॥विश्वक्देवइत्येतयोः सर्वेमदश्चटेरडादेशोभवतिअश्चतौद्वौपरतः क्षिप्तः
अंत्यादयवशिरिति शेषःपूर्ववत विश्वड्यड् विश्वड्यञ्चौ विश्वड्यञ्चः विश्वड्यञ्चम् विश्वड्यञ्चौ विश्व
ड्यीचः विश्वड्यीचा विश्वड्यग्भ्यां विश्वड्यग्भिः विश्वड्यीचे विश्वड्यग्भ्यां विश्वड्यग्भ्यः विश्वड्यीचः विश्वड्यग्भ्यां।
विश्वड्यग्भ्यः विश्वड्यीचः विश्वड्यीचोः विश्वड्यीचां विश्वड्यीचि विश्वड्यीचोः विश्वड्यक्षु वोधो हेविश्वड्यड्
हेविश्वड्यञ्चौ हेविश्वड्यञ्चः क्त तथा देवड्यड् देवड्यञ्चौ देवड्यञ्चः देवड्यञ्चं देवड्यञ्चौ देवड्यीचः
देवड्यीचा देवड्यग्भ्यां देवड्यग्भिः एवंसर्वत्र क्त तथा तद्भ्रूइतिस्विते ग्रासर्वनाम्नःइत्यधिकारात्वि

ष्वदेवयोश्चेटङ्चेत्युक्तावित्यनेननसर्वेनामभ्यस्येनानुष्टक्त्वात् पूर्ववदडिरादेशः पूर्ववत्स्वादि
विधिरितांचनिवृत्तिः तञ्जयञ्जः कञ्जः अस्मञ्जः युष्मञ्जः एवंसर्वत्र इत्येवमादयोयोज्याः
अ अदसश्चेत्यस्मिन्सिते पूर्ववत्स्वादिविधिरितांचनिवृत्तिः तथैवञ्जादिरादेशोक्ते अदसोऽः।
एथगुत्वंकेचिदिच्छंतिलत्ववत् केचिदंत्यमादेशमास्थानेत्येकेसेर्हिदृश्यतेइति अदसएवदात्पर
स्यवर्णमात्रस्यनत्वंदस्यचमत्वमित्यस्मिन्पक्षेअमुञ्जः अमुञ्जौ अमुञ्जश्चः एवंसर्वत्र अ
त्वत्वदितियथालत्वमौपदेशिकस्यनात्वाणिकस्यचङ्लोपेरेफस्यलत्वंनवति एवमिहापिअद
सश्चअपदेशिकसऽश्चदात्परस्यवर्णमात्रस्यनत्वंदस्यचमत्वंइत्यस्मिन्पक्षेअमुमुयञ्जः अ। ७३

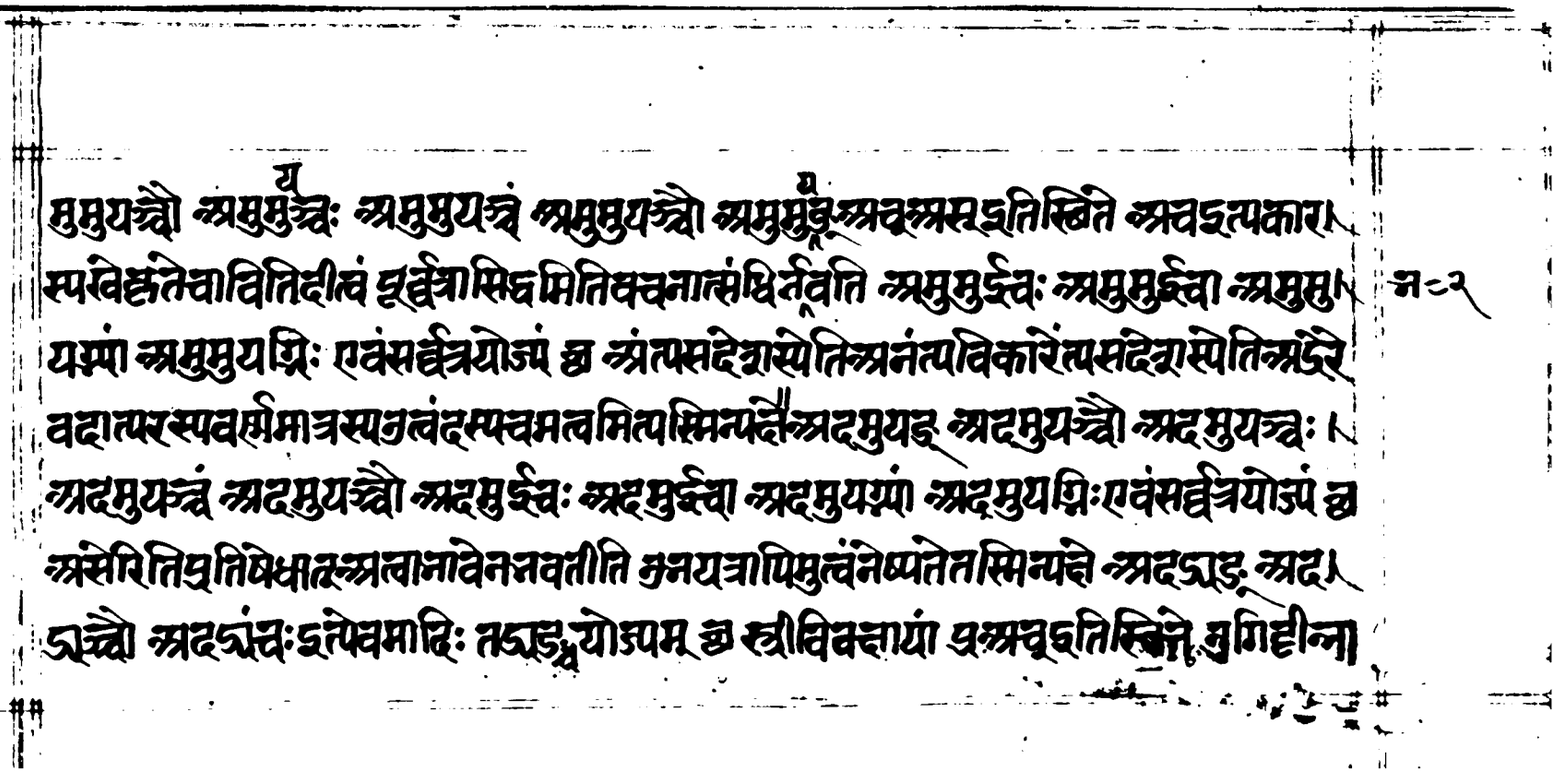

मुमुयञ्चौ अमुमुञ्चः अमुमुयञ्चं अमुमुयञ्चौ अमुमुञ्चः अमुमुञ्चस्मइतिस्थिते अचइत्यकारः
स्पष्टेङ्कृतेचाविशिष्टंदीर्घं पूर्ववत्रासिद्धमितिवचनात्संधिर्नवति अमुमुर्ञ्चः अमुमुर्ञ्चा अमुमु। ८२
यप्पां अमुमुयग्भिः एवंसर्वत्रयोज्यं अ अंत्यसदेशास्येतिअनंत्यविकारेत्यसदेशास्येतिअडेरे
वदात्परस्यवर्णमात्रस्यनत्वंदस्यचमत्वमित्यस्मिन्पक्षेअमुमुयञ्जः अमुमुयञ्चौ अमुमुयञ्चः।
अमुमुयञ्चं अमुमुयञ्चौ अमुमुर्ञ्चः अमुमुर्ञ्चा अमुमुयप्पां अमुमुयग्भिःएवंसर्वत्रयोज्यं अ
असेरितिप्रतिषेधात्रात्वाभावेननवतीति मुनयत्रापिमुत्वंनेष्यतेतस्मिन्पक्षे अदञ्जः अद।
ञ्चौ अदञ्चः इत्येवमादिः तञ्जश्च योज्यम् अ स्त्रीविवक्षायां यस्मच्छब्दस्मिन् मुनिदीन्ना

ङ्ङीतिङ्ङीनवति ङकारःङ्याम्मदःङ्इतिविशेषणार्थः पूर्ववत्तन्संज्ञाऋचश्त्यकारस्यरंक्वाविति
तिपूर्वस्याणःदीत्वं शार्ङ्गी गौरीवन्नेयः एवंशतीची समीची सध्रीची एवमादयो योज्याः छ नपुंस
के शाक् शार्ङ्गि शत्यक् शतीची शत्यञ्चि जदक् जदीची जदञ्चि सम्यक् समीची सम्य
ञ्चि सध्र्यक् स ध्रीची सध्र्यञ्चि तड्यक् तडीची तड्यञ्चि यड्यक् यडीची यड्यञ्चि इत्यपि
तथैवशेषःपुंवन्नेयः एवमितरेपियोज्याः ॥ ॥छ॥ ॥एवंपंचवस्त्रकेद्वितीयंनामवस्त्रंपरिसमाप्तं॥
॥ ॥छ॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ धर्म्मोदानदयाग्निवारिमतयोगौरीविभुश्चन्नपुंधनुश्चास्रुची
वधूपितृश्वशुरविद्वत्पत्यश्चंडमस् राजाकर्तृयुवत्पेद्यवध्यःसंख्यांचुछन्तंतथा तञ्जदांश्च। ७५

विदंवृत्राद्वृत्रिपुणादिग्रहणमात्रमेतत्कृतं छ इहधर्म्मेश्रितोमोक्षमार्गइत्येवमादिषुविभक्त्यर्थोवग
म्यतेविभक्त्यासश्रूयमाणायामधिकृतःश्रवणमितिचेत् त्रिणपराजार्थाद्यूत्पत्रणिजोमित्यधिक्र
त्य सुपोधुमृदोरित्यनेनसुपःजञ्जवति क्रमृदोरवयवस्तस्येतिसुपःनाद्यःक्रियते कथंमृत्संज्ञो
तिचेत् ङसिङसोरित्यादिसंज्ञायांमृत्संज्ञायानवितव्यंजातःससंज्ञाविकल्पमनुवर्त्तयिष्यामः छ ।
तद्यथा तत्रसइतिसामान्यसंज्ञाहयग्वरंवंद्वाइतिविशेषसंज्ञाःक्रियंते तासांयथाक्रममुदाह
रणान्यनुक्रमिष्यामः तद्यथा कुंनइतिस्थिते जपूविधानसामर्थ्याडपशब्दात्सोहलते सुपोजेरिति
सुपःकुंनशब्दाताया एकवचनस्य स्येचहलेसइत्यधिकृत्य सुपोसुपा सुवंतंसुवंतेनसहसोजायते

सङ्ज्ञितिसामान्यसंज्ञाङ्ज्ञितिसंज्ञाक्रियते पदाश्रयमिदंकार्यमित्युपस्थितमिदंसूत्रे समर्थेपदवि-
धिरिति पदानांयोविधिर्विधीयते ससमर्थानामेवयथास्यात् नासमर्थानामिति किंपुनःसाम
र्थ्यमितिचेत् इत्थम्भूतानामर्थानामेकार्थीभावःसामर्थ्यं इत्थंकृतसिद्धार्थीनांपदानामे-
कार्थेवृत्तिः सामर्थ्यंपरस्परव्यपेक्षावातत्रसतिसामर्थ्येद्विधावाक्यपरिसमाप्तिर्नैकेपित्यन्यते
ङित्येकंसमुदायेचङित्येकंतावतदेवदत्तगुरुदत्तजिनदत्तानोऽनामितिङित्येकंतुजिक्रियापरि-
समाप्यतेनसमुदायेसमुदाये यथागर्गाः शतंदण्ड्यतामिति त्रिभिर्नश्वराजानोहिरण्येनानयंति
नचङित्येकंदंड्यंतिकिंतर्हिसमुदायेशतदंडनंप्रकल्पते यथालोकेतथाशास्त्रेपिक्वचित्ङित्येकं

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजी इंस्टीट्यूट मेमोरियल

परिसमाप्यते यथाग्नेयौवितिऐसंज्ञाग्नाकारादिषुङित्येकंपरिसमाप्यतेनसमुदायेतथासंज्ञा
समुदायेपरिसमाप्यतेनचङित्येकमितिपदसमुदायस्यसंज्ञानवति एवंसत्यांसंज्ञायां इदि-
त्यधिकृत्य ङिच्चिन्त्यन्यासर्ध्यर्थीनावातीत्य संज्ञितिमुद्दिश्यङित्प्रत्ययश्चाद्यथानुपूर्व्वी-
योगपद्यसंपत्साकल्यांतोक्तावितिऽधिकरणेसमीपेद्वोऽन्यर्थीभावेऽतीतौवर्त्तमानेहश्च-
गमेऽङित्प्रत्ययोवेपश्चाद्भावेयथाऽङित्स्यार्थेपरिङ्यां युगपद्भावेसंपदिसाकल्येऽन्तेऽर्कोचवर्त्तमानः
ङिसंज्ञंसुवंतंसमर्थेपूर्व्वेपदंसुवंतेनोत्तरपदेनसमर्थेनसहविवक्षायांसङ्ज्ञितिसामान्यसंज्ञा इदि-
तिविशेषसंज्ञांचत्यजते इतिअत्रान्यासार्थेवर्त्तमानंनङित्येतङ्ङिसंज्ञंकंपदंसमर्थेनोत्तरपदे।

नसहविवक्षायांहइतिविशेषसंज्ञानभवति तत्रेवेतिविकल्पार्थेतुल्यायनपदाधिकारान्नावाद।
सतिवाक्येतदर्थद्योतनान्कपायभूतेनास्वपदविग्रहेणार्थैःपदमेतेते कुंनस्यान्यासःसमीपं।
इतिसत्यांहिमसंज्ञायां ह्रस्वत्वाइतिमत्संज्ञाप्रतिषेधे नात्र जिग्परान्नाथीघ्नुवणिनोरित्या।
धिकृत्य सुपोधकमृदोरितिसुपःनञ्नवति कःनपू नाञ्चकैरवं नवुजुन्निनासम्पोचितिविशेष
संज्ञा नपकुंनइतिस्थिते ङ्याम्नदृइत्यधिकृत्यसोक्ते हादिहृसविधेरुत्तरस्यसुपःनञ्नवति
म्त्वे-६ इतिनपिप्राप्ते नांतोकायाइतिन्अकारांतात्हात्परस्यसुपःनबूवतिन्अमादेशस्तुनवति।
काविनन्कीकञ्रीयित्वा इतिनपंप्रतिषिध्यन्अमादेशःक्रियते पूर्ववीमीतिपरःपूर्वत्वेहते नपकुं ७६

नमित्येकविभक्तित्वेएकपदंनवति ह्रस्व एवंयथाहृद्यावदवकाशाइतिस्थिते ह्रस्वाननतिक्रम्य।
यावानवकाशाइतिविगृह्य यावद्यथावधृत्यसाहरूपइत्यनेनयावद्यथाइत्येतौशाद्योसुवंतौस
मर्थौयथासंख्यंन्अवधृत्यसाहरूपयोर्द्वयोर्द्वन्द्वमानोसुवंतेनोत्तरपदेनसहविवक्षायांसइति।
सामान्यसंज्ञांहइतिविशेषसंज्ञांबाधतेइतिहसंज्ञाक्रियते परिमितेनातिप्रशस्तनिषेधोवधृ
तिः अथवाप्रशस्तस्यनिर्हीनरूपमानविपरीतस्यप्रतिषेधोवधृतिःसाहरूपं योग्यतावीप्सानुत्तरप।
दार्थीनतिवृत्तिश्चेतियथाशाब्दस्यार्थःपूर्ववदन्यत्यथाहृद्यमतिथीन्नोजर्यैव दवकाशंयावद। य=२
मत्रंयावद्दोहनम् ह्रद्य धर्म्मेश्रितश्रीश्रितइत्येवंव्यवस्थितेकर्म्मणीतिद्वयःएकवचनेहते ॥

भुक्तयुवांद्वोस्त्रीयुवाविति ऋकक्रुश्त्येतेषांइवर्णो वर्णयोरचिपरतःइयुवङ्श्त्येतावादेशौ
भवतः इतिइयादेशोचक्ष्यते श्रितोक्तोक्तेर्वेतिविकल्पाधिकारमुवर्तेनात् वाक्यमपिसाकाङ्क्ष
वति धर्म्मश्रितःश्रियंश्रितःइतिविग्रहेषमित्यधिकृत्य इन्नछितातीतपतिगतात्पस्तैरिति इवं।
तंसमर्थैपूर्वपदंसमर्थैःप्राङ्नआपन्नश्रितअतीतपतितगतअत्यस्तइत्येतैःसुवंतैरुत्तरपदैस्सह
विवक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञांषमितिविशेषसंज्ञांचक्ष्यते इतिषसंज्ञाक्रियते पूर्ववत्सुपःनपिङ्
तेसमुदायस्यभृत्वादिविधिः धर्म्मश्रितःश्रीश्रितः इ मदकुटुसुमसुरभिइतिस्विते नायांङ्।
तायांमदेनपटुःकुसुमेसुरभिरितिविग्रह्य नागुणोक्तार्थेनेनेरिति नांतंसमर्थेपूर्वपदंगुणव ७१

चनेनभ्राद्यर्थेनेनकनपर्यायवाचकैरुक्तसमर्थैसुवंतैस्तत्पदैःसहविवक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञा
षइतिविशेषसंज्ञांचक्ष्यते पूर्ववदन्यत् मदपटुःकुसुमसुरभिः इ कुंडलहिरण्यप्रज्ञाहिता।
इत्येवंव्यवस्थिते सविधानसामर्थ्यात् तादर्थ्येनभ्राद्यर्थवक्तव्येतिउपसंख्यानाद्वाभ्राद्यर्थवति कुंड।
नायहिरण्यंप्रज्ञाभ्योहितंइतिविग्रह्य भ्राद्यर्थेवतिहितसुखरक्षितैरिति भ्रवंतंसमर्थेपूर्व
पदंविकृतिनिमित्तेनषष्ठ्यंतसुवंतेनतदर्थेनभ्राद्यर्थवतिहितसुखरक्षितइत्येतैसुवंतैःसमर्थैरु।
त्तरपदैःसहविवक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञांषइतिविशेषसंज्ञांचक्ष्यते पूर्ववदन्यत् कुंडलहि
रण्यप्रज्ञाहितोजिनधर्मः इ संसारनयमृत्युनयइतिस्विते कायांङ्तायांसंसाराज्जयंमृत्योर्नेय

मितिविग्रह्य कानीनिरिति कांतंसमर्थंपूर्व्वपदंनीनिरित्ययंवाचकैःसुवंतैःसमर्थैरुत्तरपदैःसहवि।
वक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञांचमितिविशेषसंज्ञांचलभते पूर्व्ववदत्रसंसारभयंमृत्युभयम्
च जिनधर्म्मोमोक्षमार्ग इतिस्थिते तायांहतायांजिनस्यधर्म्मःमोक्षस्यमार्ग इतिविग्रह्य ताँ३।
त्यनेनतांतंसमर्थंपूर्व्वपदंसुवंतेनसमर्थेनोत्तरपदेनसहविवक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञांचं इति।
विशेषसंज्ञांचलभते जिनधर्म्मोमोक्षमार्गः च अक्षेशौंडःपानेशौंडइतिस्थिते ईदित्यंक्यांह।
पृ-२ तायांअक्षेषुशौंडःपानेषुशौंडःइतिविग्रह्य ईँशौंडैरिति ईदंतंसमर्थंपूर्व्वपदंशौंडपर्य्यायवा।
चकैःसुवंतैःसमर्थैरुत्तरपदैःसहविवक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञांचमितिविशेषसंज्ञांचलभते ७८

पूर्व्ववदत्रपृ-२

अक्षेशौंडःपानेशौंडः च पंचनपूरणषष्ठकारकइतिस्थिते सर्व्वत्रतायांहतायांपंचानांपूरणानांस
माहारःषण्णांकारकाणांसमाहारइतिविग्रह्य दिक्संख्येसंज्ञायामित्यधिकृत्य हृदर्थद्युसमाहारइ।
तिहृदर्थेअपत्यादौद्योद्यत्रावस्थितेसमाहारेचगम्यमानेदिग्वाचकंसंख्यावाचकंचसुवंतं
समर्थंपूर्व्वपदंसुवंतेनसमर्थेनोत्तरपदेनसहविवक्षायांसइतिसामान्यसंज्ञांचमितिविशेषसं
ज्ञांचलभते संख्यादेरश्चेति संख्यादिसंज्ञकःहृदर्थद्युसमाहारलक्षणःरसंज्ञकोनवतिषसं।
ज्ञकश्चपूर्व्ववत्सुपःपिहृते अकारांतोत्तरपदोरःस्त्रियांभाष्यतइतिस्त्रीलिंगानुशासनात्।
ङ्याम्नदःस्त्रियामित्यधिकृत्य ङीरवितिचानुवर्त्तमाने राद्दिति अकारांतात्रसंज्ञकान्नदः

ङ्ङ्ङ्

ङीष्प्राप्ते (६७) पुरुषात्समाणेवाऽत्यनुवर्त्तमाने वक्रादेरिति वक्रादिगणात्स्त्रियांवर्त्तमानादाङीनवति पूर्ववा॰ दन्यच्चित्रागवोयस्यवक्राःवह्वोवाक्रमार्याःअस्येतिविग्रहे अन्यपदार्थेनेकंवमिति अन्यपदार्थेवर्त्तमानंअनेकंसुबंतंसमर्थेवसंज्ञकंनवति इत्तिपदस्यव्यतिरिक्तपदार्थोन्यपदार्थः पूर्ववदन्यत् अयंत्रुविशेषः शोनपीत्यधिकृत्य स्त्रीगोमीत्रु इतिन्यग्रोधः स्त्रीत्यंतः गोशब्दश्चतदंतस्यमदःघादेशोनवति स्त्रियांपुंवदिति मक्तपुंस्कात्परः स्त्रीत्यंऊत्प्रवर्क्षितःपुंवन्नवति एकार्थेडुंतप्रियादिवर्क्षितेद्योपरतःस्त्रियाम् स्वांगादृक्षिशाङ्गः नरःपन्नतिभ्यःकवितिचानुवर्त्तमाने ऋन्नोरितिऋकारांतात्मन्नाश्वसंज्ञकेवर्त्तमानात्मांतः

DR BHAU DAJI MEMORIAL

कन्नवतीतिकपू पकारेनकपीत्यत्रविशेषणार्थः ऋदृदृशांघेवित्यधिकृत्य केणेइतिकेपरत्रावस्थितेपूर्ववत्णःघादेशोनवतीतिघादेशेप्राप्ते नकपीतिकपिपरतःघादेशोनभवति चित्रगुःवक्राक्रमारीकः ङ वक्रसुबंतसन्निधानेप्येवमेव त्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्वाधिगमसमर्थविज्ञानविशेषः त्रयःकालाःगोचरायेषांतेत्रिकालगोचराः इतिअन्यपदार्थेनेकंवमितिवसः नवि द्यतेअंतोयेषांतेअनंताःइतिणेपिवसः नञोनित्यधिकृत्य अचीतिनञःअचिपरतःअनादेशःक्रियते नखंमदंतस्याकावितिनकारस्यरेफादेशे अचीतिपुनरात्मानखंनाभवति एवंअनंताश्चतेपर्यायाश्चतेअनंतपर्यायाः इतिविशेषणंविशेष्येणेतियमःत्रिकाल॰

गोचराश्चतेऽप्यनंतपर्यायाश्चतेत्रिकालगोचरानंतपर्यायाश्चेतिएषोपियमः एवंत्रिकालगोचरा
नंतपर्यायैरुपचितानित्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितानिइति साधनंकृतावश्यं साधनवाचि
सुबंतंपूर्वपदंकृदंतेनसमर्थेनोत्तरपदेनसहविवक्षायांवश्यत्वंसंपद्यतेभवति इत्यियमः जीवः आ
दिर्येषांतानीमानिजीवादीनीतिएषोपियमः जीवादीनिचतानिद्रव्याणिचतानिजीवादिद्रव्याणि।
तिन्नयमपिविशेषणंविशेष्येणेतियमः त्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितानिजीवादिद्रव्याणिच।
तानित्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्याणीतिन्नयमपिविशेषणंविशेष्येणेतियम
स्त्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्याणांतत्वंत्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादि ६१

द्रव्यतत्वमितिताइत्यनेननियमः त्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्वस्याधिगमः त्रि
कालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्वाधिगमः इतिताइतियमः एवंत्रिकालगोचरानं।
तपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्वाधिगमस्यसमर्थैः त्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्य
तत्वाधिगमसमर्थइतिन्नयमपिताइतियमः विज्ञानमेवविशेषः विज्ञानविशेषइतिन्नयमपि।
विशेषणंविशेष्येणेतियमः त्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्वाधिगमसमर्थैः वि
ज्ञानविशेषोयस्यसन्नवतित्रिकालगोचरानंतपर्यायोपचितजीवादिद्रव्यतत्वाधिगमसमर्थविज्ञ २
नविशेषः इति भव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरस्याद्वाददिनकरप्रभाप्रहतमिथ्या।

डेप्येव्याधे ।६३। वादांधकारोवर्द्धमानः नव्याश्चेतेजनाश्चेतेजना इतिविशेषणंविशेष्येणेतियसः कमलानामाकराःकमलाकराइतितान्यः नव्यजनाश्चेतेकमलाकराश्चेतेनव्यजनकमलाकराः इतिविशेषणंविशेष्येणेति यसः नव्यजनकमलाकराणांस्रवबोधनंनव्यजनकमलाकरावबोधनमिति तासःनव्यजनकमलाकरावबोधनंकुर्वंतीत्येवंशीलाःइतिविग्रह्य कर्मण्यण्चेरष्टंइतिचानुवर्त्तमाने कृञोहेतुशीलानुलोम्येशब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमंत्रपदेइतिहेतुः टोनवतिहेतौशीलेस्रानुलोम्येचगम्यमानेशब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमंत्रपदवर्जितेः कर्मणिण्वाचीतिटः टकारः टिद्वाणञ्द्व्यचःइतिविशेषणार्थः गागयोरितिण्यु रंतोणकारेति ६२

रपरत्वं नव्यजनकमलाकरावबोधनकरइति वाग्मिडिति वाक्यंवंतंसमर्थंपूर्व्वपदंमिडंतवर्द्धितंकृदंतेनसमर्थेनोत्तरपदेनसहविवक्षायांषसंज्ञानवतिइति षसःनव्याश्चेतेकराश्चेतेनव्यकराइतिविशेषणंविशेष्येणेतियसःनव्यजनकमलाकरावबोधनकराःनयकराःयस्यसनवति। नव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरइति अयमपिअन्यपदार्थेनेकंवमितिवसः दिनंकरोतीत्येवंशीलः पूर्व्ववत् टेरुक्तेवाग्मिडिति षसेचदिनकरः स्याद्दश्चासौदिनकरश्चस्याद्दादिनकरःइतिविशेषणंविशेष्येणेतियसःनव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरश्चासौस्याद्दादिनकरश्चनव्यजनकमलाकरावबोधनंयकरस्याद्दादिनकरइतिन्यायमपिविशेषणं। कस्न=१

।ऽ३।

विशेष्येणेतियसः नव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरस्याद्वाददिनकरप्रभानव्यजनक।
मलाकरावबोधनकरनयकरस्याद्वाददिनकरप्रभाऽइति तासूः नव्यजनकमलाकरावबोधनक
रनयकरस्याद्वाददिनकरप्रभयाप्रहृतः नव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरस्याद्वाददिनक
रप्रभाप्रहृतःऽइतिसाधनंहृतावबुद्धनमितिषसःमिथ्यावदनंमिथ्यावादः नावेधन्नूधकारःचजोः
कुघिण्यतोस्तेमिटऽइतिविशेषणार्थेः नकारःज्ञित्यत्वविशेषणार्थेः नञ्जोतऽइति नञ्जः नकारस्य
ऐञ्जवतिञ्जिनितित्वेपरतः मिथ्यावादश्चासावंधकारश्चमिथ्यावादांधकारऽइतिविशेषणंविशेष्येण
तियसः नव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरस्याद्वाददिनकरप्रभाहृतःमिथ्यावादांधकारो ऽ३

येनसनवति नव्यजनकमलाकरावबोधनकरनयकरस्याद्वाददिनकरप्रभाहृतमिथ्यावादां। ५-१
धकारऽइति नञ्पदार्थेनैकंत्वमितिवसःकोसौवर्द्धमानः स्व ल्लक्षन्यग्रोधऽइतिस्थिते ल्लक्षश्चन्य
ग्रोधश्चेतिविग्रह्य चार्थेद्वंद्वऽइति चार्थेवर्त्तमानंनञ्नैकंसुबंतंतुल्ययोगंद्वंद्वस्योनवति सहेतितु।
ल्ययोगेऽत्यनुवर्त्तनात् चक्रतोर्थेऽइतिविशेषणाद्वासमुच्चयान्वाचयोमिश्रकृतोऽइतरेतरयोगस
माहारेद्वंद्वोनवति एषांभूतानामर्थानामेकस्मिन्पृथगुपदिष्टेनञ्पदेतस्मिन्द्विप्रकृतेतर।
ध्यावापःसमुच्चयःगांचाश्वंचपुरुषंचाहरेतिमानोवेवस्यतानेतृत्रिमुपयातिसुरयाऽवकुमेदी ९-९
तथासमुच्चयप्रधानाप्रधानविवक्षायामन्वाचयःनावंशोनिक्षामटयदिपन्नपसिगांचानय एष।

भूतानामर्थानामेककालविषयक्रियाभिसंबंधेनान्योन्यानतिक्रमतत्क्षणस्त्रैप्रधानइतरेतर
योगः एतद्भूतानामर्थानामेककालविषयक्रियाभिसंबंधेनान्योन्यानतिक्रमतत्क्षणस्समुदा।
यःप्रधानःसमाहारः पूर्ववदन्यत्र त्रयंतुविशेषः प्राणितूर्यसेनांगानांद्वंद्वएकवदित्यधिकृत्य
वातरुमृगतृणाश्वान्यवृंजनपश्वश्ववडवपूर्वापराधरोत्तरपश्चिमाः इति तरुमृगतृणाश्वान्यवृंज
नपशुवाचकानांत्रश्ववडवपूर्वत्रअपरश्चधरश्चोत्तरश्चेत्येतेषांशब्दानांपश्चिमवाचकानांचद्वंद्वभिन्ना।
षयाएकवद्भवतीतिवाएकवद्भावःयदाएकवद्भावः तदा सनपुंसकलिं
गोभवतीतिनपुंसकलिंगतिदेशाःक्रियंते तत्तन्यग्रोधश्चतत्तन्यग्रोधो एवंवक्षप्लक्षपिचुवत्सदिरप। ८४

लाशोधवखदिरपलाशाः अत्रैकसंज्ञाविधौसर्वस्मिन्वृत्तिविषयेकर्त्तव्येप्रयोगनियमइतिवक्तव्यंते
वौक्तेन्यगिति संज्ञाविधायिनिशास्त्रेयद्यत्पनयाविनत्यानिर्दिष्टंतत्तत्पूर्वंसंज्ञंभवतीतिन्यायः।
कंजातपूर्वंप्रयोक्तव्यं राज पुरुषःस्वर्गगतःवसेच ईक्षितृशोषणेवडति ईवंतेविशेषणंचवसः
मांसपूर्वंप्रयोक्तव्यं कंठेकालःअरसिलोमाचित्रगुःसवलगुः तंइतितसंज्ञकांतंशब्दरूपंवेसपूर्वं
प्रयोक्तव्यम् कृतकटःविश्रुतकीर्तिः द्वंद्वेशुइतिद्वंद्वेसमासेशुंतंपूर्वंप्रयोक्तव्यं पटुगुप्तो मनुगुप्तो
अजाद्य दितिअजाद्यकारांतंद्वंद्वेसपूर्वंप्रयोक्तव्यम् इंडश्चंडो इंडवायू अल्पाच्तरमिति अल्पाच्।
तरंद्वंद्वेसपूर्वंप्रयोक्तव्यम् धवखदिरं धवाश्वकर्णं अल्पपदंपूर्वइतिसेयमुत्तरपदंतत्पूर्वसंज्ञंभव।

तीति ऋत्तरपदस्यकसंज्ञातथोचेवोदाहृतम् ॥ ॥ इतिपंचतन्त्रेकतृतीयमविधिवस्तुपरिसमाप्त
म् ॥ ॥श्री॥ ॥३॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥ऋविधिविकल्पमनुवर्त्तयिष्यामः॥ ॥
तद्यथा॥ नृपगोरपत्यंकपटोरपत्यमितिविग्रहे ऋपत्यार्थेविवक्षायां॥तस्यापत्ये॥ तस्मऋपत्यमि
तिचावर्थावेतयोःसमर्थ्योःपरस्परमपेक्षमाणयोर्इत्तिः न स्येत्येतत्सूत्रेप्रथमंसन्निधिर्हतस्मा
तत्पऋत्पद्यते ऋपत्यार्थोनिक्षेपेऽनुक्तः॥समर्थीतृप्रथमाद्वा॥ इतिसमर्थीदितिचप्रथमादितिचैवे
तिचएतत्त्रितयमधिकृतंवेदितव्यमिति समर्थीत्प्रथमादित्यनुवर्त्तमानेविकल्पाधिकाराद्धाता।
स्यादिःशेषस्यांतेन्यःयथाविहितंत्योनवतिकश्चासौत्यःऋतइत्यधिकृत्य ग्राम्योरण्इति ग्राम्यो। ६५

यैर्थोवक्ष्यतेतेषु ऋत्संज्ञकःऋमधिकृतोवेदितव्यः सत्यःपरऋत्यधिकारात्ऋसंज्ञकोभूत्वापरःक्रि
यते ऋपत्यार्थस्यत्येनोक्तत्वात् ऋपत्यशब्दस्यनिर्वृत्तिः णकारस्येत्संज्ञा णकारःञ्णित्यचःऋत्वा।
द्यामादेरितिविशेषणार्थः ऋकृत्माऽइतिमृत्संज्ञायां सुपोधमद्वेरितिसुपःनिवृत्ते यत्येतदादिगु
रितिगुसंज्ञायांसत्यां गोर्मजैरैवित्यधिकृत्य ञ्णित्यचऽइतिचानुवर्त्तमाने ऋत्यचामादेरिति ञ्णि
तिऋतिपरतःगोरचामादेरचोवृद्धवति स्वानेंतरतमः स्वादावधेऽइतिपदत्वेपाशे यचिनःइतिन।
त्वात् नस्ये तधिकृत्य नोपुंसोऽ तीतिचप्रसक्त्य कद्वोरोस्वयंनुवर्ऽइति वद्भूशब्दस्यनवर्णोन्त्य
चगोर्नस्यर्ऽकारादेशोनवति स्वयंभूशब्दंवक्ष्यित्वाऽतिपरतः इतिनकारस्यर्ऽकारः ऋवोदे।

गः पूर्ववत्स्वादिविधिः अपगवः कापटवः ङ अकंपनस्यापत्यं आश्वग्रीवस्यापत्यं इतिविगृह्य
पूर्ववदणिपाशे अश्वाक्रोर्हरित्रिति तस्येतितासमर्थात्सूत्रेप्रथमंसन्निविष्टात्अकारांतान्मृहः
वक्रादेश्चअपत्यार्थेनिधीयेऽत्यंजकःइञित्यंयंत्योनवति अकारःगेवर्णः नत्वाद्यस्यङ्योचेति।
अकारस्यवं पूर्ववदन्यत् आकंपनिः आश्वग्रीविः ङ तथागार्गस्यापत्यमितिविगृह्य पूर्ववदा।
णिञिञिषाशे हृदेकुंजादिभ्योञ्फञित्यधिकृत्य गर्गादेर्यञिति तस्येतितासमर्थाद्गर्गादेर्गणात्सू
त्रेप्रथमंसन्निविष्टात्यरःहृदसंज्ञकेअपत्यार्थेनिधेयेऽत्यंजकः यञित्यंयंत्योनवति अकारःगे।
वर्णः किंपुनर्हेदं पौत्राद्विहृदमिति पुत्रस्यापत्यंपौत्रंप्रथमस्यनिर्दिश्यमानस्यपौत्रमारभ्यऊर्द्धं ६९

यदपत्यंतत्पूर्वापत्येकंहृदसंज्ञकंनवति नत्वाद्यस्यङ्योचेत्यकारस्यवं पूर्ववदन्यत् गार्ग्यःवहो
ञिस्यराजार्षेर्युन्युवणिञोरित्यधिकृत्य ऐर्वृञुषेतेनैवास्त्रियामितिपुस्कृत्य यञञोरितिअप।
त्येषुवृञुषुस्त्रीवर्ज्जितेषुविधीयमानयोर्यञञोरुञ्नवति त्यदेत्याश्रयमितिणेपिञेषो नोमतागो
रितिप्रतिषेधः गार्गीः ङ गार्ग्यस्यापत्यविवक्षायामपि एकतिं इतिएकणवत्योनवति अ पत्या
र्थेइतिनियमात्तयजेवनवति यञ्ञेगार्ग्यश्राद्धाद्विधीयते इति प्रथमादेवत्येप्त्यक्तिः गार्ग्येइत्येवन
वति यदाऽजीवदंशप्त्यविवक्षितातदा जीवतितुवंशेयुवास्त्री इतिवंशेजीवतिपौत्राद्यपत्यंस्त्री।
वर्ज्जितंयुवसंज्ञकंनवति तस्मिन्यूनापत्येविवक्षितेगार्गेजीवतिसतिगार्ग्यस्यापत्यमितिविगृ

ङ्ङेवाप्
।९७।

ह्य पूर्ववद्गार्गीभ्राह्मादेवञ्ञेवद्यञ्ञे ततोयूनीतितनः ह्रस्वांतादपित्योत्पत्तिर्नेवति युवापत्यवि
वक्षायांसंचैकएवेतिवचनात्ह्रस्वांताद्यूनिएकएवत्योभवति कश्चासौत्यःनडादेःफणित्यधिक
त्य यञ्ञिञोरिति यञंताद्यिञंतात्तासमर्थात्प्रत्यपत्यार्थेनिक्षनेवाफणित्ययंत्योभवति णकारःणेव
र्थः गोरित्यधिकृत्य प्रायनेयीनीयियःफढखछघांत्पादीनामिति प्रायनणेयईनईयढ्ढकेषु
तेष्वादेशाभवंति फूढखछघइत्येतेषांत्यस्यादौवर्त्तमानानां संस्थानतिदृष्ट्याइतिफकारस्यप्रा
यनादेशोभवति नत्वादकारस्यखंणत्वं गार्गीयणः ञ्च वायुवेगायाःप्रत्यंवासवदत्तायांप्रत्य।
त्यमितिविगृह्य प्राग्दोरणिघ्राञ्ञे तदपवादः स्त्रीभ्योढणितिस्त्रीवाचकेभ्यःतासमर्थेभ्यःप्रत्य २ ९७

र्थोनिक्षनेरुत्तमंङ्गकःवाढणत्वति णकारःणेवर्थः प्रत्ययेनयी।नीयियःपढखछघांत्पादीनामिति
ढकारस्यणयादेशाः पूर्ववदन्यत् वायुवेगेयः वासवदत्तेयः ञ्च सुलोचनायाःप्रत्यमसुतायाः
प्रत्यमितिविगृह्य पूर्ववदणिढणिञ्चघञ्ञेस्त्रीवाहिभ्योणित्यधिकृत्य नदीमानुषीभ्योऽन्यस्ता
दाख्यायंइति तस्मेतितासमर्थेभ्यःनदीवाचकेभ्यःमानुषीवाचकेभ्योऽवक्लिंतेभ्योमत्स्यःतत्संज्ञासू
तेभ्यःप्रत्यपत्यार्थेनिक्षनेवाप्रणित्ययंत्योभवति कोऽयं प्रत्ययादेर्ढकारोभवति
यस्यमत्स्यःऽसंज्ञोभवति पूर्ववदन्यत् सौलोचनः सौतारः ञ्च दत्तायाःप्रत्यं नडायाःप्रत्य
त्यमितिविगृह्य प्राग्दोरिणिति प्रणिघ्राञ्ञे तदपवादः स्त्रीभ्योढणितिढणिघ्राञ्ञे नदीमानुषी।

न्योऽन्यस्तदपत्यान्यञ्इतिपुनरणिञ्प्राप्ते चत्वंइति चचोमृदस्तासमर्थेभ्यःपत्यार्थेनिधानेवाढणि
त्ययंत्योनवति पूर्ववदन्यत् दात्रेयः भाडेयः च दुर्योधनस्यापत्यंवन्निष्टर्सापत्यमितिविगृह्य वा।
ञ्जोरणितिञ्अणिञ्प्राप्ते तदपवादःञ्अद्राक्षादेरितिञ्जिञ्प्राप्ते त्रिवादिभ्योणित्यधिकृत्य कुर्दृष्यंधक
वृष्णिभ्यइतितस्येतितासमर्थेभ्यःकुरुवाचकेभ्यःऋषिवाचकेभ्यःअंधकवाचकेभ्यःवृष्णिवाचकेभ्यश्च
ञ्अपत्यार्थेनिधानेऽत्संज्ञकःवाञ्अणित्ययंत्योनवति पूर्ववदन्यत् दौर्योधनः वान्निष्टः कथंऋषी।
णमुत्तमऋषिवृद्धाधर्म्मभावनापरायणानामपत्यापत्यवत्संबंधोस्ति तेनऋषिग्रहणेनग्राम्य
यूतीनांग्रहणंनवति च क्षत्रियेणस्यापत्यंदाक्षिणेर्सापत्यंइतिविगृह्य ञ्अणिञ्जिचप्राप्ते कुर्वादे ८८

भ्योऽत्यधिकृत्य सेनांतत्क्षत्रियाकारिण्यइत्यैति तस्येतितासमर्थेभ्यःसेनांतत्राह्येभ्यःतत्क्षत्रियाद्राज्ञा
स्त्रियश्च ञ्अपत्यार्थेनिधानेऽत्संज्ञकःवाऽञ्जवति चशब्दात्क्षत्रियश्च पूर्ववदन्यत् क्षात्रियेणिः क्षा।
त्रियेण्यः हारियेणिः हारियेण्यः पूर्ववत्राम्सिद्धमितिषत्वणत्वयोरसिद्धत्वात्सेनांतत्वंनवति च पं।
चालस्यापत्यंविदेहस्यापत्यमितिविगृह्य पूर्ववत्ञ्अणिञ्जिचप्राप्ते राष्ट्रक्षत्रियाञ्ञ्यैञ्जिति तस्ये।
तितासमर्थेभ्यःराष्ट्रसमानक्षत्रेभ्यःराजवाचकेभ्यःअपत्यार्थेनिधानेऽत्संज्ञकःवाञ्ञ्यंत्योन
वति ञ्यैरिति इतऊर्ध्वंवक्ष्यमाणास्याःञ्यसंज्ञकानवंतीत्येवोधिकारोवेदितव्यः इत्यधिकाराद्
ञ्यःञ्यसंज्ञायांसत्यां वक्ष्यते ञ्यैण्यराजाश्वीद्युन्युवण्यैरित्यनुवर्त्तमाने ञ्यैर्वक्ष्यतेनैवास्त्रियाम्

न्योऽन्यस्तदाख्यान्यऽइतिपुनरणिञ्ञे चचेऽइति चचोमृदस्तासमर्थेभ्यःपत्याथेनिधानेवाढणि
त्ययंत्योभवति पूर्ववदन्यत दाक्षेयः नाडेयः ञ्च कुर्योधनस्यापत्यंवनिष्टस्यापत्यमितिविगृह्य ण्ञा।
ञ्जोरणितिञ्ञणिञ्ञे तदपवादःञ्यङ्कोदेरितिइञिञ्ञे त्रिवादिभ्योणित्यधिकृत्य कुर्द्दृष्यंधक
वृष्णिभ्यश्चेतितस्मेतितासमर्थेभ्यःकुरुवाचकेभ्यःऋषिवाचकेभ्यःअंधकवाचकेभ्यःवृष्णिवाचकेभ्यश्च
ञ्यपत्याथेनिधानेऽतसंज्ञकःवाञ्ञणित्ययंत्योभवति पूर्ववदन्यत दौर्योधनः वार्ष्णिः कथंऋषी।
णामुत्तमत्वमाद्दिदृक्षाधर्म्मभावनापरायणानामपत्यापत्यवत्संबंधोस्ति तेनऋषिग्रहणेनग्राम्य
यूनांग्रहणंभवति ञ्च धृतिषेणस्यापत्यंहरिषेणस्यापत्यंइतिविगृह्य ञ्यणिञ्ञिचप्रत्ये कुर्द्वोदे ८८

र्प्पेऽत्यधिकृत्य सेनांतत्रक्षणाकारिभ्यश्चेति तस्मेतितासमर्थेभ्यःसेनांतत्रक्षेभ्यःक्षत्रियवाचकेभ्यश्च
भ्यश्चञ्यपत्याथेनिधानेऽतसंज्ञकःवाऽञ्ञवति चशब्दात्तणप्रत्ययश्च पूर्ववदन्यत धार्तिषेणिः धा।
र्त्तिषेण्यः हारिषेणिः हारिषेण्यः पूर्ववत्रासिद्धमितिषत्वणत्वयोरसिद्धत्वात्सेनांतत्वंभवति ञ्च पं।
चालस्यापत्यंविदेहस्यापत्यमितिविगृह्य पूर्ववत्ञ्यणिञ्ञिचप्रत्ये राष्ट्रभूक्षत्रियेभ्यश्चेतितस्मे।
तितासमर्थेभ्यःराष्ट्रसमानक्षत्रेभ्यःराजवाचकेभ्यःञ्यपत्याथेनिधानेऽतसंज्ञकःवाञ्ञित्ययंत्यो
भवति ञ्चिरिति ञ्चतऊर्ध्वंवक्ष्यमाणास्त्याःञ्चिसंज्ञकाभवंतीत्येवोधिकारोवेदितव्यः ञ्चत्यधिकारात्
ञ्जःञ्चिसंज्ञायांसत्यां वक्ष्यते ञ्जिण्यराजाद्यादुन्युवणिञोरित्यनुवर्त्तमाने ञ्चैर्ब्रुकुर्तेनैवास्त्रियाम्

जैप्याप्ये ङिणौ इति स्त्रीवर्जितेषुवक्ष्यपत्येषुविधीयमानस्यञिसंज्ञकस्यत्यस्यलुग्भवति ञिसंज्ञकेनैववक्ष्य
त्येदौत्यंचेत् नप्येकनावः पांचालः पांचालौ पंचालाः वैदेहः वैदेहौ विदेहाः ञु अंगस्यापत्यंवां
गस्यापत्यमितिविगृह्य अणिञ्निञ्अञिचषाञेञ्यङ्गमगधकलिंगसूरमसादण्णिति तासमर्थेभ्यः।
ञ्यङोमद्रमगधकलिंगसूरमसइत्येतेभ्यश्चअपत्याधीनिधानेकृत्संज्ञकःवाणवति ञिरित्या
धिकारादण्णिञिसंज्ञा ऽर्हेकृषुतेनैवास्त्रियामितितेनैवहृतवक्ष्येनपिहृतेऽनेकनावः अंगाःअं
गौ अंगाः वांगाः वांगौ वंगाः ञु अर्हपूजायांधारीडःशत्रहृच्छ्रिणीत्यधिकृत्य प्रशंसेर्हइति ष्ण्य
शंसायांगम्यमानायामर्हतेःधोःपरःशतृश्त्यंत्योभवति शकारःमिङ्नित्कश्तिविशेषणार्थः कृ

कारःअगात्कार्यार्थः मिङ्नित्कश्तिगत्वात् गेयगित्यधिकृत्य कर्तरिशविति कर्तृवाचिनिगोपरतः
शवित्यंत्योभवति शकारःमिङ्नित्कश्तिविशेषणार्थः पकारःगोपिहितिविशेषणार्थः ण्यतो
धेदइतिपरस्यत्वं हृहृत्माइतिमत्संज्ञासोहृते शगिदचोंधोरितिनुम् हल्ङ्याबोद्यःसुसिप्यनजि
तिसोःखं स्कांतस्यखमितितकारस्यखं अर्हनदेवताऽस्येतिविगृह्य सास्यदेवताइति सेतिवासम
र्थात्सूत्रे षष्ठंसन्निविष्टातदेवतासन्निविष्टात्अस्यइत्येतस्मिन्नर्थेकृत्संज्ञकःवाप्यष्ठाविहितं।
त्तोभवतिइति शाण्डोरणित्यधिकारात्अणभवति पूर्ववदन्यत् अर्हतः ञु काकानांसमूहःकाका
णांसमूहःइतिविगृह्य तस्यसमूहः इति तसेतितासमर्थात्सूत्रेषष्ठंसन्निविष्टात्समूहइत्येत।

डैण्व्याण्
।ण्वि।

स्मिन्नर्थे कृत्संज्ञकः वायथाविहितंत्वोनवतीति ष्याञ्ड्रोरण्नवति पूर्ववदन्यत्र काकंवाक्षं छ व्या
करणंव्याक्रियंतेनेनेतिव्याख्याव्याकरणंवेत्त्यधीतेवास्वागमंवेत्त्यधीतेवाइतिविगृह्य तंवेत्त्यधीते
इति तद्धितिश्चसमर्थीसूत्रेषष्ठंसन्निविष्टात्वेत्ति त्रधीतेइत्येतयोरर्थयोःकृत्संज्ञकःवायथा
विहितंत्वोनवति ष्याञ्ड्रोरण्नवति पूर्ववदे पिशाशे पदेश्वोरेयौविति पदेपरतःयकारवकार
योःगोरत्वाभादेरत्वःस्त्रानेकृतयोःऐयूऔरेवइत्येतावादेशौनवतःञ्णितिकृतिपरतः यथासंख्यं।
समाइति पूर्ववदन्यत्र वैयाकरणः सोवागमः छ न्यायंवेत्त्यधीतेवाइतिविगृह्य त्रणिप्राशे।
तदपवादः कृवृङ्काादिसूत्रांताष्ठणिति तद्धितिश्चसमर्थेभ्यःकृत्रभ्यःवृङ्काादिभ्यःसूत्रांताष्ठणि ण्वि

त्यर्थंत्वोनवति वस्यैकइति वस्यश्वकइत्यर्थमादेशौनवति पूर्ववदन्यत्र नैयायिकः छ मथुरा
यांजातोनोत्रोवाइतिविगृह्य तत्रजातस्तत्रनवइति वातंत्रेतिइप्समर्थीसूत्रेषष्ठंसन्निविष्टात्र
जातनवइत्येतयोरर्थयोःकृत्संज्ञकःवायथाविहितंत्वोनवतीतिष्याञ्ड्रोरण्नवति पूर्ववदन्यत्र।
माथुरः छ त्रच्छेद्दीव्यतिशलाकांक्रीड्यतिइतिविगृह्य ष्याञ्ड्यांठणिति यात्राप्रापेथीवस्यंतेतेष
र्थेषुठणधिकृतोवेदितव्यइत्यधिकारात् तेनदीव्यतिखनतिजयतिजितमिति तेनेतिसप्तमर्थी। ना ८३
सूत्रेषष्ठंसन्निविष्टात्तदीव्यतिखनतिजयतिजितमित्येतेष्वर्थेषुकृत्संज्ञकःवायथाविहितंत्वोन
वतिष्याञ्ड्यांठणितिठण्नवति णकारःऐवर्थः वस्यैकइति गोन्निमित्तनूतस्यवस्यश्वकइत्यर्थमा

देशेभवति पूर्ववदन्यत्र आधिकः शैवालिकः छ वत्सेभ्योहितंकरभेभ्योहितंइतिविगृह्य वा
कृणोत्लुः इतिवाणःप्राग्घेथोवर्त्स्यतेतेष्वर्थेषुछोधिकृतोवेदितव्यःइत्यधिकारात् तस्मैहितमिति।
तस्मैइत्यपुममर्थोत्सूत्रेषष्ठंसन्निविष्टाद्धित मित्यस्मिन्नर्थेऽत्संज्ञकःयथाविहितंत्वोभवति॥
तिषाकृतणश्चोभवति आर्यभेयीनयियःफदव द्रुघांत्पादीनामितिछस्यईयादेशः पूर्ववदन्य
त्र वत्सीयः करणीयः छ आश्वस्यभावः शुल्कस्यभावइतिविगृह्य तस्येत्यधिकृत्य नावेक्तलो
र्विति तस्येतिताममर्थोत्सूत्रेषष्ठंसन्निविष्टाज्ज्ञापकाद्गम्यमानेऽत्संज्ञकोवात्वतुतल्वइत्येतौत्वोभ
वतः तकारस्तकारौलिंगविधानविशेषणार्थौत्वंतस्यनपुंसकत्वंतलंतस्यस्त्रीत्वंज्ञापयेत्का। ए२

त्वात्सर्वेविनक्तीनामेकएवभवति आश्वत्वं आश्वता शुल्कत्वं शुल्कता छ गावःअस्यसंतिअस्मि
न्नितिवाविगृह्य एवंयवाःगुणाःअस्यसंतिअस्मिन्नितिवाविगृह्य तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुरिति
तद्धितिवासमर्थोत्अस्तिविशिष्टात्सूत्रेषष्ठंसन्निविष्टात् अस्मिन्नित्येतयोःऽत्संज्ञकःवा अस्य=३
मतुरित्ययंत्वोभवति इतिकरणस्तत्रेदिवद्भावेअकारःअगिलोपार्थः ममो योमतोर्वीयंवादो
रिति मकारांताद्मकारांतान्मकारोऽःअवर्णोऽःऊयंताद्वयवादिवर्जितात्परस्यमतेर्द्वेकारादे
शोभवति परस्यादेरिति कार्निर्देशेनयत्रकार्यंविज्ञास्यतेतत्रपरस्यआदेरलःस्थानेभवतीतिम
कारस्यवकारः गोभ्यादात्परस्यनिमित्तभावान्नभवति यवभ्यादात्परस्यअयवादेरितिप्रतिषेधा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

न्नभवतिसोऽस्ते नुमित्वन्त्रत्वसोधोरितिदीत्वंसोःरेवऽस्ते स्फांतस्यस्वऽस्ते गोमान्यवमान् गुणवा
न् छ सर्व्वेऽस्मेपटवः न्त्रयमेषामतिन्नायेनपटुरितिविगृह्य तमेष्टावतिन्नायेनेऽति न्नतिन्नाय।
नेवर्त्तमानातऽग्राम्मृदस्तमऽछऽइत्येतोऽत्संज्ञकोत्योनवतःऽइऽएवतःनत्वोऽस्वंनुरिष्टेमेयस्मुऽ
तिचानुवर्त्तमाने टेरितिऽइऽइमनईयसूऽइत्येतेषुपरतःगोर्नेसंज्ञकस्पटेःरंवनवति पूर्व्ववदन्या।
न् पटुतमः पटिष्ठः छ ह्विमोपटून्त्रयमनयोरतिन्नायेनपटुरयमस्मादितिवाविगृह्य तमेष्ट
वतिन्नायेनेऽत्यधिकृत्य ह्विमज्योतरेयमूऽइति ह्विमज्योचयदतिन्नायनमृतस्मिन्वर्त्तमाना।
मृदःऋत्संज्ञकोवातरईयमूऽइत्येतोत्योनवतः ईयसोनत्वोऽइःस्वंनगिल्कार्य्यंपटुतरः पटीयान्। ए२